არისტოტელე

პოლიტიკა

ნაწილი პირველი

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი
წერილი და განმარტებები დაურთო პროფესორმა
თამარ კუკავამ

თბილისი
1995

MYTOPBOOK.ORG

წიგნი 1

თავი I

ყოველი სახელმწიფო ერთგვარ კავშირს წარმოადგენს. ყოველი კავშირი კი რაიმე სიკეთეს ისახავს მიზნად, რადგან ყველა ყველაფერს აკეთებს იმისთვის, რაც სიკეთე ჰგონია. ამრიგად, ცხადია, რომ ყველა მიისწრაფვის რაიმე სიკეთისაკენ. უმთავრესი სიკეთისაკენ მიისწრაფის ყველაზე უკეთესი კავშირი, რომელიც მოიცავს ყოველივეს და ეს არის ე.წ. სახელმწიფო და სახელმწიფოებრივი კავშირი.

სწორნი არ არიან ისინი, რომლებიც ფიქრობენ, რომ რესპუბლიკის ხელმძღვანელი, მეფე, ოჯახის უფროსი და ბატონი ერთი და იგივეა. მათი აზრით, ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან რაოდენობით და არა თვისებით. მაგალითად, ვისაც ადამიანების მცირე რაოდენობა ემორჩილება, ის ბატონია, ვისაც ადამიანების უფრო მეტი რაოდენობა ემორჩილება, ის ოჯახის უფროსია, ვისაც უფრო მეტი რაოდენობა ემორჩილება, ის ან რესპუბლიკის მეთაურია, ან მეფეა. ისინი ფიქრობენ, რომ არავითარი განსხვავება არაა დიდ სახლსა და პატარა სახელმწიფოს შორის.

1252a სახელმწიფოს მეთაური მეფისაგან იმით განსხვავდება, რომ მეფე მართავს მემკვიდრეობის უფლებით, სახელმწიფოს მეთაური კი — კანონების ცოდნით და ის ხან ქვეშევრდომია, ხან კი ხელმძღვანელი. ეს თვალსაზრისი სწორი არაა, რაც ცხადი გახდება მაშინ, თუ ზემოთქმულს განვიხილავთ იმ მეთოდით, რომლითაც აქამდე ვხელმძღვანელობდით. როგორც სხვა შემთხვევებში, აქაც აუცილებელია, რომ რთული მოვლენა არართულ ნაწილებად დავშალოთ. ისინი რთულის უმცირესი ნაწილები უნდა იყვნენ. ასევე, თუ განვიხილავთ იმ ნაწილებს, რისგანაც სახელმწიფო შედგება, მაშინ დავინახავთ, თუ რით განსხვავდებიან სახელმწიფოები ერთმანეთისაგან და შეიძლება თუ არა რაიმე მეცნიერული ახსნა მოვუნახოთ თვითეულ პოლიტიკურ მოვლენას.

ვინც საგნებს განიხილავს მათი წარმოშობიდან, ის როგორც ამ სფეროში, ისე სხვაგან დიდ წარმატებებს მიაღწევს. აუცილებელია თავიდანვე იმ მოვლენების ერთიანობა, რომელთაც ერთმანეთის გარეშე არსებობა არ შეუძლიათ, მაგალითად, ქალისა და კაცისა, შთამომავლობის

დატოვების მიზნით და ეს ხდება არა წინასწარი განზრახვით, არამედ ბუნებრივად, როგორც სხვა ცხოველებსა და მცენარეებში სხვა, თავის მსგავს არსებათა დატოვების მიზნით. აუცილებელია ხელმძღვანელისა და ქვეშევრდომის არსებობა თავდაცვის მიზნით. იმას, ვისაც შეუძლია გონებით მოვლენების წინასწარი განჭვრეტა, ის თავისი ბუნებით ხელმძღვანელი და მბრძანებელია. ხოლო ვისაც შეუძლია ამის განხორციელება ფიზიკური ძალებით, ის ქვეშევრდომია და მონური ბუნების მქონე. მაშასადამე, მონასა და ბატონს ერთი და იგივე ინტერესები ჰქონიათ.

ქალი და მონა თავისი ბუნებით განსხვავდებიან. მაგრამ ბუნება არ 1252b
ჰქმნის ისე ძუნწად, როგორც მჭედლები დელფოსის დანას, არამედ ბუნება ერთს მეორისათვის ჰქმნის. ყოველი მოვლენა უკეთ შეასრულებს თავის დანიშნულებას, თუ ის ემსახურება არა ბევრს, არამედ ერთ საქმეს.

ბარბაროსებში მონა და ქალი ერთ საფეხურზე დგანან, რადგან ბარბაროსებს ბუნებრივი ხელმძღვანელი არა ჰყავთ და მათში კავშირი იქმნება მონა ქალისა და მონა კაცის დაახლოების გზით. ამიტომაც ამბობს პოეტი: "ბარბაროსებს შეეფერით, რომ მათზე ბერძნები ბატონობდნენ".[1] ეს კი იმიტომ, რომ ბარბაროსებსა და მონებს ერთნაირი ბუნება აქვთ.

ურთიერთობის ამ ორი ფორმიდან პირველად ოჯახი წარმოიშობა და სწორად ამბობს ჰესიოდე: "პირველად იშვა სახლი, ქალი და ხარი, მიწას რომ ხნავს". ღარიბებს ხომ მსახურის ნაცვლად ხარი ჰყავთ. ყოველდღიური ბუნებრივი ურთიერთობისათვის კავშირს ოჯახი ანუ გვარი წარმოადგენს. ამას ქარონდე უწოდებს ერთ მაგიდაზე მკვებავთ, ეპიმენიდე კრეტელი კი - ერთად მცხოვრებთ.

რამოდენიმე ოჯახის პირველ გაერთიანებას, რომელიც მიზნად ისახავს ყოველდღიურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას და რომელიც არ იქმნება მხოლოდ ერთი დღისთვის, სოფელი წარმოადგენს. როგორც ჩანს, სოფელი ბუნებრივად არის ოჯახების კოლონია. ამიტომაც მის მცხოვრებთ ზოგი უწოდებს ერთი ძუძუთი გაზრდილ ძმებს, ზოგი კი შვილებს ან შვილიშვილებს.

პირველ [illegible] ი და დღესაც ზოგიერთ ტომებს სათავეში მეფეები ჰყავთ, რომლებიც ქვეშევრდომები იყვნენ. ყოველ ოჯახს ოჯახის უფროსი მართავს, ხოლო ოჯახის წევრები ერთმანეთს ენათესავებიან. ამიტომ ამბობდა ჰომეროსი: "თვითეული ადგენს კანონს თავისი ბავშვებისა და ცოლებისათვის".[2] ეს სოფლები გაბნეული იყვნენ და საერთოდ, ჩვენი წინაპრები ასე ცხოვრობდნენ. ღმერთების შესახებაც ამბობენ, რომ მათ

MYTOPBOOK.ORG

მეფეები მართავენ და დღესაც სახელმწიფოების ნაწილს მეფეები ყავთ. ადამიანები, როგორც ღმერთების გარეგნობას თავის გარეგნობას ამსგავსებენ, ასევე ამსგავსებენ მათი ცხოვრების ფორმასაც.

რამოდენიმე დასახელებამ შექმნა დასრულებული სახელმწიფო, რომელთაგან თვითეულს აქვს სრული დამოუკიდებლობა, როგორც ეპოსშიც არის ნათქვამი. ამათგან სახელმწიფოების ნაწილის მიზანია მხოლოდ არსებობის შენარჩუნება, ნაწილისა კი ბედნიერი არსებობა. მაშასადამე, ყოველი ქალაქი-სახელმწიფო ბუნებრივად არის წარმოშობილი, როგორც ადრე არსებული კავშირები. ქალაქი-სახელმწიფოები წარმოადგენენ წინამორბედი კავშირების დასრულებას, რადგან მათი ბუნება ვლინდება მათსავე განვითარების დასრულებაში. და სწორედ ეს შეადგენს ყოველი მოვლენის არსებას, მაგალითად, ადამინისა, ცხენისა და სახლისა. გარდა ამისა, მიზანი და დასასრული არის საუკეთესო რამ, ხოლო მიზანი და ყველაზე უკეთესი რამ არის დამოუკიდებლობა.

1253a ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ სახელმწიფო-ქალაქი ბუნებრივი მოვლენაა და რომ ადამიანი არის პოლიტიკური არსება. ხოლო ვინც სახელმწიფოს გარეთ იმყოფება თავისი სურვილით და არა შემთხვევით, ის ან ცუდი ადამიანია, ან ადამიანზე მაღლა მდგომი. როგორც ჰომეროსიც ამბობს გაკიცხვით, "ის იყო ბოგანო, კანონგარეშე და უსახლკარო..."[3] ასეთი ადამიანი ომის მოყვარეც არის და ისე არსებობს, როგორც განმარტოვებული პაიკი სათამაშო დაფაზე.

ცხადია, რომ ადამიანი არის პოლიტიკური არსება უფრო მეტად, ვიდრე ფუტკრები ან ჯოგურად მცხოვრები ცხოველები, როგორც უკვე ვთქვით. ბუნება ტყუილ-უბრალოდ არაფერს არ აკეთებს. ცხოველთა შორის მხოლოდ ადამიანს აქვს მეტყველების უნარი. ხმა ტანჯვისა და სიამოვნების ნიშანია, რაც სხვა ცხოველებსაც ახასიათებთ. მათი ბუნების განვითარებამ მიაღწია იმ დონეს, რომ მათ აქვთ ტანჯვისა და სიამოვნების შეგრძნების უნარი, რასაც ისინი ერთმანეთს მიანიშნებენ. სიტყვა კი ნათელყოფს სასარგებლოსა და საზიანოს, სამართლიანსა და უსამართლოს. განსხვავებით სხვა ცხოველებისაგან, ეს ადამიანისთვის არის დამახასიათებელი. მხოლოდ მას აქვს შეგრძნება სიკეთისა და ბოროტების, სამართლიანობისა უსამართლობის და სხვა შეგრძნებები, ყოველივე ეს მთლიანობაში წარმოადგენს ოჯახისა და სახელმწიფოს საფუძველს.

ბუნებრივად როგორც ოჯახთან, ისე სხვა საგნებთან შედარებით, პირველი არის ქალაქი-სახელმწიფო, რადგან მთელი აუცილებლად წინ უსწრებს ნაწილს და მთელის მოსპობა სპობს ხელს, ფეხს და სხვ. თუმცა მათ მაინც შეიძლება ვუწოდოთ ხელი ან ფეხი, მაგრამ

ჰომონიმურად.[4] როგორც ამბობენ, ხელს ან ფეხს უწოდებენ ქვისგან გამოთლილსაც. ადამიანის სიკვდილის შემდეგ ხელი მხოლოდ სიტყვიერად იწოდება ხელად. ყოველი საგანი განსაზღვრულია როგორც მოქმედებით, ისე თავისი უნარით. ამიტომ თუ მას ეს თვისებები აღარა აქვს, მაშ ის არც არსებულა და თუ არსებობს, მხოლოდ სიტყვიერად.

ამრიგად, ცხადია, რომ სახელმწიფო ბუნებრივად უფრო პირველადია, ვიდრე ცალკეული ადამიანი და თუ ადამიანებს სახელმწიფოსაგან დაცილებულთ არ შეუძლიათ არსებობა დამოუკიდებლად, მაშ მათ ისეთივე დამოკიდებულება აქვთ სახელმწიფოსთან, როგორც სხვა ნაწილებს მთელთან. მაგრამ ვისაც არ შეუძლია სახელმწიფოში ყოფნა, ან არ სჭირდება ის დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მიზნით, მაშინ ის ან მხეცია, ან ღმერთი.

ბუნებრივად თვითეულ ადამიანს ახასიათებს მისწრაფება სახელმწიფოებრივი ურთიერთობისაკენ. ხოლო ვინც პირველად შემოიღო სახელმწიფოებრივი კავშირი, მან ადამიანებს დიდი სიკეთე მოუტანა. ადამიანი, რომელმაც მიაღწია სრულყოფას, ის ცოცხალ არსებთა შორის საუკეთესოა. ხოლო ადამიანი, მოცილებული კანონსა და სამართალს, ყველაზე მდაბალი არსებაა. რადგან ყველაზე უფრო დიდი საშინელებაა შეიარაღებული უსამართლობა. ბუნებრივად ადამიანის იარაღს წარმოადგენს გონიერება და ზნეობა, რომლის გამოყენება შეიძლება საწინააღმდეგო მიმართულებითაც, ამიტომ უზნეო ადამიანი უსინდისო და მხეცური ბუნებისაა სათნოების გარეშე როგორც სქესობრივ, ისე სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საკითხში. სამართლიანობა კი სახელმწიფოებრივი მოვლენაა, რადგან სამართალი არის სახელმწიფოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებელი საშუალება და სამართლიანობის საზომი.

II თავი

1253b მას შემდეგ, რაც ცხადი გახდა, თუ რა ნაწილებისაგან შედგება სახელმწიფო, ახლა, პირველ ყოვლისა, უნდა ვიისჯელოთ ეკონომიის[5] შესახებ, რადგან ყველა სახელმწიფო ოჯახებისაგან შედგება. ხოლო ეკონომია კი შედგება იმავე ნაწილებისაგან, რისგანაც ოჯახი. კვლევა ყოველთვის უნდა დავიწყოთ უმცირესი ნაწილებისგან. ირკვევა, რომ ოჯახი თავისი დასრულებული სახით შედგება მონებისა და თავისუფალი ადამიანებისაგან. ოჯახის ყველაზე პირველი და მთავარი ნაწილებია ბატონი

MYTOPBOOK.ORG

და მონა, მამა და შვილი, ქმარი და ცოლი. ამიტომ უნდა ვიკვლიოთ. თუ რას წარმოადგენს თვითოეული მათგანი და როგორი უნდა იყოს ის. ამათგან პირველია ბატონის სამართალი, მეორეა ცოლ-ქმრული სამართალი. თუმცა ცოლ-ქმრული ურთიერთობისათვის ჩვენ არ მოგვეპოვება სპეციფიკური სიტყვა. მესამეა მშობლის სამართალი. არც ამას აქვს მისი დამახასიათებელი სახელი. როგორც უკვე ვთქვით, ახლა ამ სამი ნაწილის შესახებ უნდა ვისმჯელოთ. არსებობს კიდევ ერთი ნაწილი, რომლის შესახებ ზოგი ამბობს, რომ ის არის ეკონომია, ზოგი კი მას თვლის ოჯახის უმთავრეს ნაწილად. ამიტომ განვიხილოთ, თუ რას წარმოადგენს ის. მე ვგულისხმობ ე.წ. ქონების დაგროვების ხელოვნებას.

პირველ ყოვლისა, ვილაპარაკოთ ბატონისა და მონის შესახებ, რათა გავიგოთ, თუ რა აუცილებელი მოთხოვნილება უდევს მას საფუძვლად და რათა შევძლოთ ამის შესახებ უფრო მეტი ცოდნის მიღწევა, ვიდრე ეს გააჩნიათ ამჟამად არსებულ თეორიებს. ზოგს ჰგონია, რომ ბატონობა მონაზე არის რაღაც მეცნიერება და რომ ეკონომიის მეცნიერება, მონაზე ბატონობის მეცნიერება, პოლიტიკა და მონარქია ერთი და იგივეა, როგორც დასაწყისშივე ვთქვი. ზოგი კი ფიქრობს, რომ მონათმფლობელობა ბუნებას ეწინააღმდეგება, რადგან მონა და ბატონი არსებობს კანონის საფუძველზე, ბუნებრივად კი ისინი არაფრით არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, მაშასადამე, ის არც სამართლიანია, რადგან იძულებას ემყარება.

ქონება ოჯახის ნაწილია, ხოლო ქონების მოპოვების ცოდნა არის ეკონომიიის მეცნიერების ნაწილი. თუ სურთ საქმის ბოლომდე მიყვანა ყოველ ხელობაში აუცილებელია ამისათვის საჭირო იარაღების ქონება. აუცილებელი საარსებო საშუალებების გარეშე კი შეუძლებელია როგორც ცხოვრება, ისე კარგად ცხოვრება. საოჯახო მეურნეობაში ზოგი იარაღი სულიერია, ზოგიც უსულო. მაგალითად. გემის მართვაში საჭე უსულო იარაღია, მესაჭე კი სულიერი. ამიტომ დამხმარე ადამიანი საქმიანობაში ერთგვარი იარაღია. ასევე ქონება არის საარსებო იარაღი. ხოლო ქონების მოპოვება მოითხოვს მრავალი იარაღის გამოყენებას. მონაც ცოცხალი ქონებაა და როგორც იარაღი, იგი სხვა იარაღებზე წინ დგას. ყოველ იარაღს რომ თვითონ შეეძლოს სამუშაოს დამთავრება ბრძანების შესაბამისად, ანდა წინასწარი განჭვრეტით, როგორც დედალოსის[6] ქანდაკებებს, ანდა ჰეფესტეს სამფეხას[7], რომელთა შესახებ პოეტი ამბობს[8], რომ ისინი თვითონ შედიოდნენ ღმერთების თავყრილობაზე, ასევე საქსოვი დაზგები რომ თვითონ ქსოვდნენ, ხოლო პლექტრი[9] თვითონ უკრავდეს

კითარაზე, მაშინ არქიტექტორებს არ დასჭირდებოდათ თანაშემწეები და ბატონებს მონები.

დასახელებული იარაღები საშუალებებია, ხოლო ქონება არსებობის 1254a
შენარჩუნებისათვის საჭირო რამ. საქსოვი დაზგა, გარდა მისი გამოყენებისა, სხვა საგანსაც ჰქმნის, ტანისამოსი და საწოლი კი მხოლოდ გამოიყენებიან. ამას გარდა, შემოქმედება და პრაქტიკული მოქმედება ერთმანეთისგან განსხვავდებიან. თუმცა ორივეს სჭირდება იარაღები, რომლებიც ასევე განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ცხოვრება არის პრაქტიკული მოქმედება, მონა კი ცხოვრებაში დამხმარე საშუალებაა.

ქონებას ხმარობენ ნაწილის მნიშვნელობით. ნაწილი კი არა მხოლოდ სხვა საგნის ნაწილია, არამედ საერთოდ, სხვა რამეა. ასევეა ქონებაც. ამიტომ ბატონი არის მონის მხოლოდ ბატონი, მონა კი არა მხოლოდ ბატონის მონაა, არამედ მთლიანად მისი საკუთრებაა. აქედან ცხადია, თუ რა არის მონა და რა თვისებები აქვს მას. ის, ვინც ეკუთვნის არა თავის თავს, არამედ სხვას, მაგრამ მაინც ადამიანია, ის მონაა. საერთოდ, ადამიანი, რომელიც ეკუთვნის სხვას, ქონებას წარმოადგენს, თუმცა ადამიანია. ხოლო ქონება არის ცხოვრებაში გამოსაყენებელი იარაღი და დამოუკიდებლად არსებობს.

ახლა უნდა ვიკვლიოთ კითხვა იმის შესახებ, ბუნებრივია თუ არა მონობა და სამართლიანია და კარგი მონის არსებობა, თუ არა, თუ ყოველი მონობა ბუნებას ეწინააღმდეგება? ამის კვლევა ძნელი არაა, როგორც თეორიულად, ისე არსებული ემპირიული მონაცემების საფუძველზე. ხელმძღვანელობა და მორჩილება არა მხოლოდ აუცილებელია, არამედ სასარგებლოც არის, რადგან დაბადებიდანვე ზოგი განკუთვნილია ხელმძღვანელობისათვის, ზოგი კი მორჩილებისათვის. არსებობს როგორც ხელმძღვანელობის, ისე მორჩილების მრავალი ფორმა. ხელმძღვანელობა კარგია იქ, სადაც დაქვემდებარებულნი კარგნი არიან, მაგალითად, კარგია ადამიანების ხელმძღვანელობა, ვიდრე მხეცებისა. კარგი ოსტატისაგან შესრულებული საქმეც კარგია. ხოლო საქმე კეთდება იქ, სადაც ერთი მხარე ხელმძღვანელობს, მეორე კი ემორჩილება. სადაც კი ერთი მთელი მიღებულია მრავალისაგან, იქნება ეს წყვეტილი, თუ უწყვეტი სიმრავლე, იქ ყველაგან არსებობს ხელმძღვანელი და დაქვემდებარებული მხარე. მთელს ბუნებაში ეს დამახასიათებელია სულიერი არსებებისათვის, მაგრამ იქაც კი, სადაც არ არსებობს სიცოცხლე, მაინც არსებობს რაღაც ხელმძღვანელი, მაგალითად, მუსიკაში. მაგრამ ეს საკითხი უნდა განხილულ იქნას ეგზოტერიულ გამოკვლევებში[10].

ცოცხალი არსება, პირველ ყოვლისა, შედგება სულისა და სხეულისაგან.

MYTOPBOOK.ORG

ამათგან ბუნებრივად სული ხელმძღვანელია, სხეული დაქვემდებარებული. რადგან ვაწარმოებთ ბუნებრივი მოვლენების განხილვას, ამიტომ ისინი უნდა განიხილებოდნენ ბუნებრივ მდგომარეობაში და არა დამახინჯებული. მაშასადამე, ადამიანი უნდა განვიხილოთ საუკეთესო მდგომარეობაში, როგორც შემდგარი სულისა და სხეულისაგან. რადგან საუკეთესო
1254b მდგომარეობაში კარგად ვლინდება საკვლევი საკითხი. ცუდ ადამიანებში, ან ცუდი თვისებების მქონე ადამიანებში, როგორც ჩანს, სხეული ხშირად ხელმძღვანელობს სულს, რადგან ისინი ან ცუდი ადამიანები არიან, ან ბუნების საწინააღმდეგო მდგომარეობაში იმყოფებიან.

ჩვენ ვამბობთ, რომ პირველ ყოვლისა, ცოცხალ არსებებში იმყოფება როგორც ბატონობის, ისე პოლიტიკური ხელმძღვანელობის საწყისი. როდესაც სული ხელმძღვანელობს სხეულს, მაშინ გვაქვს ბატონობის საწყისი, ხოლო როდესაც გონება ექვემდებარება ვნებებს, მაშინ პოლიტიკური და მეფური საწყისი. აქედან ცხადია, რომ უკეთესია, რომ სული მართავდეს სხეულს, ხოლო აზროვნება და გონიერება მართავდეს პათეტიკურ ნაწილს. მაგრამ თუ მოხდა პირიქით და ადგილი აქვს მისწრაფებას თანასწორობისაკენ, ეს საზიანო იქნება სულის ყველა ნაწილისთვის. იგივე დამოკიდებულებაა ყველა ცოცხალ არსებებში. თავისი ბუნებით შინაური ცხოველები სჯობიან გარეულებს, ამიტომ უკეთესია, რომ მათ ადამიანები ხელმძღვანელობდნენ, რადგან ამით ისინი თავს გადაირჩენენ. ასევე მამაკაცი თავისი ბუნებით ქალზე უფრო ძლიერია, ქალი კი სუსტია, ამიტომ პირველი ხელმძღვანელია, მეორე დაქვემდებარებული. ეს აუცილებლად ყველა ადამიანს ეხება.

ისინი, რომლებიც ისე განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, როგორც ადამიანი მხეცისგან, ასეთი ადამიანების საქმეა ფიზიკური ძალის გამოყენება. და ეს მათთვის უკეთესია, რადგან ასეთი ადამიანები მონები არიან და უკეთესია, რომ ისინი ექვემდებარებოდნენ ისეთ ადამიანებს, როგორიც უკვე ვთქვით. თავისი ბუნებით მონა ისეთი ადამიანია, რომელსაც შეუძლია სხვას ეკუთვნოდეს და ეკუთვნის კიდეც სხვას. იგი აზროვნებს იმდენად, რამდენადაც შეიგრძნობს და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარი მას არა აქვს. სხვა ცოცხალ არსებებს კი შეგრძნების უნარიც კი არა აქვთ და ვნებებს ემორჩილებიან. მათ მიერ მოტანილი სარგებლობა მცირედ განსხვავდება ერთმანეთისგან. ორივენი, როგორც შინაური ცხოველები, ისე მონები გვეხმარებიან სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში.

ბუნებას სურს, რომ მონისა და თავისუფალი ადამიანის სხეული განსხვავებული იყოს. ამიტომ მონებს მისცა ფიზიკური შრომისათვის

საჭირო ძლიერი სხეული, თავისუფალი ადამიანები კი წელში გამართულნი დადიან და გამოუსადეგნი არიან ფიზიკური შრომისათვის. სამაგიეროდ ისინი გამოდგებიან სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში, რაც განიყოფება საომარ და მშვიდობიანობის პოლიტიკად. მაგრამ შეიძლება მოხდეს საწინააღმდეგოც, რადგან ზოგს მხოლოდ სხეული აქვს თავისუფალი ადამიანისა, ზოგს კი მხოლოდ სული.

აქედან ცხადია, რომ თუ კი სხეულებრივი განსხვავება ისეთივე იქნებოდა როგორიც ადამიანებსა და ღმერთების გამოსახულებებს შორის, მაშინ ყველა იტყოდა, რომ ვინც ამათში დაბალ დონეზე დგას, ის მონობის ღირსია. თუ ეს სწორია სხეულის შესახებ, უფრო სწორი იქნება მისი გამოყენება სულის განსაზღვრებაში. თუმცა სულიერი მშვენიერების დანახვა ისე ადვილი არაა, როგორც სხეულებრივისა. ცხადია, რომ ბუნებრივად ზოგი თავისუფალია, ზოგი კი მონაა და რომ ამ
1255a უკანასკნელთ მონობა შეფერით, ეს სამართლიანიც არის.

ძნელი არაა იმის შემჩნევა, რომ ვინც ამის საწინააღმდეგოს ამბობს, როგორლაც სწორად მსჯელობს, რადგან "მონასა" და "მონობას" ორი მნიშვნელობა აქვს. ზოგი ამბობს, რომ მონა და მონობა არის კანონით დადგენილი მოვლენა. კანონი კი ამბობს, რომ ომში გამარცხებული გამარჯვებულის საკუთრებად უნდა იქცეს. ეს კანონი უსამართლობად მიაჩნიათ იმათ, რომლებიც კანონებს ასწორებენ. საშინელებაა, რომ ვისაც იძულება შეუძლია და უფრო ძლიერია თავისი უნარით, ყვდეს მონა და ხელმძღვანელობდეს მას იძულების საშუალებით. ზოგი ასე ფიქრობს, ზოგი ისე ბრძენთა შორისაც კი.

აღნიშნული კამათისა და აზრთა სხვადასხვაობის მიზეზია ის, რომ ზნეობა შეიძლება შეგვხვდეს იმათშიც, ვისაც სხვებზე მეტად შეუძლია ხარჯვაცა და იძულებაც. და სიძლიერე წარმოადგენს რაღაც სიკეთის სიჭარბეს. ამრიგად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ იძულება არ არსებობს სათნოების გარეშე. მაშასადამე, ყველა კამათი სამართლიანობას ეხება. სამართლიანობა კი ადამიანებისადმი კეთილგანწყობას ნიშნავს. ზოგს კი სამართლიანად მიაჩნია ის, რომ ძლიერი სუსტს ხელმძღვანელობდეს. თუ ამ შეხედულებებს ცალ-ცალკე განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ არც ერთ მათგანს არა აქვს არც ძალა და არც სარწმუნო საბუთი იმის დასამტკიცებლად, რომ სათნო ადამიანი არ უნდა ხელმძღვანელობდეს და არც უნდა ბატონობდეს.

ზოგნი, ემყარებიან რა სამართლიანობის რაღაც პრინციპს (კანონი ხომ ერთგვარი სამართლიანობაა), სამართლიანად მიაჩნიათ ომის შემდეგ ადამიანების დამონება, მაგრამ ამავე დროს არ ამბობენ, რომ ომის

MYTOPBOOK.ORG

მიზეზი შეიძლება უსამართლობა იყოს და ის, ვინც არაა ღირსი მონობისა, არ შეიძლება მონად იქცეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში აქედან გამომდინარეობს, რომ კეთილშობილი წარმოშობის ადამიანი შეიძლება იქცეს მონად და იყოს მონებად გაყიდულთა შთამომავალი. ამ თვალსაზრისის მომხრეთ არ სურთ, რომ ამათ მონები უწოდონ, არამედ მათ ბარბაროსებს უწოდებენ. მიუხედავად ამისა, როცა ისინი ამას ამტკიცებენ, სხვა რამეს კი არ იკვლევენ, არამედ იკვლევენ ბუნებრივი მონობის საკითხს, რაც ჩვენ დასაწყისშივე ვთქვით. ამრიგად, აუცილებელია იმის თქმა, რომ ზოგი ადამიანი ყოველთვის მონაა ზოგი კი არასოდეს.

ასევე მსჯელობენ ისინი კეთილშობილი წარმოშობის ადამიანების შესახებ. ისინი კეთილშობილად თვლიან კეთილშობილთ არა მხოლოდ თავის ქვეყანაში, არამედ ყველგან. ბარბაროსები კი კეთილშობილად თვლიან მხოლოდ თავის სამშობლოში კეილშობილთ. თითქოს ზოგი ადამიანი საერთოდ კეთილშობილი და თავისუფალია, ზოგი კი არა, როგორც ამბობს თეოდექტეს ელენე:

"ვინ გაბედავდა ეწოდებინა ჩემთვის მსახური,
ორმხრივ ღვთაებრივ წარმოშობის წინაპართ მქონეს?"[11]

როდესაც ისინი ამას ამბობენ, სხვა არაფრით არ ასხვავებენ მონასა
და თავისუფალს, კეთილშობილსა და არაკეთილშობილს, სათნოებისა
1255b და ბოროტების გარდა. აქედან კი გამომდინარეობს, რომ როგორც
ადამიანისაგან იშვება ადამიანი და მხეცისაგან მხეცი, ასევე კეთილი
მშობლებიდან იშვება კეთილი შვილი. ბუნებაც ხშირად მიისწრაფის
აქეთკენ, მაგრამ არ ძალუძს ამის განხორციელება.

ამ კამათს აქვს გარკვეული აზრი, რაც მდგომარეობს იმაში, რომ
არ არსებობენ ადამიანები ბუნებით მონები და ბუნებით თავისუფალნი.
მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში არსებობს ისეთი განსხვავება, რომ
ერთისათვის სასარგებლოა იყოს მონა, მეორისათვის — იყოს ბატონი
და ეს სამართლიანიც არის, რომ ერთი ხელმძღვანელობდეს, მეორე
კი მორჩილებდეს; უნდა ხელმძღვანელობდეს ის, ვისაც მოსდგამს
ხელმძღვანელობისა და ბატონობის თვისება. ბოროტება კი ორივე
მხარისთვის საზიანოა. ერთი და იგივე სასარგებლოა, როგორც
ნაწილისათვის, ისე მთელისთვის, როგორც სულისთვის, ისე
სხეულისთვის. მონა კი არის ბატონის ნაწილი, თუმცა სხეულს
დაცილებული სულ[illegible]ი ნაწილი. მაშასადამე, სასარგებლოა მონისა და
ბატონის მეგობრობაც, თუ ეს მეგობრობა ემყარება მათ ბუნებრივ
თვისებებს. ისინი კი, რომლებიც მისდევენ არა ამ გზას, არამედ კანონსა
და იძულებას, საწინააღმდეგო შედეგს მიიღებენ.

აქედან ცხადია, რომ ერთი და იგივე არაა მონისა და სახელმწიფოს
ხელმძღვანელობა, აგრეთვე ხელმძღვანელობის სხვა ფორმები, რასაც

ამტკიცებს ზოგიერთი. ერთის მხრივ, არსებობს თავისუფალთა და მეორეს მხრივ, მონებისა ხელმძღვანელობა. ამას გარდა, ყოველ ოჯახს ყავს ერთი ხელმძღვანელი და ის არის ერთმმართველი. იგი ხელმძღვანელობს თავისუფალ და მასთან თანასწორ ადამიანებს.

ბატონს კი უწოდებენ კაცს არა ცოდნის გამო, არამედ თავისი მდგომარეობის გამო. ასევე უწოდებენ მონასა და თავისუფალ ადამიანს. უნდა არსებობდეს ერთგვარი მეცნიერება ბატონობისა და მონობის შესახებ. მონობის შესახებ მეცნიერებას ასწავლიდნენ სირაკუზაში. იქ გასამრჯელოსაც კი იღებდნენ იმისთვის, რომ ბავშვებისათვის ესწავლებინათ, თუ როგორ მომსახურებოდნენ ბატონს. მრავალ სხვა ცოდნათა შორის არსებობს აგრეთვე მზარეულობისა და მრავალი სხვა ამგვარი ცოდნა, რაც განეკუთვნება მომსახურების სფეროს. საქმეები ხომ ერთმანეთისგან განსხვავდებიან, ზოგი მათგანი უფრო საპატიოა, ზოგი კი უფრო აუცილებელი, ანუ როგორც ანდაზა ამბობს: "მონა განსხვავდება მონისაგან და ბატონი ბატონისაგან". ყველა ეს ცოდნა განკუთვნილია მონებისათვის. ბატონობისათვის განკუთვნილი მეცნიერება კი ეხება მონის გამოყენებას. ბატონობა არ ნიშნავს მონების შეძენას, არამედ მათ გამოყენებას. ამ ცოდნაში კი არაფერია არც დიდი, არც ამაღლებული. ის, რაც მონამ უნდა შეასრულოს, იმის ცოდნა ბატონსაც ევალება. ვისაც სურს თავი აარიდოს ამ საქმიანობას, მაშინ ამ მოვალეობას ასრულებს მისი საქმეების მმართველი, თვითონ კი ეწევა პოლიტიკოსობასა და ფილოსოფიურ მოღვაწეობას. მონების შეძენის მეცნიერება კი ორივესაგან განსხვავდება და ის წარმოადგენს თავისებურ მეცნიერებას ომისა და ნადირობის შესახებ.

ასეთია ამ მეთოდით მიღებული გაგება მონისა და ბატონისა.

თავი III

საერთოდ, ყოველგვარი ქონებისა და მოპოვების შესახებ ჩვენ 1256a
გამოვიყენებთ იმ მეთოდს, რომლითაც უკვე ვხელმძღვანელობლით, რადგან
მონაც ქონების რაღაც ნაწილია. პირველ ყოვლისა, ვინმემ შეიძლება
იკითხოს, თუ რა არის ქონების მოპოვების მეცნიერება? ის იგივეა,
რაც ეკონომიკა, მისი ნაწილია, თუ დამხმარე მეცნიერებაა? ის ისეთსავე
მიმართებაშია ოჯახის გაძღოლის ცოდნასთან, როგორც მაქოს დამზადება
ქსოვის ხელოვნებასთან, ან როგორც სპილენძის დამუშავების ცოდნა
მოქანდაკეობასთან. ეს ორივე დამხმარე მეცნიერება ერთნაირად არ
ემსახურება ძირითადს, არამედ ერთი ემსახურება იარაღით, მეორე კი

MYTOPBOOK.ORG

მასალით. მე ვგულისხმობ იმ მასალას, რომლითაც სრულდება საქმე. მაგალითად, მატყლი ეხმარება მქსოველს, ხოლო სპილენძი — მოქანდაკეს. ცხადია, რომ ეკონომიკა (იგ. ოჯახის გაძღოლა) არაა იგივე, რაც ქონების მოპოვების ხელოვნება,რადგან ერთი მათგანი ეხება ქონების დაგროვებას, მეორე — გამოყენებას. მაგრამ რომელი მეცნიერების საქმე იქნება სახლისათვის საჭირო მოთხოვნილებების საგნების გამოყენება, თუ არა ეკონომიკისა? სადავოა აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, რომ ქონების მოპოვების ხელოვნება არის ეკონომიკის რაიმე ნაწილი, თუ ის სულ სხვა სახისაა? მაგრამ თუ საჭიროა ქონების მოპოვების მეცნიერების განხილვა, უნდა გაირკვეს, თუ რა არის ქონება და რა არის ქონების მოპოვება... ქონებას. და სიმდიდრის ცნებას კი მრავალი ნაწილი აქვს. პირველ ყოვლისა, უნდა დადგინდეს, რომ მიწათმოქმედება არის ეკონომიკის ნაწილი, თუ ის ცოდნის რაღაც სხვა სახეა? და საერთოდ, გასარკვევია საკითხი საკვების მოპოვებისა და დაგროვების შესახებ.

საკვების მრავალი სახე არსებობს, ამიტომ მრავალგვარია ადამიანთა და ცხოველთა არსებობის სახეებიც. საკვების გარეშე შეუძლებელია არსებობა, ამიტომ საკვების სხვადასხვაობამ გამოიწვია ცხოველთა ცხოვრების სახეთა განსხვავება. ცხოველებიდან ზოგი ჯოგურ ცხოვრებას ეწევა, ზოგი კი ცხოვრობს განცალკევებულად. იმისდა მიხედვით, თუ რა საკვები შეეფერება მათ. ნაწილი მათგანი იკვებება ცხოველური საკვებით, ნაწილი მცენარეულით, ნაწილი კი ორივეთი. ასე რომ, ბუნებამ განუსაზღვრა მათ ცხოვრებისა და საკვების ადვილად მოპოვების გზა. ბუნებრივად ყველა ცხოველს არ ესიამოვნება ერთი და იგივე საკვები, არამედ სხვადასხვა და ამიტომ ცხოველური და მცენარეული საკვები განასხვავებს ცხოველების არსებობის ფორმას.

იგივე ითქმის ადამიანებზეც. მათი ცხოვრების სახეებიც დიდად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ისინი, რომლებიც ზარმაცნი არიან, ეწევიან მომთაბარე ცხოვრებას. ისინი ყოველდღიურ საკვებს წვალების გარეშე იოლად შოულობენ ცხოველებისგან. საკვების მოპოვების მიზნით ისინი იძულებულნი არიან გადაადგილონ ჯოგი და თვითონაც მიჰყვნენ მას. მიწათმოქმედნი ცხოვრობენ მიწის დამუშავებით. ზოგი ცხოვრობს ნადირობით. ნადირობის სახეები კი განსხვავებულია. მაგალითად, ზოგი ცხოვრობს ძარცვა. ზოგი მეთევზეობით, ეს ისინი, რომლებიც ცხოვრობენ ტბებთან, მდინარეებთან, ზღვებთან და ჭაობებთან, სადაც თევზი უხვად მოიპოვება. ზოგი ნადირობს ფრინველებზე და გარეულ მხეცებზე. ადამიანთა მეტი ნაწილი კი ცხოვრობს მიწათმოქმედებით და მისი დამუშავებით მიღებული ნაყოფით.

დაახლოებით, ასეთია იმაოი ცხოვრების ფორმები, რომლებიც საკვებს საკუთარი შრომით მოიპოვებენ და არა გაცვლა-გამოცვლითა და ვაჭრობით. შრომის სახეებია მიწის დამუშავება, მომთაბარეობა, მეთევზეობა, ნადირობა, ყაჩაღობა. ზოგიც ცხოვრობს სიამოვნებით, აერთებს რა საქმიანობის რამოდენიმე სახეს და როცა რაიმე აკლია, ცხოვრების ერთ სახეს მეორით ავსებს, რათა ამით მიაღწიოს მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას. მაგალითად, აერთებენ მომთაბარეობას და ყაჩაღობას, მიწათმოქმედებას და ნადირობას. ასევე იქცევიან სხვებიც, რომლებიც ეწევიან ისეთ ცხოვრებას, საითკენაც უბიძგებს მათ გაჭირვება.

როგორც ჩანს, ბუნებამ ყველას განუსაზღვრა ქონების ერთი და იგივე სახე დაბადებიდან სიკვდილამდე. ზოგი ცხოველი თავის შვილებს დაბადებიდანვე აწვდის იმდენ საკვებს, რაც საკმარისია, მანამ, სანამ ისინი თვითონ შესძლებდნენ საკვების მოპოვებას, მაგალითად, ჭიანჭველები და კვერცხის მდებლები. ხოლო ის ცხოველები, რომლებიც ცხოველებს ბადებენ, მათ გარკვეული ხნის განმავლობაში საკვები თავის თავშივე აქვთ რძის სახით. აქედან ცხადია და დაკვირვებიდანაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მცენარეები არსებობენ ცხოველებისათვის, ცხოველები კი ადამიანებისათვის. შინაური ცხოველები არსებობენ ადამიანთა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად და საკვებად. გარეული მხეცების უმრავლესობა ადამიანის საკვებად და სხვა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად არის გამოსადეგი, როგორიცაა, მაგალითად, ტანისამოსისა და სხვადასხვა იარაღების დამზადება. თუ ბუნება არაფერს არ ქმნის უმიზნოდ და ტყუილ-უბრალოდ, მაშინ აუცილებელია, რომ ბუნებამ ყოველივე ეს შექმნა ადამიანისათვის.

საომარი ხელოვნებაც თავისი ბუნებით როგორღაც ქონების მოპოვების ხელოვნებაა. ნადირობა მისი ნაწილია. ნადირობა კი დასაშვებია არა მხოლოდ მხეცებზე, არამედ ადამიანებზეც, რომლებიც დაბადებულნი არიან მორჩილებისათვის, მაგრამ არ სურთ მორჩილება, რაც თავისი არსით სამართლიანობაა.

ქონების დაგროვების ერთი სახე არსებითად არის ეკონომიკის ნაწილი. იგი არსებობს ან თავის თავად, ან უნდა მოპოვებული იქნას იმათ მიერ, რომლებსაც სჭირდებათ ქონება ცხოვრების აუცილებელი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, ანდა საზოგადოებრივი და ოჯახური ურთიერთობებისათვის. როგორც ჩანს, ნამდვილი სიმდიდრე ყოველივე ამას მოიცავს. ქონება, რომელიც საჭიროა კარგი ცხოვრებისათვის, არაა განუსაზღვრელი და როგორც სოლონიც ამბობს ლექსში: "ადამიანებს არა აქვთ მითითებული სიმდიდრის საზღვარი".[12]

MYTOPBOOK.ORG

მაგრამ ეს საზღვარი არსებობს აქ ისევე, როგორც სხვა ხელოვნებებში. არც ერთი ხელოვნების იარაღი არაა განუსაზღვრელი არც სიდიდით და არც სიმრავლით. სიმდიდრე კი არის ეკონომისტებისა და პოლიტიკური მოღვაწეებისთვის იარაღთა სიმრავლე.

ამრიგად, ცხადია, რომ ქონების მოპოვების ხელოვნება ბუნებრივად არსებობს ეკონომისტებისა და პოლიტიკოსებისათვის და ცხადია ისიც, თუ რა მიზეზით არსებობს ის.

არსებობს ქონების დაგროვების სხვა სახეც, რომელსაც სამართლიანად უწოდებენ ფულის მოხვეჭის ხელოვნებას. ამ ხელოვნების გამო
1257a ვარაუდობენ, რომ სიმდიდრისა და ფულის დაგროვებას საზღვარი არა აქვს. ბევრი კი ფიქრობს, რომ ფულის დაგროვება და სიმდიდრის დაგროვება ერთი და იგივეა მათი სიახლოვის გამო. მაგრამ ისინი არც იგივეობრივნი არიან და არც ძალიან განსხვავებულნი, ამათგან ერთი ბუნებრივად არსებობს, მეორე კი არა, რადგან ის ერთგვარი გამოცდილებისა და ხელოვნების შედეგია.

ამ საკითხის კვლევა აქედან უნდა დავიწყოთ: ყოველ ქონებას ორგვარი გამოყენება აქვს. ორივე შემთხვევაში საგანს იყენებენ, მაგრამ არა ერთნაირად. მაგალითად, ერთ შემთხვევაში მას იყენებენ ოჯახის საჭიროებისათვის, მეორე შემთხვევაში კი არა. ფეხსაცმელი გამოდგება როგორც ჩასაცმელად, ისე გაცვლა-გამოცვლისათვის. თუმცა ორივე შემთხვევაში ხდება ფეხსაცმელის მოხმარება. ის, ვინც სცვლის ფეხსაცმელს ან ფულზე, ან საკვებზე, იგი იყენებს ფეხსაცმელს არა როგორც ფეხსაცმელს, არამედ, იყენებს მას არაპირდაპირი დანიშნულებით, რადგან ფეხსაცმელი არაა შექმნილი გაცვლა-გამოცვლისათვის. იგივე მდგომარეობაა ქონების სხვა ფორმებში, რადგან გაცვლა-გამოცვლა ყველაფრისა შეიძლება. თავდაპირველად გაცვლა-გამოცვლა ბუნებრივად დაიწყო, რადგან ადამიანებს ზოგი საგანი ბევრი ჰქონდათ, ზოგი ნაკლები. აქედან ცხადი ხდება ისიც, რომ წვრილმან ვაჭრობას არა აქვს კავშირი ქონების დაგროვების ხელოვნებასთან. თავდაპირველ გაერთიანებაში, რაც სახლს წარმოადგენდა, გაცვლა-გამოცვლა არ იყო საჭირო, მაგრამ როდესაც ეს გაერთიანებები გაიზარდნენ, საჭირო გახდა გაცვლა-გამოცვლა. თავდაპირველად ამ გაერთიანებებს ყველაფერი საერთო ჰქონდათ, მაგრამ როდესაც ისინი ერთმანეთს დაშორდნენ, მაშინ ერთი რამ ერთ ოჯახს ჰქონდა ბევრი და მეორე ოჯახს მეორე. გაჭირვების გამო იძულებული გახდნენ მიემართათ გაცვლა-გამოცვლისათვის. ბევრი ბარბაროსული ტომი ახლაც მიმართავს ასეთ გაცვლა-გამოცვლას. ისინი სცვლიან ერთმანეთში აუცილებელი მოთხოვნილებების საგნებს, მაგალითად, ღვინოს პურზე და პირიქით. ასევე სცვლიან სხვა საგნებსაც.

ასეთი გაცვლა-გამოცვლა არაა ბუნების საწინააღმდეგო და არც

ქონების მოხვეჭის რაიმე ფორმაა ის. რადგან ამით ხდება შევსება ბუნებრივი მოთხოვნილების საგნების არასაკმარისობისა. აქედან შემდეგში თანმიმდევრულად განვითარდა ფულის დაგროვების ხელოვნება. როდესაც გახდა საჭირო სხვა ქვეყნების დახმარება იმისათვის, რომ შემოეტანათ ის, რაც აკლდათ და გაეტანათ, რაც ზედმეტი იყო. გაჩნდა ფულის შემოღების აუცილებლობა, რადგან ადვილი არ იყო ბუნებრივი მოთხოვნილების ყველა საგნის გატანა. იმისათვის, რომ ეწარმოებინათ გაცვლა-გამოცვლა, მიეცათ სხვისთვის და მათგანაც მიეღოთ, საჭირო იყო ისეთი საგნების გამოყენება, რომლებიც თავისთავად მოთხოვნილების საგნებს წარმოადგენდნენ და ამავე დროს ადვილი იყო მათი გამოყენება გაცვლა-გამოცვლაში. ასეთი კი იყო რკინა, ვერცხლი და სხვ. თავდაპირველად ადვილად , მარტივად განსაზღვრავდნენ მათ სიდიდესა და წონას, ბოლოს კი, რათა განთავისუფლებულიყვნენ გაზომვისაგან, დაიწყეს ბეჭდით აღნიშვნა, რაც მიუთითებდა საგნის ღირებულებაზე. 1257b

მას შემდეგ, რაც ხმარებაში შემოიღეს ფული აუცილებელი გაცვლა-გამოცვლის საწარმოებლად, წარმოიშვა ქონების დაგროვების სხვა სახე, სპეკულაცია, რაც თავდაპირველად მარტივად წარმოებდა, მაგრამ გამოცდილებისა და დაოსტატების წყალობით იმაში, თუ საიდან და როგორ წარმოებდა გაცვლა-გამოცვლა, იგი დიდ მოგებას იძლეოდა. ამიტომ, როგორც ჩანს, ქონების მოპოვების ხელოვნება ძირითადად ფულს ეხება და მისი საქმეა იმის შესწავლა, თუ როგორ შეიძლება მისი დაგროვება დიდი რაოდენობით. მაშ, ის არის სიმდიდრისა და ქონების დაგროვების ხელოვნება. ამიტომ ზოგჯერ სიმდიდრედ მიაჩნდათ ფულის დაგროვება, რაც ვაჭრობის და ქონების დაგროვების ხელოვნებაა. ზოგჯერ კი პირიქით, ფიქრობენ, რომ ფული არაფერი არაა, რომ ის ცარიელი სიტყვაა, რომელსაც შინაარსი არა აქვს. და თუ შეიცვალნენ ისინი, ვინც მათ იყენებს, ფულს არავითარი ღირებულება არ ექნება, არ იქნება გამოსადეგი ცხოვრებაში და ხშირად, ვისაც ბევრი ფული აქვს, აუცილებელ საკვებსაც კი ვერ შოულობს. ამრიგად, უაზრობაა ისეთი სიმდიდრის ფლობა, რომლის მქონებელი შეიძლება შიმშილით მოკვდეს. და როგორც ყვებიან მიდასის[13] შესახებ, მისი სურვილების უსაზღვროების გამო, რასაც კი მას აძლევდნენ, ყველაფერი ოქროდ იქცეოდა.

ამიტომ ისინი, რომლებიც ასხვავებენ სიმდიდრისა და ფულის დაგროვების ხელოვნებას, სწორად იქცევიან, რადგან ფულის დაგროვება და სიმდიდრე სულ სხვა და სხვა რამაა. ერთი მათგანი ეკონომიკის შესწავლის საგანია, მეორე კი ვაჭრობისა, რაც სიმდიდრეს ჰქმნის არა ყოველი ხერხით, არამედ საგანთა გაცვლა-გამოცვლით. და ვფიქრობ, რომ

MYTOPBOOK.ORG

ამის საშუალება არის ფული, რადგან ფული არის გაცვლა-გამოცვლის
საფუძველი და მიზანი. ამ ხელოვნებით მოპოვებული ქონება
განუსაზღვრელია. როგორც მედიცინის მიზანია აბსოლუტური
ჯანმრთელობის მიღწევა, ასევე ყოველ ხელოვნებას აქვს აბსოლუტური
მიზნისკენ მისწრაფება. მათ ყველაზე უფრო მეტად ამ უსაზღვრო მიზნის
მიღწევა სურთ. მაგრამ მიზნის მისაღწევი საშუალებები კი
განსაზღვრულია, რადგან თვითონ მიზანია მათი საზღვარი. ასევე ქონების
მოპოვების ხელოვნებასაც არა აქვს თავისი საზღვარი. მისი მიზანი კი
არის სიმდიდრე და ქონების დაგროვება. ეკონომიკას კი ამ მხრივ აქვს
საზღვარი, რადგან მის მიზანს არ შეადგენს ფულის დაგროვება.
მაშასადამე, ჩანს, რომ ყოველ სიმდიდრეს თავისი საზღვარი უნდა ჰქონდეს.
როგორც ვხედავთ, მივიღეთ საწინააღმდეგო შედეგი. ყველანი, რომლებიც
ეწევიან ქონების დაგროვებას, უსაზღვროდ ზრდიან ფულის რაოდენობას.
ეს კი იმიტომ, რომ ეს ორი რამ ერთმანეთთან ახლოა. ისინი ერთმანეთს
ემთხვევიან იმ საშუალებების გამოყენებაში, რაც მათ სჭირდებათ მიზნის
მისაღწევად. ორივე ეხება ქონების გამოყენებას, მაგრამ არა ერთნაირად.
ამათგან ერთს სრულიად განსხვავებული მიზანი აქვს, მეორეს კი ქონების
რაოდენობის გაზრდა. ამიტომ ზოგი ფიქრობს, რომ ეს არის ეკონომიკის
საქმე და იქვე დასძენს, რომ ფულის მარაგი ან უნდა შენარჩუნებული
იქნას, ანდა გაზრდილი უსასრულო რაოდენობით.

ამის მიზეზი კი ისაა, რომ მათ სურთ ცხოვრების უზრუნველყოფა
1258a და არა ბედნიერი ცხოვრება და რადგან ეს ვნება უსაზღვროა, ამიტომ
სურთ, რომ მისი მისაღწევი საშუალებებიც განუსაზღვრელი იყოს. ისინიც
კი, რომლებიც მიისწრაფიან კეთილდღეობისაკენ, ეძებენ იმას, რაც
სხეულებრივ სიამოვნებას იწვევს და რადგან ჰგონიათ, რომ ამისათვის
საჭიროა ქონება, ამიტომ მთელ ცხოვრებას ატარებენ ქონებაზე ზრუნვით.
აი, აქედან წარმოიშვა ხელოვნების მეორე ფორმა — ქონების დაგროვების
ხელოვნება და რადგან ჰგონიათ, რომ სიამოვნების მიღება შეიძლება
ქონების დიდი სიუხვითაც, ამიტომ ეძებენ ისინი ამ გადაჭარბებული
სიამოვნების დაკმაყოფილების საშუალებებს. მაგრამ ამის მიღწევა მათ
არ ძალუძთ ქონების დაგროვების ხელოვნებით, ამიტომ მის მიღწევას
სხვა საშუალებებითაც ცდილობენ. ამ მიზნით თვითეული იყენებს თავის
უნარს ბუნების საწინააღმდეგოდ. მაგალითად, სიმამაცე მდგომარეობს
არა სიმდიდრეში, არამედ გაბედულებაში, ასევე სტრატეგიისა და
მედიცინის ცოდნის მიზანია არა სიმდიდრე, არამედ პირველის მიზანია
გამარჯვება, მეორისა ჯანმრთელობა. ესენი კი ყოველივეს აკეთებენ ქონების
დასაგროვებლად, თითქოს ის იყოს ისეთი მიზანი, რომლისკენაც უნდა
მიისწრაფოდეს ყველა.

ამრიგად, უკვე ითქვა ქონების მოპოვების არა აუცილებელი

ხელოვნების შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ის, რა მიზეზით იქცა
ის ჩვენი მოთხოვნილების საგნად, ხოლო ის ხელოვნება, რომელიც
ემსახურება აუცილებლად საჭირო ქონების დაგროვებას, განსხვავდება
ამ არასაჭირო ხელოვნებისაგან თავისი არსებით. ის ეხება საკვების
მოპოვებასა და ოჯახის ხელმძღვანელობას და არაა ისე განუსაზღვრელი,
როგორც ზემოდასახელებული ხელოვნება, არამედ მას გარკვეული
საზღვრები აქვს.

ახლა ნათელია ის კითხვაც, რომელიც დასაწყისში იყო დასმული
იმის შესახებ, რომ პოლიტიკოსის საქმეა, თუ არა ქონების მოპოვების
ხელოვნება? ვფიქრობთ, რომ ის პოლიტიკოსის საქმეა. ისევე, როგორც
პოლიტიკა კი არ ჰმნის ადამიანებს, არამედ იყენებს მათ ისე, როგორც
ისინი ბუნებას შეუქმნია. ასევე საკვებსაც იძლევა ბუნება, ან მიწა,
ან ზღვა და სხვა რამ. მაგრამ თუ როგორ უნდა იყოს ყოველივე
ეს მოხმარებული, ეხება ოჯახის უფროსს. ასევე ქსოვის ხელოვნების
საქმეა არა მატყლის დამზადება, არამედ მისი გამოყენება, აგრეთვე იმის
ცოდნა, თუ რომელი მატყლია ვარგისი და გამოსადეგი და რომელი
ცუდი და უვარგისი.

შეიძლება წამოიჭრას ასეთი კითხვაც, რატომაა ქონების დაგროვების
ხელოვნება ეკონომიკის ნაწილი, მედიცინა კი არა? ჯანმრთელობა ხომ
ისევე სჭირდებათ ოჯახის წევრებს, როგორც სიცოცხლე და სხვა რამ
აუცილებელი არსებობისათვის. ერთის მხრივ, ოჯახის უფროსის და
ხელმძღვანელის საქმეა ჯანმრთელობაზე ზრუნვა, მეორეს მხრივ კი არა,
რადგან ეს ექიმს ეხება. ასევე ქონების საკითხებიც ოჯახის უფროსის
საქმე უნდა იყოს, მეორეს მხრივ კი არა, არამედ დამხმარე ხელოვნებისა,
მაგრამ უფრო მეტად კი ის ბუნებრივად უნდა არსებობდეს, რადგან
ბუნების საქმეა საკვებით ოჯახის უზრუნველყოფა, ვინც მან შექმნა. ყველა
არსება კი საკვებს, როგორც მეძკვიდრეობას, იღებს იმისგან, რისგანაც
ის შეიქმნა. ამიტომაც ბუნებრივია ადამიანისათვის საკვების მიღება
მცენარეების ნაყოფისა და ცხოველებისაგან.

როგორც ვთქვეთ, საკვების მოპოვების ხელოვნება ორგვარია: ერთია
ვაჭრობა, მეორე ეკონომიკა. ეს უკანასკნელი გამოწვეულია აუცილებელი 1258b
მოთხოვნილებებით და საგნებია ვაჭრობა კი გასაკიცხია და სამართლიანად,
რადგან ის გამოწვეულია არა ბუნებრივი მოთხოვნილებით, არამედ
გაცვლა-გამოცვლით. გონივრულია ის სიძულვილიც, რასაც მევახშეობა
იწვევს, რადგან ის ფულის დაგროვებას ემსახურება და არა იმ
დანიშნულებას, რისთვისაც შექმნილი იყო ფული. ფული შეიქმნა გაცვლა-
გამოცვლის მიზნით, მევახშეობა კი იწვევს ფულის დაგროვებას. აქედანვე

MYTOPBOOK.ORG

მიიღო მან თავისი სახელწოდებაც,[14] რადგან შვილები ჰგვანან თავის მშობლებს, ასევე პროცენტები ფულს ფულიდან ჰქმნიან. ამიტომ ქონების დაგროვების ეს სახე ყველაზე მეტად ეწინააღმდეგება ბუნებას.

თავი IV

რადგან საკმარისად განვიხილეთ საკითხის თეორიული მხარე, ახლა უნდა შევუდგეთ მისი პრაქტიკული მხარის განხილვას. თეორიული განხილვა თავისუფალი კვლევის საგანია, ემპირიული კი შუზღუდულია აუცილებლობით. ქონების დაგროვების ცოდნის ნაწილი გამოდგება პრაქტიკაში ქონების შესყიდვისას, კერძოდ, ცხენების, ხარების, ცხვრებისა და სხვათა შეძენისას, იმის გასარკვევად, თუ რომელი მათგანია უფრო სასარგებლო და სად და როგორ შევიძინოთ ისინი. საჭიროა გამოცდილება იმისა, თუ რომელი მათგანია უფრო მომგებიანი გაცვლა-გამოცვლაში, რომელი საქონელი რომელ ადგილებში იშოვება, რადგან ისინი სხვადასხვა ადგილას სხვადასხვა ხარისხისა არიან.

შემდეგ, მიწათმოქმედებაში საჭიროა როგორც ხორბლის მოყვანის ცოდნა, ისე მეხილეობის, მეფუტკრეობის, ასევე ცხოველების, თევზების, ფრინველებისა და სხვ. საჭიროა ცოდნა იმისა, თუ რომელთაგან შეიძლება მეტი სარგებლობის მიღება. ესენი არიან ძირითადი ნაწილები სიმდიდრის დაგროვების ხელოვნებისა, მისი პირდაპირი მნიშვნელობით. გაცვლა-გამოცვლის ყველაზე ძირითადი ნაწილია ვაჭრობა, რომელსაც თავის მხრივ სამი ნაწილი აქვს: საზღვაო, სატრანზიტო და საცალო ვაჭრობა. ესენი ერთმანეთისაგან იმით განსხვავდებიან, რომ ერთნი ნაკლებ სახიფათონი არიან, მეორენი კი მეტად შემოსავლიანნი. ქონების დაგროვების მეორე სახეა მევახშეობა, მესამე დაქირავებული შრომა, რომელიც იყოფა ხელოსნებად და ფიზიკურ მომუშავეებად. ამ უკანასკნელთ ხელობა არ იციან. ქონების მოპოვების მესამე სახე მდებარეობს პირველსა და ამას შორის. მისი ერთი ნაწილია ქონების მოპოვება ბუნებრივი გზით, მეორე კი ვაჭრობით მოპოვება. ამათგან პირველს კავშირი აქვს მიწასთან და იმ მოვლენასთან, რომელთაც წარმოქმნის მიწა უსაყოფოდ, მაგრამ, რაც სასარგებლოა, მაგალითად, ხე-ტყის დამზადება და მადნეულის მოპოვება. ამას კი მრავალი სახე აქვს, რადგან წიაღისეული იმდიდრის მრავალი ფორმა არსებობს. დასახელებული საქმიანობებიდან ხელოვნებას ყველაზე მეტად ის საქმიანობა განეკუთვნება, რომელსაც შემთხვევა ნაკლებ ურევია. ხელოსნობაა ის

საქმიანობა, სადაც ადამიანები იღებენ სხეულის დაზიანებას, მონურია ის შრომა, სადაც ძირითადად ფიზიკური შრომის გამოყენებაა საჭირო, ხოლო ყველაზე ნაკლებ კეთილშობილურია შრომა, სადაც ყველაზე ნაკლებ არის საჭირო ზნეობა.

ზოგადად უკვე ვთქვით ქონების მოპოვების თვითოეული სახის შესახებ. თვითოეულ მათგანზე უფრო დაწვრილებით მსჯელობა საქმისათვის სასარგებლოა, მაგრამ ის დამქანცველი იქნებოდა. მით უმეტეს, რომ ამის შესახებ არსებობს შრომები ქარეტიდე პარიელისა, აპოლოდორე 1259a
ლემნოსელისა, რომლებსაც აქვთ შრომები როგორც მიწათმოქმედების, ისე მებაღეობის შესახებ, ასევე ნაწარმოებები მიწათმოქმედების სხვადასხვა დარგის შესახებ. ვინც დაინტერესდება, აქედან მიიღებს მისთვის საჭირო ცნობებს.

კარგი იქნებოდა აგრეთვე აქა-იქ გაფანტული მონაყოლების შეგროვება იმის შესახებ, თუ როგორ მოახერხა ზოგმა გამდიდრება. ყოველივე ეს, მაგალითად, თალეს მილეთელის[15] თვალსაზრისი სასარგებლო იქნებოდა იმათთვის, ვინც პატივსა სცემს სიმდიდრეს. თალეს მილეთელი ფილოსოფიის გამოყენებით გამოთქვამს ზოგად მოსაზრებებს ამ საკითხის შესახებ. როგორც ამბობენ, მან ასტრონომიაზე დაყრდნობით იწინასწარმეტყველა ჯერ კიდევ ზამთარში მომავალ წელს ზეთისხილის დიდი მოსავალი. მან თავისი ცოტაოდენი ფული მისცა ზეთის გამოსახდელების პატრონებს და იჯარით შეისყიდა მთელი ზეთისხილის სახდელები. როცა მოვიდა დრო ზეთისხილის შეგროვებისა, ყველას დასჭირდა ერთდროულად და სასწრაფოდ ზეთის სახდელები. მან მათ მოსთხოვა იმდენი თანხა გამოსასყიდათ, რამდენიც მოესურვებოდა. ამით მან შეაგროვა დიდი ქონება და დაამტკიცა, რომ ფილოსოფოსებისათვის ადვილია გამდიდრება, თუ კი მოისურვებენ, მაგრამ ისინი ამაზე არა ზრუნავენ. როგორც გვაცნობებენ, თალესმა ასე დაამტკიცა თავისი სიბრძნე. როგორც ვთქვით, საერთოდ, შესაძლებელია გამდიდრება, თუ კაცი შესძლებს რაიმე საქმიანობაში მონოპოლიის მოპოვებას. ზოგი ქალაქიც მიმართავს ხოლმე ამ მეთოდს. როცა შემოაკლდებათ ქონება, ისინი მიმართავენ ხოლმე ვაჭრობაში მონოპოლიას. სიცილიაში ერთმა კაცმა ნასესხები ფულით შეისყიდა მთელი რკინა რკინის დამამუშავებელი საწყობებიდან და როდესაც სავაჭრო ცენტრებიდან მოვიდნენ ვაჭრები, რკინას მხოლოდ ის ყიდდა. თუმცა მან არსებულ ფასებს ბევრი არ მოუმატა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მაინც შესძლო ორმოცდაათ ტალანტზე ასი ტალანტი მოეგო. ეს რომ გაიგო დიონისემ, ბრძანა, რომ ამ კაცს წაეღო თავისი ქონება, მაგრამ თვითონაც აღარ

MYTOPBOOK.ORG

დარჩენილიყო სირაკუზაში, რადგან მან იპოვა ისეთი გზა, რაც არ
იყო სასარგებლო დიონისეს საქმიანობისთვის. ეს შემთხვევა იგივეა, რაც
თალესისა, რადგან ორივემ შესძლო მონოპოლიის მოპოვება. ამის ცოდნა
სასარგებლო იქნება აგრეთვე პოლიტიკოსებისთვის. ბრავალ სახელმწიფოს,
ისევე როგორც ოჯახებს, სჭირდებათ ფული და ასეთი გზა ფულის
მოპოვებისა. ამიტომაც ზოგი პოლიტიკოსი მოღვაწეობას ეწევა მხოლოდ
ამ მიმართულებით.

თავი V

არსებობს ოჯახის ხელმძღვანელობის სამი ნაწილი: ერთია ბატონის
ხელმძღვანელობა, რომელზედაც ჩვენ ზემოთ ვილაპარაკეთ, მეორე მამისა,
მესამე ქმრისა, ანუ ცოლისა და ბავშვების ხელმძღვანელობა. თუმცა
1259b ორივენი თავისუფალნი არიან, მაგრამ მათ ერთნაირად არ
ხელმძღვანელობდნენ, ცოლს ხელმძღვანელობდნენ პოლიტიკური მეთოდებით,
ბავშვებს მეფურით. მამაკაცი უფრო მეტადაა მოწოდებული
ხელმძღვანელობისათვის, ვიდრე ქალი, თუ რაიმე არ მოხდა ბუნების
საწინააღმდეგო. ასევე უფროსი და სრულწლოვანი უნდა ხელმძღვანელობდეს
ახალგაზრდასა და არასრულწლოვანს. პოლიტიკურ მმართველობაში კი
მეტწილად წარმოებს ადგილმონაცვლეობა მმართველთა და ქვეშევრდომთა
შორის, რადგან მათ სურთ მიაღწიონ ბუნებრივ თანასწორობას და
მათ შორის არ ჰქონდეს ადგილი განსხვავებას. მაგრამ როდესაც ერთი
ხელმძღვანელობს და მეორე ემორჩილება, საჭირო ხდება, რომ მათ შორის
იყოს განსხვავება როგორც ფორმით, ისე სიტყვით და პატივისცემის
თვალსაზრისით, ისევე, როგორც თქვა ამასისმა ფეხსაბანი თასის შესახებ[16].

მამაკაცი ქალს ხელმძღვანელობს ზემოთქმული მეთოდით, ხოლო
ბავშვების ხელმძღვანელობა უფრო მეფის ხელმძღვანელობასა ჰგავს.
მშობლები შვილებს ხელმძღვანელობენ სიყვარულის გამო და აგრეთვე
იმიტომ, რომ უფროსები არიან, რაც მეფური მმართველობის ფორმაა.
მშვენივრად თქვა პომეროსმა, როცა ზეუსს უწოდა "ღმერთებისა და
ადამიანების მამა", ვულისხმობდა, რომ ის ყველა ამათი მამა იყო.
მართალია, მეფე იყოს წარმოშობისაა, რაც მისი ქვეშევრდომები, მაგრამ
ის მათგან მაინც განსხვავებულია, როგორც უფროსი უმცროსისაგან
და მშობელი შვილებისაგან.

ცხადია, რომ ოჯახის ბუნებრივი ერთეულობა უფრო მეტად უნდა ზრუნავდეს
ადამიანებზე, ვიდრე ქონების ღაგროვებაზე, ადამიანების ზნეობაზე უფრო

მეტად, ვიდრე ქონებაზე, რასაც სიმდიდრეს ვუწოდებთ. და თავისუფლებზე
უფრო მეტად, ვიდრე მონებზე.

მონის შესახებ, პირველ ყოვლისა, შეიძლება წამოიჭრას ასეთი კითხვა,
აქვს თუ არა მონას მომსახურებისა და მუშაობის გარდა, სხვა რამ
უფრო საპატიო თვისება, მაგალითად, ზნეობა, სიმამაცე, სამართლიანობა
და სხვა ამგვარი თვისებები. თუ მას სხვა არაფერი არ შეუძლია,
ფიზიკური მუშაობის გარდა? მაგრამ ორივე პასუხს თან ახლავს სიძნელე.
თუ მას ეს სათნოებები აქვს, რით განსხვავდება ის თავისუფლისაგან?
თუ არა აქვს, მაშინ ეს უაზრობა იქნებოდა, ისინიც ხომ ადამიანები
არიან და გონებაც აქვთ. დაახლოებით, იგივე საკითხია გასარკვევი ქალისა
და ბავშვის შესახებ, რომელია მათი წათნოება? ქალს უნდა ჰქონდეს
თუ არა გონიერება, სიმამაცე, სამართლიანობა, და ბავშვი
თავშეუკავებელია და გონიერი, თუ არა? საერთოდ კი გასარკვევია,
როგორია ხელმძღვანელისა და ქვეშევრდომის ბუნება? მათ ერთნაირი
ზნეობა აქვთ, თუ სხვადასხვა. თუ ორთავეს ერთნაირად ახასიათებთ
სიკეთეცა და მშვენიერებაც,[18] რატომ უნდა იყოს ერთი მხარე მუდამ
მმართველი, მეორე კი დაქვემდებარებული? ისინი ერთმანეთისგან არ
განსხვავდებიან მეტ-ნაკლებობით. ხელმძღვანელობა და ქვეშევრდომობა
ერთმანეთისგან განსხვავდება სახით და არა რაოდენობით. საკვირველი
იქნებოდა, რომ ერთ მხარეს ჰქონდეს სათნოება, მეორეს კი არა. თუ
მეთაური არაა გონიერი და სამართლიანი, როგორ შესძლებდა ის კარგად
260a ხელმძღვანელობას? ქვეშევრდომი კი, სათნოების გარეშე ვერ იქნებოდა
სწორად წარმართული, რადგან ვინც უზნეოა და მხდალი, ვერაფერს
მიზანშეწონილს ვერ გააკეთებს. ამრიგად, აუცილებელია, რომ ორივე
მხარე ზნეობრივი იყოს, მაგრამ მათ ზნეობრიობაში არსებობს განსხვავება,
ისევე როგორც განსხვავებულია ქვეშევრდომთა ხასიათები. ეს ცხადი
გახდება სულის მაგალითზე. ბუნებრივადაც ადამიანთა ნაწილი
ხელმძღვანელია, ნაწილი კი ქვეშევრდომი და მათ სათნოებაც
განსხვავებული აქვთ, რადგან ერთი გონიერია, მეორე კი უგუნური.
ცხადია, ასეთივე მდგომარეობაა სხვა შემთხვევებშიც. ასე რომ, ბუნებრივად
არსებობს მრავალი სახე ხელმძღვანელისა და ქვეშევრდომისა, რადგან
სხვადასხვაგვარად ხელმძღვანელობენ თავისუფალი ადამიანები მონებს,
ქმარი ცოლს და მამა შვილს. ამათ ყველას აქვს სულის ნაწილი, მაგრამ
განსხვავებული. მონას სრულებით არა აქვს ნებისყოფა, ქალს აქვს, მაგრამ
სუსტად განვითარებული, ბავშვს აქვს, მაგრამ არასრულყოფილ ფორმაში.
ხელმძღვანელს კი გონიერება სრულყოფილი უნდა ჰქონდეს, რადგან
ხელმძღვანელობის შედეგი ეკუთვნის ხელმძღვანელს, ხოლო ხელმძღვანელი

MYTOPBOOK.ORG

არის გონება. დანარჩენ მოვლენებში კი გონიერება შემთხვევით გვხვდება.იგივე უნდა ითქვას ზნეობრივი სათნოებების შესახებ, ის ყველას უნდა ჰქონდეს, მაგრამ არა ერთნაირად, არამედ ისე, როგორც ეს საჭიროა მათი საქმიანობისთვის. ამრიგად, ცხადია, რომ იგივე უნდა მივიღოთ ეთიკური სათნოების შესახებაც. ის ახასიათებს ყველა ადამიანს, მაგრამ არა ერთნაირად. მაგალითად, ერთნაირი არაა ქალისა და მამაკაცის სათნოება, არც სიმამაცე და სამართლიანობა ახასიათებთ მათ ერთნაირად, როგორც სოკრატე ფიქრობდა. არამედ არსებობს სიმამაცე მეთაურისა და ქვეშევრდომისა. ასევე სხვა სათნოებები. ეს უფრო ცხადი გახდება საკითხის დაწვრილებით განხილვისას. ისინი, რომლებიც ზოგადად მსჯელობენ, სცდებიან, როცა ამტკიცებენ, რომ სათნოება არის სწორი მოქმედება ან კარგი სულიერი განწყობა და სხვა ამდაგვარი. მაგრამ იმათთან შედარებით, რომლებიც სათნოებას განსაზღვრავდნენ, უფრო სწორად მსჯელობენ ისინი, რომლებიც, როგორც გორგია[19], ჩამოთვლიდნენ ხოლმე სათნოების სახეებს. ყველა სათნოების შესახებ იგივე უნდა ითქვას, რასაც პოეტი ამბობს ქალის შესახებ: "ქალის მშვენება არის სიჩუმე".[20] იგულისხმება, რომ ყველას თავისებური სათნოება აქვს. ეს გამონათქვამი უდგება ყველა ქალს, მაგრამ არ უდგება არც ერთ მამაკაცს. რადგან ბავშვი არაა ზრდა დასრულებული, ამიტომ, ცხადია, რომ მას არა აქვს სრულყოფილი სათნოება. ასეთი სათნოება აქვს მოზრდილსა და ხელმძღვანელს. იგივე ითქმის მოწის სათნოებაზე ბატონთან მიმართებაში.

ჩვენ დავადგინეთ, რომ მონა სასარგებლოა ცხოვრების აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში, ამიტომ, ცხადია, რომ მას სჭირდება ცოტაოდენი ზნეობაც, მაგრამ ისე, რომ მისი თავშეუკავებლობისა და სიზარმაცის გამო ხელს არ უშლიდეს საქმიანობაში. შეიძლება ვინმე შემოგვედავოს, რომ თუ ყველანი ზემოთქმული ჭეშმარიტია, მაშინ ხელოსნებსაც უნდა ჰქონდეთ სათნოება, რადგან მათი თავაწყვეტილობა ხშირად ზიანს აყენებს მათ საქმეს. იქნებ ისინი დიდად განსხვავდებიან მონებისაგან? მონა განუწყვეტელ ურთიერთობაშია ბატონთან, ხელოსანი კი დაშორებულია მას, ამიტომ ის იმდენად არის სათნო, რამდენადაც მონაა. ხელოსნის საქმიანობა მონობის რაღაც გარკვეული სახეა, მაგრამ
1260b მონა ასეთია თავისი ბუნებით, მეწაღე და სხვა ხელოსანი კი არა.

ცხადია, რომ მონამ სათნოებას შეიძლება მიაღწიოს ბატონის დახმარებით, მაგრამ არა ძალის გამოყენებით სწავლების დროს. ასე მსჯელობენ ისინი, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ მონას კი არ უნდა ელაპარაკო, არამედ უნდა უბრძანო. მაგრამ დარიგება მონას უფრო სჭირდება, ვიდრე ბავშვს.

აი, ამ მეთოდით იქნა ჩვენს მიერ განსაზღვრული ეს საკითხები. ცოლისა და ქმრის, შვილისა და მამის და თვითეული მათგანის ზნეობის და მათი უთიერთობის შესახებ, თუ რა არის კარგი და რა არის ცუდი, როგორ უნდა მივსდიოთ კარგსა და გავურბოდეთ ცუდს, შევეხებით სახელმწიფოს საკითხების განხილვისას.

ყოველი ოჯახი სახელმწიფოს ნაწილია, ადამიანები კი ოჯახის ნაწილები არიან, ამიტომ მათი ზნეობა უნდა წარმოადგენდეს მთელი ოჯახის ზნეობის ნაწილს. ამას გარდა, აუცილებელია, რომ ქალებისა და ბავშვების აღზრდა წარიმართოს სახელმწიფოს ინტერესების შესაბამისად, მაგრამ რადგან განსხვავებულია სახელმწიფოს სახეები, ამიტომ განსხვავებული უნდა იყოს ბავშვებისა და ქალების სათნოებაც. ამის განხილვა კი აუცილებელია, რადგან ქალები შეადგენენ თავისუფალი მოქალაქეების ნახევარს, ბავშვები კი მომავალი სახელმწიფო მოღვაწენი არიან.

დავადგინეთ რა ნაწილი საკითხებისა, დანარჩენებზე კი სხვაგან გვექნება მსჯელობა, ამიტომ ჩვენი საუბარი ჩავთვალოთ დამთავრებულად და გადავიდეთ პირველ ყოვლისა, საუკეთესო სახელმწიფოებრივი წესწყობილების განხილვაზე იმისდა მიხედვით, რაც უკვე იყო თქმული სხვების მიერ, თანაც გამოვიყენოთ სრულიად ახალი საწყისი პრინციპი.

ნიგნი II

თავი I

ჩვენ გადავწყიტეთ ვიკვლიოთ საუკეთესო სახელმწიფოებრივი გაერთიანება, რომელიც ყველა ადამიანს აძლევს იმის საშუალებას, რომ იცხოვროს ისე, როგორც უნდა. მაგრამ საჭიროა აგრეთვე ვიკვლიოთ სხვა სახელმწიფოებრივი ფორმებიც, რომელთა გამოცდილებას იყენებენ ზოგიერთი მათდამი კეთილგანწყობილი სახელმწიფოები და აგრეთვე ის მმართველობებიც, რომელთა შესახებ ლაპარაკობენ მწერლები და რომლებიც მოჩანან დადებით სახელმწიფოებრივ ფორმებად, რათა ავითვისოთ ის, რაც მათში კარგია და სასარგებლო და აგრეთვე იმისთვის, რათა ვიკვლიოთ ამათგან განსხვავებული სახელმწიფოებრივი წყობილებანი. არა იმიტომ, რომ გვსურს ვჩანდეთ ყოვლად ბრძენად, არამედ იმიტომ, რომ არსებული სახელმწიფოებრივი წყობილებანი არ არიან დამაკმაყოფილებელი და ამან გვიკარნახა ჩვენი მეთოდის გამოყენება.

MYTOPBOOK.ORG

დავიწყოთ იქიდან, რაც ყველაზე მეტად შეჰფერის ასეთი ხასიათის
კვლევას. აუცილებელია, რომ ყველა მოქალაქეს ან ყველაფერი საერთო
ჰქონდეთ, ან არაფერი არ ჰქონდეთ საერთო, ან ნაწილი ჰქონდეთ
საერთო, ნაწილი კი არა. შეუძლებელია, რომ ყველაფერი საერთო
ჰქონდეთ. რადგან სახელმწიფო არის ერთგვარი ერთიანობა და პირველ
ყოვლისა, ესაა ადგილის ერთიანობა და მოქალაქენი ამ ერთი სახელმწიფოს
1261a მოქალაქენი არიან. შემდეგ, თუ მოქალაქეებს სურთ, რომ საუკეთესო
სახელმწიფოებრივი წყობილება ჰქონდეთ, უკეთესია ყველაფერი საერთო
ჰქონდეთ, თუ ზოგი რამ ჰქონდეთ საერთო და ზოგი რამ არა? იქნებ
საჭირო იყოს მოქალაქეთა ბავშვების, ცოლების და ქონების გაერთიანება,
როგორც ამას ადგილი აქვს პლატონის "სახელმწიფოში", სადაც სოკრატე
ამბობს, რომ საერთო უნდა იყოს ბავშვებიც, ცოლებიცა და ქონებაც.
მაშ, რა არის უკეთესი, ის, რაც ახლა გვაქვს ჩვენ, თუ რაც წერია
"სახელმწიფოს" კანონებში?

ქონების გაერთიანების თეორიას მრავალი სიძნელე ახლავს თან, მაგრამ
სოკრატეს მსჯელობიდან კი არ გამომდინარეობს დასკვნა იმის შესახებ,
თუ რა მიზეზით არის საჭირო ეს გაერთიანება. ის საბოლოო მიზანი,
რომელიც სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს, სოკრატეს მტკიცებით,
განუხორციელებელია და თუ როგორ უნდა განხორციელდეს ეს მიზანი,
ამაზე სოკრატე არაფერს არ ამბობს. თუმცა სოკრატე იზიარებს იმ
ჰიპოთეზას, რომ საუკეთესო სახელმწიფო, რაც შეიძლება მეტად, ერთიანი
უნდა იყოს. მაგრამ ცხადია, რომ თუ სახელმწიფო განუწყვეტლივ
ვითარდება გაერთიანების მიმართულებით, აღარ იქნება სახელმწიფო,
რადგან სახელმწიფო ერთგვარი სიმრავლეა თავისი არსებით. თუ ის
გაერთიანდება, მაშინ სახელმწიფოს ნაცვლად მივიღებთ ერთ ოჯახს, ერთი
ოჯახიდან ერთ ადამიანს. სახლი კი უფრო მეტად არის ერთი, ვიდრე
სახელმწიფო, ხოლო ადამიანი უფრო მეტად არის ერთი, ვიდრე ოჯახი.
ის, ვინც შესძლებდა ამის განხორციელებას, ის სახელმწიფოს მოსპობდა,
ამიტომ ეს არ უნდა დავუშვათ. სახელმწიფო შედგება არა მხოლოდ
მრავალრიცხოვანი ადამიანებისაგან, არამედ განსხვავებული ადამიანებისაგანაც.
და სახელმწიფოს ერთგვაროვანი ნაწილები არ ჰქონიან.

სახელმწიფო და სამხედრო კავშირი ერთმანეთისაგან განსხვავდება იმით,
რომ სამხედრო კავშირში მნიშვნელობა აქვს რაოდენობას, თუნდაც ის
ერთგვაროვანი შედგენილობისა იყოს, რადგან სამხედრო კავშირი იქმნება
დახმარების მიზნით და იგი სასწორს ძალაგონებს, სადაც ის მხარე
გადასწონის, რომელიც უფრო მძიმეა. სახელმწიფო კი უნდა გაერთიანდეს,
თუმცა ის შედგენილია სახეობრივად განსხვავებული ელემენტებისაგან.

სახელმწიფო განსხვავდება აგრეთვე ტომობრივი გაერთიანებისაგან, რადგან
მისი ნაწილები არ არიან ისე დაშორებული, როგორც სოფლები, არამედ
ცხოვრობენ როგორც არკადიელები.[1] მაშასადამე, თანასწორი ურთიერთკავშირის
პრინციპი იცავს სახელმწიფოს, როგორც ამის შესახებ ადრე უკვე ვთქვით
"ეთიკებში". ეს პრინციპი აუცილებლად უნდა მოქმედებდეს თავისუფალ
და თანასწორ ადამიანთა შორის, რადგან ისინი ყველანი ყოველთვის
ხომ ვერ იქნებიან სახელმწიფოს ხელმძღვანელები, არამედ თვითეული
უნდა ხელმძღვანელობდეს ან ერთი წლით, ან სხვა წესით, ან დროის
სხვადასხვა მონაკვეთით. ამ მეთოდით ყველანი მოხვდებიან სათავეში ისე,
თითქოს ადგილს იცვლიდნენ მეწაღეები და მშენებლები და ყოველთვის
ერთნი არ იყვნენ მეწაღეები და მეორენი მშენებლები. ეს უკეთესია
და უმჯობესია სახელმწიფოებრივი გაერთიანებისთვის. თუმცა, ცხადია,
1261b რომ უკეთესი იქნებოდა, რომ სახელმწიფოს მუდამ ერთნი და იგივენი
მართავდნენ, თუ ეს შესაძლებელი იქნება. მაგრამ სადაც ამის
განხორციელება შეუძლებელია, რადგან ბუნებით ყველანი თანასწორნი
არიან და უფრო სამართლიანიც იქნებოდა, რომ მმართველობაში, კარგია
ის, თუ ცუდი, ყველა მონაწილეობდეს. ეს ჰგავს იმ მდგომარეობას,
როდესაც ერთმანეთისგან განსხვავებული ადამიანები თითქოს თანასწორნი
და სულ სხვა ადამიანები ხდებიანო, როცა რიგრიგობით ერთნი მართავენ,
მეორენი კი ემორჩილებიან. ასევე თანამდებობაც უნდა ეკავოთ სხვადასხვა
ადამიანებს და არა ერთსა და იმავეს.

ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ არაა საჭირო სახელმწიფო იყოს ერთი
მთლიანი და ის, რასაც ზოგი თვლის სახელმწიფოს უდიდეს სიკეთედ,
სწორედ იმან შეიძლება მოსპოს სახელმწიფო. თუმცა სინამდვილეში
ყოველ საგანს უნდა ჰქონდეს მისთვის დამახასიათებელი სიკეთე. სხვა
გზითაც ხდება ცხადი, რომ სახელმწიფოსთვის არაა მომგებიანი ძალიან
დიდი გაერთიანება. ოჯახი უფრო მეტად არის დამოუკიდებელი, ვიდრე
ცალკეული ადამიანი, სახელმწიფო უფრო მეტად, ვიდრე ოჯახი და
სახელმწიფო არსებობს მაშინ, როდესაც ის წარმოადგენს მასში
გაერთიანებული ადამიანების დამოუკიდებელ ერთეულს. მაგრამ თუ
სასურველია უფრო მეტი დამოუკიდებლობა, მაშინ სახელმწიფო ნაკლებ
ერთიანი უნდა იყოს. მაგრამ თუ ეს არაა კარგი და უკეთესია, რომ
სახელმწიფო ერთიანი იყოს, ამის დამტკიცება ლოგიკურად შეუძლებელია.
ასეთ სახელმწიფოში ყველანი ერთდროულად ამბობენ "ეს ჩემია", ან
"ეს ჩემი არ არის", რაც სოკრატეს სახელმწიფოს სრული ერთიანობის
ნიშნად მიაჩნდა. მაგრამ სიტყვას "ყველა" ორი აზრი აქვს: ერთი სოკრატეს
რომ სურს, მეორე კი, როდესაც თვითეული იტყვის "ეს ჩემი შვილია",

MYTOPBOOK.ORG

"ეს ჩემი ცოლია", ასევე შეუძლია სთქვას ქონებაზე და ყოველივე სხვაზე. მაგრამ, როდესაც საერთო მფლობელობაში ყავთ შვილებიცა და ცოლებიც, მაშინ ამბობენ, რომ "ეს ყველას საკუთრებაა" და არა რომელიმე ერთი ადამიანისა. აქ არც ქონება იქნება რომელიმე ერთი ადამიანის საკუთრება, არამედ ყველასი. მაგრამ რომ ამ გამოთქმაში "ყველანი" არის რაღაც შეუსაბამობა, ეს ცხადია. ასევე გამოთქმებს "ყველა", "ორივე", "წყვილი", "ლუწი" ორი მნიშვნელობა აქვთ და კამათის დროს სოფისტურ დასკვნებსა ჰქმნიან. მაშ, თუ ყველა ამ სიტყვებს ერთი მნიშვნელობით იხმარს, ეს კარგია, მაგრამ განუხორციელებელია, რადგან მას ერთი მნიშვნელობა არა აქვს. ამას გარდა, სოკრატეს მსჯელობას აქვს სხვა მავნე მხარე: ის, რაც საერთო საკუთრებაშია, მასზე ნაკლებ ზრუნავენ. ადამიანები, უფრო მეტად ზრუნავენ იმაზე, რაც მათ საკუთრებას წარმოადგენს. საერთო საკუთრებაზე კი ნაკლებ ზრუნავენ, ან ზრუნავენ იმდენად, რამდენადაც ეს ცალკეულ ადამიანს შეეხება. ადამიანები უყურადღებონი არიან იმის მიმართ, რაზეც ჰგონიათ, რომ სხვები ზრუნავენ. როგორც ბევრი მოსამსახურე ხშირად უფრო ცუდად ემსახურება ბატონს, ვიდრე ცოტა. მოქალაქეებს რომ ათასობით შვილები ყოლოდათ და ისინი
1262a ყოფილიყვნენ არა ერთი მამის შვილები, არამედ ნებისმიერისა, მაშინ ყველანი ინდიფერენტულნი იქნებოდნენ ამ შვილების მიმართ. გარდა ამისა, თვითეული იტყოდა რომელიმე მოქალაქეზე "ეს ჩემია", იქნებოდა ის მდიდარი, თუ ღარიბი და რამდენიც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი, და თანაც დაეჭვდებოდა, რადგან მისთვის გაურკვეველია, თუ ვინ დაბადა ეს ბავშვი და გადარჩა ის თუ არა. გარდა ამისა, როგორ უკეთესია, ვიხმაროთ გამოთქმა "ჩემი", ისე როგორც ამას ვიტყოდით ორი ათას ან ათი ათას ადამიანზე, თუ როგორც ახლა ხმარობენ სახელმწიფოებში, ერთსა და იმავე ადამიანს ერთი უწოდებს "ჩემი" თავის ვაჟს, მეორე ძმას, მესამე ბიძაშვილს ან რომელიმე სისხლით ნათესავს ან არა სისხლით ნათესავს. მაგრამ განა უკეთესი არაა, იყო ნათესავი ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ვიდრე ამგვარი გზით იყო შვილი.

ძნელი იქნებოდა, გაჰქცეოდი იმას, რომ ვინმეს არ ჩაეთვალე ან ძმად, ან შვილად, ან მამად, ან დედად. ნათესაობის დამამტკიცებელი საბუთი გარეგანი მსგავსება იქნებოდა. ამას ამტკიცებენ ისინი, რომლებიც აღწერენ დედამიწის [illegible]ვადასხვა ნაწილებს. მაგალითად, ზემო ლიბიაში ყოფილა ზოგიერთი ტომი, რომლებსაც ცოლების ერთიანობა ჰქონიათ, მაგრამ ბავშვებს მაინც მსგავსების საფუძველზე ანაწილებენ. ასევე ცხოველებიც შობენ ძალიან მსგავს შვილებს, მაგალითად, ცხენები და ძროხები. ასეთია, კერძოდ, ფარსალელი ფაშატი, რომელსაც მეტსახელად "სამართლიანი" ეწოდება.

ამას გარდა, ეს გაერთიანება იწვევს ისეთ სიძნელეებს, რომელთა თავიდან აცილება ადვილი არაა. მაგალითად, განზრახულ თუ განუზრახველ სისასტიკეს, მკვლელობას, ჩხუბსა და შეურაცხყოფას. ასეთ მოქმედებას არ ჩაიდენენ მამების, დედების, მახლობელი და შორეული ნათესავების მიმართ. ეს უფრო მაშინ ხდება, როდესაც არ იცი, თუ ვისთან გაქვს საქმე, ვიდრე მაშინ, როდესაც სცნობ მათ. როცა სცნობ, მაშინ შეიძლება ჩადენილი დანაშაულის მონანიებაც, ხოლო თუ არ იცნობ, ეს შეუძლებელია.

უაზრობაა აგრეთვე ის, რომ შვილების ერთიანობის შემოღებისას აკრძალულია სქესობრივი კავშირი, ხოლო სიყვარული კი დაშვებულია. დაშვებულია ისეთი კავშირები, რაც ყველაზე მეტად შეუწყნარებელია, მაგალითად, კავშირი მამასა და შვილს შორის, აგრეთვე ძმებს შორის. უაზრობაა აგრეთვე სქესობრივი კავშირის აკრძალვა მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ ის დიდ სიამოვნებას იწვევს. როგორც ჩანს, ისინი ვერავითარ განსხვავებას ვერ ხედავენ იმაში, რომ საქმე ეხება კავშირს მამასა და შვილს, თუ ძმათა შორის. ვფიქრობთ, რომ ცოლებისა და შვილების გაერთიანება უფრო მიწათმოქმედთათვის არის საჭირო, ვიდრე
მცველებისათვის. ცოლებისა და შვილების გაერთიანებისას ნაკლები იქნება 1262b
მეგობრობა, რაც საჭიროა სახელმწიფოებრივი მმართველობისათვის, რათა ქვეშევრდომნი იყვნენ მორჩილნი და სიახლის მოძულენი. ქალებისა და ბავშვების გაერთიანება სოკრატეს სურდა კანონების გამოსწორების მიზნით, მაგრამ ამან საწინააღმდეგო შედეგი გამოიწვია.

ჩვენის აზრით, ქალაქების უდიდესი სიკეთე მეგობრობაში მდგომარეობს, რადგან ამ შემთხვევაში ნაკლებ ხდება აჯანყებები. სოკრატეც ყველაზე მეტად აქებს ასე გაერთიანებულ სახელმწიფოს. ასეთი სახელმწიფო კი იქმნება მეგობრობის შედეგად, როგორც არისტოფანეც ამბობს სიყვარულის შესახებ თავის სიტყვაში.[2] არისტოფანეს აზრით, მოყვარულთ ძლიერი სიყვარულის გამო სურთ შერწყმა და ორი არსებიდან ერთ არსებად ქცევა. ამიტომ იღუპება ან ორივე, ან ერთი მათგანი. მაგრამ სახელმწიფოში ეს ერთიანობა აუცილებლად წყალ-წყალა ერთიანობა იქნებოდა და იქ ნაკლებ იქნებოდა ხმარებაში გამოთქმები "ჩემი მამა", ან "ჩემი შვილი". როგორც მცირე სიტკბო გახსნილი დიდი რაოდენობის წყალში, სიტკბოს შეუგრძნობსა ხდის, ასევე ამ სახელმწიფოში ასეთივე ხდებიან ოჯახის წევრთა ურთიერთობანი. აქ ისინი მხოლოდ სიტყვიერად არსებობენ. აქ ნაკლებ იქნება აუცილებელი მამის ზრუნვა შვილზე, შვილისა მამაზე, და ძმებისა ძმებზე. ადამიანების ერთმანეთზე ზრუნვასა და სიყვარულს იწვევს ორი რამ: საკუთრება და პატივისცემა. მაგრამ

MYTOPBOOK.ORG

არც ერთ ამას ადგილი არ ექნება ასეთ სახელმწიფოში. როცა მიწათმოქმედთა შვილებს გადაიყვანენ მცველთა რიგებში, ან. პირიქით, ეს დიდ შფოთს გამოიწვევს. როგორ უნდა მოხდეს ეს? იმათ, რომლებიც გადასცემენ, ან სცვლიან ბავშვებს, უნდა იცოდნენ, თუ ვის შვილებს ვის აძლევენ და ის, რაც ადრე იყო ნათქვამი: შეუბრალებლობა, უზნეობა და მკვლელობა ახლა უფრო მეტი იქნება. მცველებში სხვა კლასებიდან გადმოყვანილები მცველებს არ უწოდებენ. ძმებს, მამებს, შვილებსა და დედებს. ასევე პირიქით, მცველებიდან სხვა კლასებში გადაყვანილი ბავშვები. ასე რომ, საჭიროა დიდი სიფრთხილე ამ მოქმედებებში ნათესაური კავშირების გამო.

აი, ის შედეგები, რაც ჩვენ მივიღეთ ამ მეთოდით ბავშვებისა და ცოლების გაერთიანების საკითხთან დაკავშირებით.

თავი II

ამის შემდეგ უნდა განვიხილოთ ქონების საკითხი. იმათ, რომლებსაც სურთ იმოღვაწონ ასეთ სახელმწიფოში, როგორი უნდა იყოს იქ ქონება: უნდა იყოს საერთო თუ არა? ამ საკითხის კვლევა შეიძლება ვაწარმოოთ ბავშვებისა და ქალების შესახებ გამოყენებული პრინციპისაგან დამოუკიდებლად. მე მხედველობაში მაქვს საკითხი იმის შესახებ, რომ
1263a ქონება უნდა ეკუთვნოდეს ცალ-ცალკე მოქალაქეებს, როგორც ამას აქვს ახლა ადგილი, თუ ის საერთო მფლობელობაში უნდა გადავიდეს? მაგალითად, მიწის ნაკვეთი უნდა კერძო საკუთრებაში იყოს, ხოლო მიწის ნაყოფი საერთო საკუთრებაში, როგორც ამას ადგილი აქვს ზოგიერთ ტომებში, თუ უკეთესია პირიქით, მიწაც საერთო იყოს და მიწის დამუშავებაც, ხოლო ნაყოფი განაწილებულ იქნას კერძო მოხმარებისათვის. როგორც ამბობენ, ბარბაროსები ასე განაწილებენ საკუთრებას. და ბოლოს, იქნებ როგორც მიწის ნაკვეთი, ისე მისი ნაყოფი საერთო საკუთრებად იქცეს? თუ მიწის დამმუშავებლები სხვები იქნებოდნენ, ეს სულ სხვა ადვილი გზაა. მაგრამ რადგან მიწათმოქმედნი თვითვე შრომობენ, ამიტომ ქონების საკითხთან მრავალი სიძნელეა დაკავშირებული. [illegible]ან შრომასა და დასვენებაში არ იქნება დაცული თანასწორობა, ამიტ[illegible] აუცილებელია საჭიროების წარმოშობა იმათ მიმართ, რომლებიც სიამოვნებაში ატარებენ დროს და მეტ საკვებს იღებენ მცირე შრომით, სხვები კი [illegible]ურს შრომობენ და ცოტას იღებენ.

საერთოდ კი, ერთად ცხოვრება და ყოველივეს გაერთიანება, რაც

კი ადამიანს ეკუთვნის, ძნელია, განსაკუთრებით ასეთ შემთხვევებში. ამის ნათლად დანახვა შეიძლება იმათში, რომლებიც ერთად მოგზაურობენ. მათ შორის დიდია ქონებრივი სხვაობა, ამიტომ ისინი ყოველ წვრილმანზე ჩხუბობენ. ჩვენ კი განსაკუთრებით დიდი წინააღმდეგობა გვაქვს იმათთან, რომელთაგან ვსარგებლობთ ყოველდღიური მომსახურებით. ქონების გაერთიანებასთან არის დაკავშირებული როგორც ეს, ისე სხვა მრავალი მსგავსი სიძნელე. მაგრამ გალამაზებული ჩვევებით და მოწესრიგებული კარგი კანონებით, ახლა არსებული წესები არანაკლებ სარგებლობას მოგვიტანდა. ორივე გზით შეიძლება სარგებლობის მიღება. "ორივეში" მე ვგულისხმობ როგორც საერთო, ისე კერძო საკუთრებას. ქონება საერთო უნდა იყოს მხოლოდ ნაწილობრივ, ძირითადად კი ის კერძო უნდა იყოს. როდესაც ზრუნვა ქონებაზე იქნება განაწილებული ცალკეულ ადამიანებზე, აღარ ექნება ადგილი ურთიერთ საჩივრებს. პირიქით, თვითეული უფრო თავის ქონებაზე იზრუნებს და მეტი შემოსავალიც ექნება. ხოლო სათნოებას, წარმოშობილს საკუთრების მოხმარებიდან ამართლებს ანდაზა: "მეგობრებს ყველაფერი საერთო აქვთ".[3] ეს ახლაც არის გატარებული ზოგიერთ სახელმწიფოში, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამაში არაფერია შეუძლებელი. ის გვხვდება განსაკუთრებით კარგად მოწყობილ სახელმწიფოებში, რომელთაგან ზოგში ეს უკვე არსებობს, ზოგან კი ახლა ხორციელდება. თუ თვითეულს თავისი საკუთრება ექნება, ნაწილს მისცემს მეგობრებს, ნაწილს თვითონ გამოიყენებს, როგორც საკუთრებას. ასე ხდება ლაკედემონში, სადაც იყენებენ ერთმანეთის მიწებს, აგრეთვე ცხენებსა და ძაღლებს და მოსავალს, როცა გაუჭირდებათ. ამრიგად, ცხადია, რომ უკეთესია ქონება კერძო იყოს, ხოლო მისით სარგებლობა კი საერთო. თუ როგორ განხორციელდება ეს, ეს უკვე კანონმდებლობის პირადი საქმეა. გარდა ამისა, ძნელია იმის გადმოცემა, თუ რაოდენ სასიამოვნოა, როცა რაიმეს შენს
საკუთრებად თვლი. თავის თავის სიყვარული ხომ ტყუილ-უბრალო 1263b
გრძნობა არაა, ის ბუნებრივად არის თანდაყოლილი. თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში ის სამართლიანად არის გასაკიცხი, რადგან თავის თავის გადაჭარბებული სიყვარული არაა თავის თავის ნამდვილი სიყვარული. ასევე ყველას უყვარს ის, რაც მას ეკუთვნის, მაგრამ კიცხავენ მხოლოდ ხარბ ადამიანებს. თუმცა რაოდენ სასიამოვნოა ეხმარებოდე მეგობარს, სტუმარს, ამხანაგებს. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ კერძო საკუთრების არსებობის შემთხვევაში, რასაც არ ექნება ადგილი იქ, სადაც ცდილობენ ყველაფერი გააერთიანონ. ისინი ცხადად სპობენ ორი სათნოების შედეგებს, როგორიცაა მორიდება ქალებთან ურთიერთობაში და გონიერება სხვისი

MYTOPBOOK.ORG

ცოლებით გატაცებაში. ამას გარდა, ის სპობს უხვობასა და ხელგაშლილობას. რადგან სიუხვე არ გამოვლინდება მაშინ, როცა ადამიანი არაფერს არ სჩადის სიუხვის მაგვარს, სიუხვე თავს იჩენს მაშინ, როდესაც შეგიძლია ქონების დახარჯვა.

ეს კანონები შეიძლება მშვენივრად მოგეჩვენოს, როცა გაიგებ, რომ შეიძლება განხორციელდეს საკვირველი მეგობრობა ყველასი ყველას მიმართ. ეს გესიამოვნება განსაკუთრებით მაშინ, როცა ვინმე ლაპარაკობს იმ ბოროტებაზე, რაც ახლა ქალაქებში არსებობს იმის გამო, რომ ქონება არაა საერთო მფლობელობაში. მე ვგულისხმობ პროცესებს ერთმანეთის წინააღმდეგ ვალების გამო, ცრუმოწმეებს, აგრეთვე მლიქვნელობას მდიდრების საამებლად. მაგრამ ყოველივე ამას ადგილი აქვს არა იმიტომ, რომ ქონება არაა გაერთიანებული, არამედ მოქალაქეთა უზნეობის გამო. ჩვენ ვხედავთ, რომ ქონების გაერთიანებისას უფრო მეტ წინააღმდეგობებს აქვს ადგილი, ვიდრე კერძო საკუთრების არსებობისას. და როდესაც ვამბობთ, რომ საერთო საკუთრებისას ნაკლებია წინააღმდეგობა, ეს იმიტომ, რომ ამ წინააღმდეგობებს ჩვენ ვადარებთ კერძო საკუთრების მქონეთა დიდ რაოდენობას. სამართლიანობა კი მოითხოვს, ითქვას არა მხოლოდ ის, რომ გაერთიანების დროს ჰქრება ბოროტება, არამედ ისიც, რომ სიკეთეც ჰქრება. და როგორც ჩანს, ამიტომ სიცოცხლე სრულიად შეუძლებელი ხდება.

სოკრატეს შეცდომის მიზეზი იყო ის, რომ არ იყო სწორი მისი ამოსავალი დებულება. როგორადაც დასაშვებია სახელმწიფოს, აგრეთვე ოჯახის გაერთიანება, მაგრამ არა აბსოლუტურად. რადგან თუ ასე გაგრძელდა სახელმწიფოს გაერთიანება, შეიძლება მოხდეს ის, რომ სახელმწიფო მოისპოს, რადგან ცუდი სახელმწიფო უახლოვდება არარსებულ სახელმწიფოს. ეს იმას გავს, რომ ვინმემ სიმფონია დაიყვანოს ერთნაირ ბგერებზე, რიტმი კი ერთადერთ ტაქტზე. როგორც ადრეცა ვთქვი, საჭიროა სიმრავლე არსებობდეს, მაგრამ ის გაერთიანდეს და ერთად იქცეს აღზრდის საშუალებით. მაგრამ ვისაც სურს სახელმწიფოს გაუმჯობესება სოკრატეს მეთოდით, ის არ იქნება სწორი, რადგან სახელმწიფოს გაუმჯობესება შეიძლება ზნეობით, ფილოსოფიით, კანონებით, როგორც მოიქცნენ ლაკედემონში და კრეტაში, სადაც
1264a კანონმდებელმა სისიტიების[4] გაერთიანება მოახდინა. არ შეიძლება იმის არცოდნა, რომ გავიდა დიდი დრო და მრავალი წელი, ამიტომ შეუძლებელია შეუმჩნეველი დარჩენილიყო, რომ ასეთი წყობილება კარგია. ბევრი რამ იქნა აღმოჩენილი, აქედან ზოგი რამ გამოდგა, ზოგი კი არ იქნა გამოყენებული, თუმცა ცნობილი იყო. ეს უფრო ცხადი

გახდებოდა, თუ ვინმე ამ სახელმწიფოს სინამდვილედ აქცევდა. მაგრამ ის ვერ შესძლებდა ამ სახელმწიფოს შექმნას ისე, თუ არ გამოყოფდა და არ გამოაცალკევებდა მასში სისიტიებს, ფრატრიებსა და ფილებს[5]. ასე რომ, ახალი კანონებიდან არაფერი არ დარჩებოდა. იმის გარდა, რომ მცველები მიწის მუშაობას არ უნდა ეწეოდნენ, რის გატარებასაც ახლა ცდილობენ ლაკედემონელები.

იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოხდეს სახელმწიფოს გაერთიანება, სოკრატემ არაფერი არ თქვა და არც ადვილი იყო ამის თქმა. სახელმწიფოში მოსახლეობის სიმრავლეს ჰქმნიან აგრეთვე უცხოელი მოქალაქენი, მაგრამ სოკრატეს მათ შესახებ არაფერი არ უთქვამს. არ უთქვამს არაფერი არც იმის შესახებ, რომ მიწათმოქმედთ საერთო საკუთრება უნდა ჰქონდეთ, თუ ყველას ყველაფერი საერთო ექნება, მაშინ რიღათი იქნებიან მიწათმოქმედნი მცველებისაგან განსხვავებულნი, ანდა როგორ დაემორჩილებიან ისინი მცველების ხელმძღვანელობას, როცა ისინი უფრო ბევრნი არიან; თუ ისინი რაიმე ისეთს არ მოიაზრებენ, რაც მოიაზრეს კრეტელებმა, რომლებმაც მონებს ყველა უფლებები მისცეს, გარდა გიმნაზიაში სიარულისა და იარაღის ტარებისა. მაგრამ თუ მათ ისეთივე წეს-წყობილება ექნებათ, როგორიც სხვა სახელმწიფოებს, მაშინ რა თავისებურება ექნება მათ გაერთიანებას? ერთ სახელმწიფოში წარმოიშობა აუცილებლად წინააღმდეგობაში მყოფი ორი სახელმწიფო. ამ სახელმწიფოში მცველები იქცევიან გარნიზონად, ხოლო მიწათმოქმედნი და ხელოსნები კი მოქალაქეებად. საჩივრები, სასამართლოები და სხვა ბოროტება, რაც არსებობს სახელმმწიფოებში, ამ სახელმწიფოშიც იარსებებს. სოკრატეს აზრით, განათლებისათვის არ იქნება საჭირო ბევრი კანონების შემოღება ბაზრისა და ქალაქის მცველებისათვის, რადგან მათ საჭირო ცოდნა გააჩნიათ. განათლება სჭირდებათ მხოლოდ მცველებს. გარდა ამისა, სოკრატე ადიდებს მიწათმოქმედთა ქონებას, მაგრამ ავალებს მათ გადასახადების შეტანას. ამით ისინი გახდებიან თავხედნი და ამაყნი უფრო მეტად, ვიდრე სხვა სახელმწიფოებში ილოტები, პენეტები და მონები.[6] არაა გარკვეული ყოველივე ეს აუცილებელია, თუ არა? ასევე სოკრატეს არაფერი არა აქვს ნათქვამი იმის შესახებ, თუ როგორ იქნება მოწყობილი ეს სახელმწიფო, როგორი იქნება მასში განათლება და კანონები? მაგრამ
ამის გარკვევა ადვილი არაა. არც იმის დადგენაა უმნიშვნელო, თუ 1264b
როგორ უნდა შეინარჩუნონ მცველებმა კავშირი? თუ მიწათმოქმედთ ცოლები საერთო ეყოლებათ, ხოლო ქონება საკუთარი, მაშინ სახლზე ვინ იზრუნებს, როცა მამაკაცები მიწაზე სამუშაოდ გავლენ? ხოლო

MYTOPBOOK.ORG

თუ მიწათმოქმედთ საერთო ექნებათ ქონებაცა და ცოლებიც, მაშინ ახალი სიძნელეები წამოიჭრება.

უაზრობაა აგრეთვე ცხოველების მიბაძვა და ქალებისათვის მამაკაცთა საქმიანობის დავალება, რადგან ცხოველებს სახლის საქმისა არაფერი გაეგებათ რა. სახიფათოა აგრეთვე სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის დაყენების სოკრატისეული გზა. ის მოითხოვდა, რომ ხელისუფლების სათავეში ყოველთვის ერთი და იგივე ადამიანები ყოფილიყნენ. მაგრამ ეს გახდებოდა მიზეზი წინააღმდეგობისა როგორც იმათ მხრივ, რომლებსაც სახელმწიფოს მართვის არავითარი მოწოდება არა აქვთ, აგრეთვე იმათ მხრივ, რომლებიც მეომარნი და ვნებიანნი არიან. სოკრატე ამბობდა, რომ სათავეში აუცილებელია იყვნენ ერთი და იგივე ადამიანები, რადგან სულში ოქროს ნარევი ხან ერთსა და ხანმეორეს კი არა აქვთ, არამედ ერთსა და იმავე ადამიანებს. მისი აზრით, დაბადებითვე ღმერთი ზოგ მცველს ურევს ოქროს, ზოგს ვერცხლს, ხელოსნებსა და მიწათმოქმედთ კი სპილენძსა და რკინას. ართმევს რა მცველებს ბედნიერებას, სამაგიეროდ კანონმდებელმა უნდა მიანიჭოს ბედნიერება მთელ სახელმწიფოს. მაგრამ მთელი სახელმწიფოს ბედნიერება შეუძლებელია, თუ არაა ბედნიერი ან უმრავლესობა, ან თუ ყველა ნაწილი არა, ზოგიერთი მაინც. ბედნიერება ხომ იმავე კატეგორიას არ განეკუთვნება, რასაც ლუწი რიცხვი. რიცხვში შესაძლებელია, რომ მთელს ახასიათებდეს ის, რაც არ ახასიათებს ნაწილებს, მაგრამ სახელმწიფოში ეს შეუძლებელია. თუ მცველები არ იქნებიან ბედნიერი, მაშინ სხვა როგორღა იქნება ბედნიერი, მაგალითად, მიწათმოქმედნი, ან ფიზიკური მუშები?

სახელმწიფოს, რომელზეც ლაპარაკობდა სოკრატე, თან ახლავს როგორც ეს სიძნელეები, ისე სხვა, ამაზე არა ნაკლები.

თავი III

დაახლოებით იგივეა ნათქვამი ნაშრომში "კანონების შესახებ", რაც დაწერილია მოგვიანებით. ამიტომ კარგი იქნებოდა მოკლედ განგვეხილა, რაც იქ არის ნათქვამი სახელმწიფოს შესახებ. "სახელმწიფოში" სოკრატე ძალიან ცოტას ლაპარაკობს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა განხორციელდეს ცოლების, ბავშვების და ქონების გაერთიანება, აგრეთვე სახელმწიფო წეს-წყობილების შესახებ. სოკრატე მთელ მოსახლეობას ყოფდა ორ ნაწილად: მიწათმოქმედებად და მეომრებად. მესამე ნაწილს ის მეომრებიდან გამოყოფდა. ისინი ბჭობდნენ და სახელმწიფოს

ხელმძღვანელობდნენ. სოკრატეს არაფერი არა აქვს ნათქვამი იმის შესახებ, რომ მიწათმოქმედნი და ხელოსნები სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობენ, თუ მონაწილეობენ მხოლოდ ნაწილობრივ. არც იმაზე ამბობს არაფერს, რომ მათ ჰქონდათ თუ არა იარაღის ტარების და სახელმწიფოს დაცვაში მონაწილეობის უფლება. ქალების შესახებ კი ამბობდა, რომ ისინი უნდა მონაწილეობდნენ სახელმწიფოს დაცვაში და ისეთსავე აღზრდას უნდა იღებდნენ როგორც მეომრები.[7] დანარჩენი მისი მსჯელობა შევსებულია გარეშე საკითხებით, აგრეთვე მოსაზრებებით
როგორც საერთოდ აღზრდის, ისე მცველთა აღზრდის შესახებ. 1265a

"კანონებში" მსჯელობის დიდი ნაწილი ეხება კანონებს, ნაკლებია მსჯელობა სახელმწიფოზე. მართალია, მას სურს, რომ შეეხოს ყველა სახელმწიფოს, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ ისევ ახალ სახელმწიფოებრივ სისტემას უბრუნდება. ცოლებისა და ქონების გაერთიანების გარდა, სოკრატე ორთავე სახელმწიფოსთვის საჭიროდ თვლის დანარჩენ თვისებებს: აღზრდის ერთიანობას, აგრეთვე ცხოვრების წესს, გარდა ყოველდღიური აუცილებელი საქმიანობისა, აგრეთვე სისიტიებს, ოღონდ ახალ სახელმწიფოში საჭიროდ თვლის ქალთა სისიტიებს. იარაღის მატარებელთა რიცხს ის განსაზღვრავდა ათასით, ახალ სახელმწიფოში კი ხუთი ათასით.[8]

სოკრატეს მსჯელობაში ბევრია მახვილგონიერება, სიახლე და კვლევის მეთოდი, მაგრამ ძნელია ყოველივე ამის მოწონება. არ უნდა დაიმალოს ის, რომ ხალხის ზემოთქმულ სიმრავლეს დასჭირდება ან ბაბილონის სიდიდის ან საერთოდ, უსაზღვროდ დიდი მოცულობის ტერიტორია, რომელიც გამოკვებავდა ხუთი ათას უსაქმურს, ამას გარდა, ქალებისა და მოსამსახურეთა დიდ მასას. მართალია, შეიძლება საკუთარი შეხედულებების გამოთქმა, მაგრამ მასში არაფერი შეუძლებელი არ უნდა იყოს.

ნათქვამია აგრეთვე, რომ კანონმდებელმა კანონების შემოღებისას ორი რამ უნდა გაითვალისწინოს: ტერიტორია და ადამიანები.[9] კარგი იქნებოდა აგრეთვე მეზობელთა მიწების გათვალისწინება, თუ სახელმწიფოს სურს განავითაროს პოლიტიკური ურთიერთობა. სახელმწიფო კი შეიარაღებულ ძალებს იყენებს არა მხოლოდ საკუთარი ტერიტორიის დასაცავად, არამედ გარეშე ტერიტორიაზე სამოქმედოთაც. მიუხედავად იმისა, იზიარებ თუ არა პირადი, თუ საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ წესს, საჭიროა მტრებისათვის საშიში იყო არა მხოლოდ მაშინ, როცა ისინი შემოიჭრნენ შენს ტერიტორიაზე, არამედ მაშინაც, როცა დატოვეს ის.

საჭირო იყო აგრეთვე სოკრატეს ყურადღება მიექცია ქონების

MYTOPBOOK.ORG

მოცულობისათვის, იქნებ უკეთესი ყოფილიყო მისი უფრო ნათელი
განსაზღვრა. ის ამბობს, რომ იმდენი უნდა გქონდეს, რომ გონივრულად
იცხოვრო. ეს შეიძლება ვინმეს ასე გამოეთქვა: "რომ კარგად იცხოვრო".
მაგრამ სოკრატეს განსაზღვრება ზოგადია, რადგან შეიძლება გონივრული
ცხოვრება ტანჯვით ცხოვრებას ნიშნავდეს. ამიტომ უკეთესი იქნებოდა
ასეთი განსაზღვრება: "გონივრულად და ხელგაშლილად", რადგან ცალკე
ერთი მათგანი ნიშნავს ფუფუნებით ცხოვრებას, მეორე კი ცხოვრებას
ტანჯვით. ეს ის თვისებებია, რაც მხოლოდ ქონების გამოყენებას ეხება.
მაგრამ ქონების გამოყენება არ შეიძლება მშვიდად ან მამაცურად, ხოლო
გონივრულად და ხელგაშლილად კი შეიძლება. მაშასადამე, ქონების შესახებ
შეიძლება გამოყენებულ იქნას ასეთი გამოთქმები.

უაზრობაა აგრეთვე ქონების გათანასწორება ისე, რომ არ
გაითვალისწინო მოსახლეობის რაოდენობა. არამედ დაუშვა შობადობის
1265b განუხრელი ზრდა, როგორც მოსახლეობის რაოდენობის უცვლელად
დატოვების საშუალება უშვილოების გათვალისწინებით, რასაც დღესაც
აქვს ადგილი სახელმწიფოებში. ამჟამად გაჭირვებული არავინ არ არის,
რადგან ქონება მოსახლეობის რაოდენობის შესაბამისად იყოფა. მაგრამ
ახალ სახელმწიფოში, სადაც არ ხდება ქონების გაყოფა, მოსახლეობის
ნამატს, იქნება ის ცოტა თუ ბევრი, არ ექნება არავითარი ქონება.

შეიძლება ვინმეს ერჩია ბავშვების შობადობის შეზღუდვა და არა
ქონებისა, რათა დაბადებულნი არ სჭარბობდნენ ქონების ოდენობას.
ამის განსაზღვრა შესაძლებელია ყოველგვარი შემთხვევითობის
გათვალისწინებით, მაგალითად, ახალშობილთა სიკვდილიანობისა და
უშვილოებისა. ამის გაუთვალისწინებლობა, რასაც ადგილი აქვს
სახელმწიფოთა უმრავლესობაში, აუცილებლად მოქალაქეთა გაღატაკების
მიზეზი გახდება. გაღატაკება კი იწვევს აჯანყებებს და ბოროტმოქმედებას.

კორინთელი ფედონი, რომელიც ერთ-ერთი ძველთა-ძველი
კანონმდებელი იყო, ფიქრობდა, რომ ოჯახებისა და მოქალაქეების
რაოდენობა უცვლელი უნდა დარჩენილიყო, ასევე ოჯახის უფროსების
რაოდენობა. ქონება კი ყველას თავდაპირველად არათანაბარი უნდა
ჰქონოდათ. "კანონებში" კი ამის საწინააღმდეგოა ნათქვამი. მაგრამ თუ
რა არის უკეთესი, ამის შესახებ ჩვენს მოსაზრებებს ქვემოთ ვიტყვით.

"კანონებში" გამოთქვამულია აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, თუ
ხელმძღვანელები როგორ უნდა განსხვავდებოდნენ ქვეშევრდომთაგან.
როგორც საქსოვი ქსელი სხვა მატყლისაგან არის დამზადებული, ვიდრე
ძაფი, ასევე განსხვავდებიან ხელმძღვანელები ქვეშევრდომებისაგან. სოკრატე
დასაშვებად თვლის ყველა ქონების ხუთჯერ მატება, მაგრამ რატომ

არ უდებს საზღვარს მიწის საკუთრებას? ანაწილებს რა მიწის ნაკვეთებს,
რომელზეც შენობებია, ეს, საზიანო იქნება მეურნეობისათვის. ის
უნაწილებს თვითეულ მოქალაქეს ორ-ორ ნაკვეთს, რომლებიც ცალ-
ცალკე მდებარეობენ, მაგრამ მოქალაქეს გაუჭირდება ორ სახლში
ცხოვრება.

რაც შეეხება სახელმწიფოებრივ წეს-წყობილებას, სოკრატეს არ სურს
არც დემოკრატიული, არც ოლიგარქიული სახელმწიფო, არამედ მათი
შუალედი, რომელსაც ის პოლიტიას უწოდებს და რომელიც შედგება
შეიარაღებული მოქალაქეებისაგან. თუ მისი სახელმწიფო სხვა
სახელმწიფოებისაგან უფრო ერთიანობით განსხვავდება, მაშინ მისი
მსჯელობა სწორია, მაგრამ თუ ის უკეთესია, ვიდრე პირველი
კონსტიტუციური სახელმწიფო, მაშინ მისი მსჯელობა სწორი არ არის.

ზოგი ამბობს, რომ ყველას სჯობს ის სახელმწიფო, რომელიც ნარევია
ყველა სახელმწიფოებრივი წყობილებისა, ამიტომ აქებენ ლაკონელების
სახელმწიფოს, რომელიც შედგება ოლიგარქიისაგან, მონარქიისა და
დემოკრატიისაგან. ისინი ბაზილეიას უწოდებენ მონარქიას, გერონტების
მმართველობას — ოლიქარგიას, დემოკრატიას კი ეფორების[10]
ხელისუფლებას, რადგან ეფორებს ხალხისგან ირჩევენ. ზოგი კი ეფორიას
ტირანიად თვლის. დემოკრატიულად კი მიიჩნევენ სისიტიებს და
ყოველდღიური ცხოვრების მოწესრიგების სხვა ფორმებს. "კანონებში" 1266a
კი ნათქვამია, რომ საუკეთესო სახელმწიფოებრივი სისტემა უნდა
შედგებოდეს დემოკრატიისა და ტირანიისაგან, რომელთაც ზოგი სულაც
არ თვლის სახელმწიფოდ, ანდა თვლის ყველაზე უარესად. უფრო სწორნი
არიან ისინი, რომლებიც ეკითხებიან სახელმწიფოს სხვადასხვა ფორმების
შერევას, რადგან უმჯობესად მიაჩნიათ მრავალი სახელმწიფოს ნარევი.
სოკრატეს სახელმწიფო კი არ შეიცავს არაფერს მონარქიულს, არამედ
ოლიგარქიულსა და დემოკრატიულს, მაგრამ უფრო ოლიგარქიულისაკენ
იხრება. ეს ცხადად ჩანს არქონტების დანიშვნის წესიდან. მათ ნიშნავენ
კენჭის ყრით წინასწარ შერჩეულ მოქალაქეთაგან, რაც საერთოა ორივე
ფორმისათვის. მასში მდიდრებს ევალებათ საერთო კრებებზე დასწრება,
ხელმძღვანელების შერჩევა და სხვა პოლიტიკური ფუნქციების შესრულება.
დანარჩენი მოსახლეობა კი არ იღებს ამაში მონაწილეობას. ეს მას
ოლიგარქიასთან აახლოებს. ხელმძღვანელების უმრავლესობას მდიდრებისაგან
ნიშნავენ. ასევე ყველაზე მაღალ თანამდებობაზე ნიშნავენ ყველაზე
მდიდრებს. ოლიგარქიად აქცევს მას აგრეთვე საბჭოს არჩევა: არჩევნებში
მონაწილეობს ყველა. ჯერ იჩრევენ ყველაზე მდიდარ მოქალაქეებს, ამავე
რაოდენობის თანამდებობის პირებს ირჩევენ მეორე კლასიდან, შემდეგ

MYTOPBOOK.ORG

მესამედან, მაგრამ არაა აუცილებელი მესამე და მეოთხე კლასიდან ყველას არჩევა, ხოლო მეოთხე კლასის არჩევნებში აუცილებელია პირველი და მეორე კლასის მონაწილეობა. შემდეგ, ყველა კლასის წარმომადგენელთა თანაბარი რიცხვი უნდა იქნას დანიშნული ხელმძღვანელობის შემადგენლობაში. თანამდებობის პირთა უმრავლესობა მდიდარი კლასიდან იქნებიან შერჩეულნი. ხოლო მოსახლეობის ზოგიერთი საუკეთესო წარმომადგენელი არ იქნება არჩეული, რადგან მათ არ ევალებათ არჩევნებში მონაწილეობა. რომ ეს სახელმწიფო არაა შედგენილი დემოკრატიისა და მონარქიისაგან, ეს ცხადია. ამის შესახებ ჩვენ ვილაპარაკებთ მაშინ, როცა შევუდგებით სახელმწიფოს საუკეთესო ფორმის განხილვას. საშიშროება არსებობს აგრეთვე ისეთ არჩევნებში, როდესაც ხდება წინასწარ შერჩეულ პირთა დანიშვნა. თუ მოხდა წინასწარი შეთანხმება, თუნდაც ისინი ერთმანეთის მოწინააღმდეგენი იყვნენ, არჩევნები ყოველთვის ამ შეთანხმების მიხედვით წარიმართება.

ამრიგად, ასეთი სახე აქვს სახელმწიფოს წყობას, აღწერილს "კანონებში".

თავი IV

არსებობენ აგრეთვე სხვაგვარი სახელმწიფოებრივი წყობის პროექტები, ზოგი შედგენილი კერძო პირებისაგან, ზოგი ფილოსოფოსებისაგან, ზოგიც პოლიტიკოსებისგან. ყველა ესენი არსებულ და დღეს მოქმედ პოლიტიკურ წყობასთან უფრო ახლო არიან, ვიდრე ზემოხსენებულ ორთან. არც ერთ მათგანს არ შემოჰქონდა სიახლე ბავშვთა და ქალთა გაერთიანების სახით, ან სისიტიების შემოღების სახით, არამედ ისინი უფრო ცხოვრების აუცილებელი მოთხოვნილებებიდან ამოდიოდნენ. ზოგი ფიქრობდა, რომ საჭიროა ქონებრივი ურთიერთობის უკეთ მოწესრიგება, რადგან ყველა აჯანყება ქონების გამო ხდება. ამიტომ თალეს ქალკედონელმა პირველმა აუცილებლად ჩათვალა მოქალაქეების ქონების გათანაბრება. იგი ფიქრობდა, რომ ამის გაკეთება არაა ძნელი სახელმწიფოში, რომელიც
1266b ჩამოყალიბებას იწყებს, გაძნელდება უკვე ჩამოყალიბებულში, მაგრამ იქაც საჭიროა ქონების სასწრაფოდ გათანაბრება შემდეგნაირად: მდიდრებმა უნდა გასცენ მზითევი და არ უნდა მიიღონ, ღარიბებმა კი უნდა მიიღონ, მაგრამ არ უნდა გასცენ. პლატონი, როდესაც "კანონებს" წერდა, უშვებდა ქონებაში ერთგვარ უთანასწორობას, ფიქრობდა, რომ არც ერთ მოქალაქეს არ უნდა ჰქონდეს ისეთი ქონება, რომელიც ხუთზე

მეტად გადააჭარბებდა ყველაზე ღარიბის ქონებას, როგორც ადრეცა ვთქვით.

იმათ, რომლებიც ასეთ კანონებს ადგენენ, აღარ უნდა გამორჩეთ მხედველობიდან, რაც მათ უკვე გამორჩათ, რომ როცა განსაზღვრავდნენ ქონების ოდენობას, უნდა დაედგინათ აგრეთვე ბაშვების რაოდენობა. რადგან როდესაც შვილების რიცხვი სჭარბობს ქონებას, მაშინ კანონი კარგავს ძალას.. და ესეც რომ არ იყოს, მდგომარეობა მაინც მძიმე ხდება, როდესაც ბევრი მდიდარი მოქალაქე გაღატაკდება.

საზოგადოებრივ ურთიერთობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს ქონების გათანაბრებას, რაც, ეტყობა, უკვე იცოდნენ წინამორბედებმა. მაგალითად, სოლონმა შემოიღო კანონი, რაც სხვებსაც აქვთ და რომელიც კრძალავდა იმდენი ქონების შეძენას, ვისაც რამდენი უნდოდა. კანონები კრძალავდნენ, აგრეთვე ქონების გაყოდვას, თუ არ იქნა დამტკიცებული, რომ რაიმე უბედური შემთხვევა მოხდა. არსებობს, აგრეთვე კანონი, რომელიც იცავს ძველის-ძველ მიწის ნაკვეთებს. ამ კანონების უარყოფამ ლაკედემონში გამოიწვია დემოკრატიული წესწყობილება, რადგან შესაძლებელი გახდა დიდი ქონების გარეშეც სახელმწიფოს სათავეში მოხვედრა. შეიძლება აგრეთვე მოხდეს ქონების გათანასწორება, ანდა ქონება შეიძლება იყოს ძალიან დიდი და მაშინ ადამიანები ფუფუნებაში იცხოვრებენ, ანდა იყოს ძალიან მცირე, მაშინ ადამიანები გაღატაკდებიან. აქედან ცხადია, რომ არაა საკმარისი კანონმდებელის მიერ ქონების გათანასწორება, არამედ მისი მიზანი უნდა იყოს უფრო საშუალო ქონების მიღწევა. მაგრამ კიდეც რომ მოახერხოს ვინმემ ქონების გათანასწორება და საშუალოზე დაყენა, ეს არანაირად არ იქნება სასარგებლო, რადგან უფრო მეტად საჭიროა ადამიანთა სურვილების გათანაბრება, ვიდრე ქონებისა. მაგრამ ეს შეიძლება მოხდეს კანონების საშუალებით ადამიანების აღზრდის შემთხვევაში. თალესი ალბათ იტყოდა, რომ ისიც ეთანხმება ამას. ის ფიქრობდა, რომ სახელმწიფოში საჭიროა არსებობდეს თანასწორობა ორ რამეში: ქონებაში და ბავშვების აღზრდაში.

საჭიროა ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ როგორი უნდა იყოს აღზრდა, რადგან არ კმარა იმის თქმა, რომ ის ყველასათვის ერთნაირი უნდა იყოს. რადგან აღზრდა მართლაც შეიძლება იყოს ერთნაირი, მაგრამ ადამიანებში მაინც იყოს ძლიერი სწრაფვა ქონების მოხვეჭისა და პატივმოყვარეობისაკენ, ანდა ორივესაკენ. გარდა ამისა, აჯანყებას იწვევს არა მხოლოდ ქონებრივი უთანასწორობა, არამედ უთანასწორობა პატივისცემაში. მოტივი აჯანყებისა კი შეიძლება იყოს ერთმანეთის საწინააღმდეგო. მასა აჯანყებას იწყებს ქონებრივი უთანასწორობის გამო,

MYTOPBOOK.ORG

1267a ხოლო მაღალი კლასების წარმომადგენელნი პატივისცემაში გათანასწორების გამო. ამიტომაცაა ნათქვამი:

"ერთნაირი პატივისცემა ხვდათ წილად მხდალსა და მამაცს".[11]

ადამიანები უსამართლობას სჩადიან არა მხოლოდ აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის, რის თავიდან აცილება შეიძლება ქონების გათანაბრებით, რათა არ ქურდობდნენ სიცივისა და შიმშილის გამო, არამედ იმიტომაც, რათა ცხოვრობდნენ სიამოვნებით და ისრულებდნენ თავის სურვილებს. ადამიანები სჩადიან უსამართლობას იმ სურვილების დასაკმაყოფილებლად, რომლებიც სცილდებიან აუცილებელი მოთხოვნილების საგნებს. მაგრამ არა მხოლოდ ამიტომ, არამედ იმ მიზნითაც, რათა სცხოვრობდნენ სიამოვნებით ტანჯვის გარეშე.

რა საშუალება შველის ამ სამ მანკიერებას? ზოგს შველის მცირე ქონება და შრომა, ზოგს სათნოება, ზოგი კი, რომელთაც სურთ საკუთარი ძალებით მიაღწიონ კეთილდღეობას, მიმართავენ მხოლოდ ფილოსოფიას, რადგან სხვა საშუალებები ადამიანების დახმარებას მოითხოვს. დიდ უსამართლობას სჩადიან ისინი, რომლებიც მიისწრაფიან ზედმეტი ქონებისაკენ და არა აუცილებელისაკენ, მაგალითად, ტირანები, რომლებიც ქონებას იმიტომ არ აგროვებენ, რომ სცივათ. ამიტომ დიდი პატივი ხვდებათ ხოლმე წილად იმათ, რომლებიც კლავენ არა ქურდს, არამედ ტირანს. რის გამოც თალესის გზა არის მხოლოდ მცირე ბოროტების თავიდან აცილების გზა. თალესს სურს თავისი სახელმწიფოს შიგნით ურთიერთობის კარგად მოწესრიგება, მაგრამ საჭიროა ურთიერთობის მოწესრიგება აგრეთვე მეზობელ სახელმწიფოებთან და სხვა ერებთან. საჭიროა აგრეთვე სახელმწიფოს ბრძოლის უნარიანობის განმტკიცება, რაზეც თალესი არაფერს ამბობს.

იგივე უნდა ითქვას ქონების შესახებაც. საჭიროა სახელმწიფოს ჰქონდეს ქონება არა მხოლოდ შინაგან მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, არამედ გარეშე საფრთხისაგან თავდასაცავადაც. მაგრამ არაა საჭირო იმდენი ქონება, რომ ის მეზობელი ძლიერი სახელმწიფოების შურს იწვევდეს, ხოლო ვისაც დიდი ქონება აქვს, არ შეეძლოს თავდაცვა შემოჭრილი მტრისაგან. მაგრამ არც ისე მცირე ქონება უნდა ჰქონდეს სახელმწიფოს, რომ არ შეეძლოს წარმატების მიღწევა თანასწორი და მსგავსი ძალის მქონე სახელმწიფოსთან ბრძოლაში. მას არაფერი არა აქვს ნათქვამი არც იმის შესახებ, თუ საერთოდ, რა სარგებლობა მოაქვს ქონებას. უკეთესი იქნებოდა, რომ ქონება ისე ყოფილიყო განსაზღვრული, რომ მტრებს ვერ შესძლებოდათ მასთან ბრძოლა ზედმეტი ქონების მოსაპოვებლად. მაგალითად, ეგვიპტელმა ჰკითხა ავტოფრადატს, რომელსაც ატარნეის ალყაში მოქცევა სურდა, თუ რამდენი ხანი დასჭირდებოდა

ციხე-სიმაგრის ასაღებად. მაშინ ეგვიპტელმა შესთავაზა ავტოფრადატს უფრო მცირე თანხა, ვიდრე მას ალყაში დაეხარჯებოდა, მაგრამ ხელი აეღო ატარნეის ალყაზე. ავტოფრადატი დათანხმდა და მოხსნა ატარნეის ალყა.[12]

ქონების გათანასწორებას ის სარგებლოა მოაქვს, რომ მოქალაქენი ერთმანეთს აღარ ებრძვიან, მაგრამ რაიმე დიდი შედეგი მას მაინც არ მოსდევს. ნიჭიერი ადამიანები არ იქნებიან გათანაბრების მომხრე, რადგან არ ისურვებენ სხვებთან გათანასწორებას და ამიტომ ხშირად მოაწყობენ აჯანყებებს. გარდა ამისა, ადამიანთა უზნეობას არა აქვს 1267b
საზღვარი და თუ დასაწყისში მათთვის საკმარისია ორი ობოლი, როდესაც მიეჩვევიან, მეტს მოინდომებენ და ასე უსაზღვროდ. ადამიანთა სურვილებიც განუსაზღვრელია, ამიტომ ზოგი მათ დაკმაყოფილებას ანდომებს მთელ ცხოვრებას. ამ შემთხვევაში მთავარია არა ქონების გათანასწორება, არამედ ის, რომ კარგ ადამიანებს არ სურდეთ ქონების ზედმეტი დაგროვება, ხოლო ცუდ ადამიანებს არ შეეძლოთ. ეს კი მოხდება მაშინ, თუ ამ უკანასკნელთ კარგ ადამიანებთან შედარებით გაცილებთით დაბლა დავაყენებთ, მაგრამ ისე, რომ მათ მიმართ არ იქნეს ჩადენილი უსამართლობა.

გარდა ამისა, იგი სწორად არ მსჯელობდა არც ქონების გათანასწორების შესახებ. იგი ათანასწორებდა მხოლოდ მიწის საკუთრებას, მაგრამ არსებობს აგრეთვე საკუთრება მონებზე, ჯოგებზე და ფულზე, აგრეთვე დიდძალი ე.წ. "მოძრავი ქონება". საჭიროა ან ამ ქონების გათანასწორების გზების ძიება, ან რაიმე საშუალო გზის გამონახვა, ანდა უცვლელად დატოვება. თალესის კანონმდებლობიდან ცხადია, რომ მას სურს პატარა სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, რადგან ხელოსნები მთლიანად იქცევიან საზოგადოების საკუთრებად და სახელმწიფოს ზედმეტად არ გადატვირთავენ. მაგრამ თუ ისინი სახელმწიფოს საკუთრებაში იქნებიან, მაშინ უნდა ეწეოდნენ საზოგადოებისთვის სასარგებლო შრომას. ისევე, როგორც ეს მოხდა ეპიდამნოსში, ანდა, რაც დიოფანტეს სურდა შემოეღო ათენში.[13]

აი, დაახლოებით ყველაფერი ის, რაც თალესის მიერ არის ნათქვამი კარგად ან ცუდად სახელმწიფოს შესახებ.

თავი V

ჰიპოდამე ევრიფონტის ძე მილეთელმა[14] გამოიგონა ქალაქების დაყოფა, შეადგინა პირეის გეგმა. ის ყოფილა გადაჭარბებით პატივმოყვარე, უყვარდა ზედმეტად კოხტაობა, დიდ ყურადღებას აქცევდა თავის თმებს და ძვირფას

MYTOPBOOK.ORG

სამკაულებს, ატარებდა უბრალო, მაგრამ თბილ ტანისამოსს არა მხოლოდ ზამთარში, ზაფხულშიც კი. ცდილობდა გამოჩენილიყო მთელი ბუნების მცოდნედ. მან პირველმა იმათ შორის, რომლებიც არ პოლიტიკოსობდნენ, სცადა გამოეთქვა თავისი მოსაზრება საუკეთესო სახელმწიფოს შესახებ. იგი ფიქრობდა, რომ სახელმწიფო უნდა შედგებოდეს 10.000 მოქალაქისგან, უნდა გაიყოს სამ ნაწილად: პირველ ნაწილს შეადგენენ ხელოსნები, მეორეს შიწათმოქმედნი, მესამეს სახელმწიფოს მცველები და იარაღის მქონე მოქალაქენი. მან მიწაც სამ ნაწილად დაჰყო: წმინდა მიწები, საზოგადოებისა და კერძო საკუთრებაში მყოფი. წმინდა მიწები განკუთვნილი იყო ღვთის მსახურებისათვის, მეორე ნაწილით უნდა ეცხოვრათ სახელმწიფოს მცველებს და ის უნდა ყოფილიყო საერთო. მიწათმოქმედთ კი მიწა კერძო საკუთრებაში უნდა ჰქონოდათ. სასამართლოც, სამგვარი უნდა ყოფილიყო: ერთი არჩევდა საქმეებს შეურაცხყოფის შესახებ, მეორე ზარალის მიყენების საკითხებს, მესამე — მკვლელობას. მანვე შემოიტანა კანონი უმაღლესი სასამართლოს შესახებ. ის უნდა ყოფილიყო ერთი და უნდა ჰქონოდა უფლება განეხილა ყველა ის საქმე, რომელიც ეგონათ, რომ სწორად არ იყო გარჩეული. ამ
1268a სასამართლოს შემადგენლობაში უნდა შესულიყვნენ მოხუცები, რომელთაც ხალხი ირჩევდა. სასამართლოებს განჩინება გამოჰქონდათ არა კენჭის ყრით, არამედ ყოველ მოსამართლეს უნდა ჰქონოდა ფირფიტა, რომელზეც აღნიშნავდა თუ რას უსჯის ის ბრალდებულს. თუ მთლად ამართლებს, ფირფიტას ცარიელს სტოვებს, თუ ნაწილობრივ ბრალს სდებს და ნაწილობრივ ამართლებს, ამას ის გარკვევით აღნიშნავს. ის ფიქრობდა, რომ არსებული კანონები არ არიან სწორად შედგენილი, რადგან აიძულებს მოსამართლეს გამოიტანოს დადებული ფიცის საწინააღმდეგო განაჩენი. მანვე შემოიტანა კანონი იმის შესახებ, რომ ვინც რაიმე სასარგებლო მოიგონა სახელმწიფოსთვის, მისთვის მიეგოთ სათანადო პატივი, ხოლო ომში დაღუპულთა შვილები აღზრდილიყვნენ სახელმწიფოს ხარჯზე. ეს კანონი არ ყოფილა შემოტანილი არც ერთი სხვა კანონმდებლის მიერ. მაგრამ ამჟამად ასეთი კანონი არსებობს, როგორც ათენში, ისე სხვა სახელმწიფოებში. სახელმწიფოს ხელმძღვანელებს, მისი აზრით, ხალხი უნდა ირჩევდეს. ხალხი კი შედგება სამი კლასისაგან. არჩეულები ზრუნავენ როგორც საზოგადო საქმეებზე, ისე უცხოელებსა და ობლებზე.

აი, ესაა ჰიპოდამეს კანონის მეტად თუ ნაკლებად მნიშვნელოვანი ნაწილი.

პირველ ყოვლისა, დაბრკოლებას იწვევს კანონი მოსახლეობის სამ

ნაწილად დაყოფის შესახებ. ყველანი, ხელოსნებიც, მიწათმოქმედნიც და იარაღის მქონენიც მონაწილეობენ სახელმწიფოს მართვაში. მაგრამ მიწათმოქმედთ იარაღი არა აქვთ, ხელოსნებს არა აქვთ არც მიწა და არც იარაღი. ასე რომ, ისინი თითქმის იარაღის მქონეთა მონებად იქცევიან. მაშასადამე, შეუძლებელი ხდება, რომ მათ ყველა უფლება ჰქონდეთ, რადგან აუცილებლად იარაღის მქონეთაგან ნიშნავენ სტრატეგებს, სახელმწიფოს მცველებს და უმაღლეს მმართველობას, როგორც ისინი უწოდებენ. ხოლო ისინი, რომლებიც არ მონაწილეობენ სახელმწიფოს მართვაში, როგორ იქნებიან მეგობრულ დამოკიდებულებაში სახელმწიფოს მმართველობასთან? იარაღის მქონენი უფრო ძლიერნი უნდა იყვნენ, ვიდრე მოსახლეობის დანარჩენი ორი ნაწილი. ეს კი ადვილი არაა, თუ ისინი მრავალრიცხოვანნი არ იქნებიან. მაგრამ თუ ისინი მეტნი იქნებიან, მაშინ დანარჩენი მოსახლეობა როგორღა მიიღებს მონაწილეობას სახელმწიფოს მართვაში, ან სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის არჩევაში? შემდეგ, რა სარგებლობა მოაქვთ მიწათმოქმედთ სახელმწიფოსთვის. ხელოსნები კი აუცილებელნი არიან და ისინი ყველა სახელმწიფოს სჭირდება. მათ შეუძლიათ თავის რჩენა, როგორც ახლა არსებულ სახელმწიფოებში, ისე იქ თავისი ხელობით. მიწათმოქმედნი კი მაშინ იქნებოდნენ სახელმწიფოს კანონიერი ნაწილი, თუ იარაღის მტარებელ მოქალაქეებს უზრუნველყოფდნენ საკვებით. ჰიპოდამესთან კი მათ მიწა აქვთ კერძო საკუთრებაში და თავისთვის ამუშავებენ მას. შემდეგ, თუ მიწა საერთო იქნებოდა და მას დაამუშავებდნენ სახელმწიფოს მცველები საკვების მოსაპოვებლად, მაშინ ისინი რით იქნებოდნენ მიწათმოქმედთაგან განსხვავებული? ეს განსხვავება კი სურს შეინარჩუნოს კანონმდებელმა. მაგრამ თუ იქნებოდნენ სხვა ადამიანები, განსხვავებულნი როგორც გლეხებისაგან, ისე მეომრებისაგან, მაშინ სახელმწიფოში შეიქმნებოდა მეოთხე ნაწილი, რომელსაც არ ექნებოდა არავითარი უფლებები და სახელმწიფოსთვის უცხო იქნებოდა. მაგრამ თუ ვინმე ერთსა და იმავე ადამიანებს დაავალებდა, როგორც საკუთარი, ისე საერთო მიწის დამუშავებას, მაშინ ერთი ადამიანი ვერ მოიყვანდა იმდენ მოსავალს, 1268b
რომ საკმარისი ყოფილიყო ორი ოჯახისათვის და მას რატომ არ უნდა მიეღო საკვები როგორც თავისი ნაკვეთიდან, ისე საერთოდან, როგორც თავისთვის, ისე მცველებისათვის. ყოველივე ამას შემდეგ მოსდევს მრავალი არეულობა.

კანონი კარგად არაა შედგენილი სასამართლოს გადაწყვეტილებების შესახებაც. ბრალდება მარტივად არის დაწერილი, გადაწყვეტილებაში კი არის დანაყოფები. ამ შემთხვევაში მოსამართლე შუამავლად იქცევა. ამას

MYTOPBOOK.ORG

შეიძლება ადგილი ჰქონდეს მომრიგებელ მოსამართლესთან და თანაც იმ შემთხვევაში, თუ ისინი რამოდენიმენი არიან. მაშინ ისინი შეიძლება შეთანხმდნენ, მაგრამ სასამართლოებში ასე არ ხდება. პირიქით, აქ კანონმდებელთა უმრავლესობა ცდილობს, რომ მოსამართლენი ერთმანეთთან არ შეთანხმდნენ. შემდეგ, როგორ არ შეიქმნება არეულობა, როდესაც მოსამართლე ფიქრობს, რომ ბრალეულმა იმდენი არ უნდა გადაიხადოს, რამდენსაც მოსარჩლე მოითხოვს. მოსარჩლე მოითხოვს ოც მნას,[15] მოსამართლე კი უსჯის ათი მნის გადახდას. ე.ი. ერთი უსჯის მეტს, მეორე ნაკლებს, მესამე უსჯის ხუთ მნას, შემდეგი — ოთხს. ამრიგად, ცხადია, რომ მათი შეხედულებები ერთმანეთს სცილდება. შეიძლება მოხდეს ისიც, რომ ზოგი მოითხოვდეს მთელი თანხის გადახდას, ზოგი კი არაფრისა. როგორ მოხდება ამ შემთხვევაში ხმების დათვლა? შემდეგ, არავინ არ აიძულებს მოსამართლეს დაარღვიოს მიცემული ფიცი, თუ განაჩენი დაწერილია მარტივად. მაგრამ განაჩენში არაფერი არაა ნათქვამი, რომ მსჯავრდებულმა არაფერი არ უნდა გადაიხადოს. ნათქვამია მხოლოდ ის, რომ მან არ უნდა გადაიხადოს ოცი მნა. ის მოსამართლე არღვევს ფიცს, რომელსაც გამოაქვს გადაწყვეტილება ოცი მნის გადახდაზე ისე, რომ არაა დარწმუნებული, რომ ბრალდებულის ვალი ნამდვილად შეადგენს ოც მნას.

კანონი იმის შესახებ, რომ ვინც რაიმე აღმოაჩინა სასარგებლო სახელმწიფოსათვის და ამიტომ საჭიროა მისი პატივისცემა, არაა უხიფათო სახელმწიფოსთვის. ეს სიახლენი მხოლოდ სასიამოვნოა მოსასმენად, სინამდვილეში კი მას მოსდევს მრავალი ცილისწამება და შესაძლებელია, სახელმწიფოს რეფვაც კი. მაგრამ ეს დაკავშირებულია სხვა პრობლემებთან და სხვა კვლევასთან.

ზოგი კითხულობს, თუ რაა უკეთესი და სასარგებლო სახელმწიფოსთვის, შესცვალონ თუ არა მამაპაპეული კანონები, იმ შემთხვევაში, როდესაც აღმოჩნდა უკეთესი კანონები? ძნელია მოითხოვო შეცვლა, თუ ამას არ მოაქვს სარგებლობა. შესაძლებელია ვინმემ შემოიღოს ისეთი კანონიც, რომ კანონებისა და სახელმწიფოს შეცვლას სარგებლობა მოაქვს.

რადგან ჩვენ ამ საკითხს შევეხეთ, უკეთესი იქნებოდა მასზე უფრო დეტალურად შეჩერება, რადგან, როგორც ვთქვით, ამასთან დაკავშირებულია გ[illegible]ული დაბრკოლებები. შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ უკეთესია კანონების [illegible]ცვლა. მართლაც, სხვა დარგებში უკვე მოხდა ცვლილებები. მაგალითად, შეიცვალა მამა-პაპეული მედიცინა, ასევე სპორტი და სხვა ხელოვნებები და რა[illegible]ან პოლიტიკაც მათ განეკუთვნება, ცხადია, აქაც ისეთივე მდგომარეობა იქ[illegible]ბა. ამის დამტკიცება შეიძლება ფაქტებით, რადგან ძველი კანონები ძალიან მარტივნი და ბარბაროსულნი იყვნენ.

ბერძნები ძველად შეიარაღებულნი დადიოდნენ და ერთმანეთისგან ცოლებს ყიდულობდნენ. ძველთაგან შემორჩენილი კანონები ძალიან გულუბრყვილონი
1269a
არიან. მაგალითად, ქ. კიმში არის ასეთი კანონი, რომ თუ მოსარჩელე მოიყვანს თავის ნათესავებს მოწმედ, რომ მკვლელობა მოხდა, მაშინ გაქცეული მკვლელად ითვლება. ყოველი ადამიანი ისწრაფვის რაიმე სიკეთისაკენ და არა იმისაკენ, რაც მამა-პაპისაგან არის მიღებული. პირველი ადამიანები მიწიდან იყვნენ წარმოშობილი ანდა რაღაც დიდ უბედურებას გადარჩენილნი. ისინი ჰგვანდნენ დღევანდელ ადამიანებს, მაგრამ უგუნურნი იყვნენ, როგორც ამბობენ ხოლმე მიწიდან წარმოშობილებზე. ამიტომ უგუნურება იქნებოდა მათ კანონებზე დაყრდნობა. ამას გარდა, დაწერილი კანონების უცვლელად დატოვება არასოდეს არაა კარგი. როგორც სხვა ხელოვნებაში, ასევე პოლიტიკაში შეუძლებელია ყოველივეს ზუსტად დაწერა. საჭიროა კანონების ზოგადად მოხაზვა, ხოლო მოქმედება ეხება კონკრეტულ შემთხვევებს. აქედან ცხადია, რომ კანონებიც როდისმე უნდა შეიცვალოს. მაგრამ ვინც ამ საკითხის კვლევას აწარმოებს, მას დიდი სიფრთხილე მართებს. თუ კანონების შეცვლა იწვევს მხოლოდ მცირე გაუმჯობესებას, ხოლო კანონების შეცვლის მიჩვევა კი ცუდია, მაშინ საჭიროა აპატ[illegible] კანონმდებლებს და მმართველებს ზოგიერთი შეცდომა. მათი შეცვლა იმდენ სარგებლობას არ მოიტანს, რამდენსაც ზიანს, რადგან ხალხი მიეჩვევა ხელმძღვანელებისადმი უნდობლობას.

მცდარია ხელოვნებიდან მოტანილი მაგალითი, რადგან ერთი და იგივე არაა შესცვლი ხელოვნებას, თუ კანონს. კანონს ხალხის დასარწმუნებლად, ჩვეულების გარდა, სხვა საშ[illegible]ალება არა აქვს. ხოლო მიჩვევას დიდი დრო სჭირდება. ასე რომ, როდესაც ადამიანები არსებულ კანონებს ახლითა სცვლიან, ამით ასუსტებენ კანონების გავლენას. თუ კანონებსა სცვლი, საკითხავია, ფუ[illegible]ს სცვლი და თანაც მთელ სახელმწიფოში, თუ არა, აგრეთვე ვინ სცვლის, მემთხვევითი კაცი, თუ გარკვეული პიროვნება? ამაში დიდია განსხვავება.

მაგრამ ამჯერად ჩვენ ამ საკითხს არ ვეხებით და სხვა დროისათვის გადაგვაქვს.

თავი VI

ლაკედემონელთა და კრეტელთა სახელმწიფოს განხილვა შეიძლება ვაწარმოოთ ორგვარად: პირველი, შეესაბამება თუ არა მათი კანონები საუკეთესო სახელმწიფოს და მეორე, ეწინააღმდეგება თუ არა ეს კანონები თავისსავე საფუძველსა და მეთოდს და ამ სახელმწიფოს წეს-წყობილებას.

MYTOPBOOK.ORG

ყველა თანახმაა იმაზე, რომ ვისაც სურს კარგად მოაწყოს სახელმწიფო, მან უნდა გაათავისუფლოს მოქალაქენი ყოველდღიურად საარსებო საშუალებებზე ზრუნვისაგან. მაგრამ ძნელია იმის დადგენა, თუ როგორ უნდა მივაღწიოთ ამას. თესალიელი პენესტები[16] ხშირად ებრძოდნენ თავის ბატონებს, ასევე სპარტელი ილოტები. ისინი თითქოს უცდიდნენ რაიმე უბედურებას, რომ აჯანყება მოეწყოთ. კრეტელებში კი ასეთი
1269b რამ არ მომხდარა. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ მათი მეზობელი სახელმწიფოები, რომლებიც ურთიერთ-შორის ომობდნენ, არასოდეს არ ემხრობოდნენ აჯანყებულებს, რადგან ეს მათთვის არ იყო სასარგებლო. მათაც ხომ ყავდათ თავისი პერიეკები.[17] სპარტელების მეზობელი სახელმწიფოები კი ყველანი მისი მტრები არიან: არგეველები, მესენელები და არკადიელები. თესალიაში თავიდანვე ჰქონდა ადგილი აჯანყებას, რადგან ისინი ეომებოდნენ მეზობელ სახელმწიფოებს: აქეველებს, პერებელებს და მაგნეზიელებს. სხვა არა იყოს რა, ძნელია ზრუნვა ქვეშევრდომებზე, ძნელია აგრეთვე მათთან ურთიერთობის დასამყარებელი გზის გამონახვა. თუ თავისუფლებას მისცემ, ისინი თავხედდებიან და თავს ხელმძღვანელებს უტოლებენ, თუ ძალას გამოიყენებ, შეგიძულებენ და შენს წინააღმდეგ დაიწყებენ მოქმედებას. ცხადია, რომ ვისაც ასეთი ურთიერთობა აქვთ ილოტებთან, მათ ვერ გამოუნახავთ კარგი გზა.

შემდეგ, ქალთა განთავისუფლება ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს პრინციპებს და მის კეთილდღეობას. როგორც ოჯახი შედგება ორი ნაწილისაგან: კაცისა და ქალისაგან, ასევე სახელმწიფოც ორად იყოფა: მამაკაცთა და ქალთა სიმრავლედ. ასე რომ, იმ სახელმწიფოში, სადაც ცუდადაა დაყენებული ქალთა საკითხი, შეიძლება ითქვას, იქ სახელმწიფოს ნახევარი კანონმდებლობას არ ექვემდებარება, რაც მოხდა კიდეც ლაკედემონში. კანონმდებელმა მოინდომა მთელი სახელმწიფოს ზნეობრივი გაჯანსაღება. მან ამას მიაღწია კიდეც მამაკაცებში, ქალებში კი ვერა. ქალები იქ ცხოვრობენ ფუფუნებაში და დაუსჯელად, მიუხედავად სრული აღვირახსნილობისა. ამიტომ აუცილებელია, რომ ასეთ სახელმწიფოში პატივს სცემდნენ სიმდიდრეს, განსაკუთრებით იქ, სადაც ქალები მძლავრობენ. ამიტომ მრავალი მეომარი ტომი და ზოგი სხვა ტომიც უპირატესობას აძლევს მამაკაცებთან თანაცხოვრებას. ამიტომ სწორი იყო პირველი მითოლოგი როცა არესი აფროდიტეს დაუკავშირა. ყველა ლტოლვა, იქნება ის ძიმართული ქალებისა, თუ კაცებისადმი, ვნების შედეგი უნდა იყოს. ლაკონიაში ქალების ჰეგემონიის დროს ბევრი რამ იყო მათ განკარგულებაში. მაინც რა განსხვავებაა იმაში, ქალები მართავენ სახელმწიფოს, თუ მართავენ არქონტებს? შედეგი ორივე შემთხვევაში

ერთნაირია. თავაწყვეტილობას ყოველდღიურ ცხოვრებაში არავითარი სარგებლობა არ მოაქვს, ის შეიძლება სასარგებლო იყოს ომში. ამან ლაკონელებს დიდი ზიანი მოუტანა, რაც ცხადი გახდა თებელების შემოსევისას.[18] როგორც სხვა ქალაქებში, აქაც ქალებს არავითარი სარგებლობა არ მოუტანიათ, პირიქით, მათ მეტი არევ-დარევა გამოიწვიეს, ვიდრე მტრებმა.

თავიდან ლაკონელებს ეგონათ, რომ გონივრული იქნებოდა ქალების
განთავისუფლება, რადგან ჯარი ხანგრძლივად არ იყო სახლში, ებრძოდა 1270a
რა არგეველებს, მესენელებსა და არკადიელებს. მშვიდობიანობა რომ ჩამოვარდა, ხელმძღვანელ მამაკაცებს სამხედრო სამსახურში კარგი მომზადება ჰქონდათ მიღებული. საერთოდ, სამხედრო სამსახურს მრავალი დადებითი მხარე აქვს. როგორც ამბობენ, ლიკურგემ მოინდომა თავისი კანონების ქალებზე გავრცელება, მაგრამ როდესაც წააწყდა მათ წინააღმდეგობას, იძულებული გახდა უკან დაეხია. აი, ესაა როგორც ამის, ისე დაშვებული შეცდომების მიზეზი. მაგრამ ჩვენ ვიკვლევთ არა იმას, ვინაა მართალი და ვინ მტყუანი, არამედ იმას, თუ რა არის სწორი და რა არასწორი. ქალების შესახებ ზემოთქმული კანონი, როგორც ადრეც ვთქვით, არ უნდა იყოს კარგი, რადგან შეუფერებელია სახელმწიფოსთვის, აგრეთვე იმიტომ, რომ ის ხელს უწყობს მომხვეჭელობას.

ქონების შესახებ ახლახანს განხილულ კანონს აკრიტიკებენ იმიტომ, რომ ის იწვევს ზოგის გამდიდრებას, ზოგის გაღატაკებას. მაშასადამე, მიწებს ხელთ იგდებს მოსახლეობის მცირე ნაწილი. ეს გამოწვეულია იმით, რომ კანონები ცუდად არის შედგენილი. კანონმდებელი სწორად მოიქცა, როცა აკრძალა ქონების ყიდვა-გაყიდვა, მაგრამ როდესაც ნება დართო ქონების გაჩუქებაზე, ან მემკვიდრეობით დატოვებაზე, შედეგი ისევე მძიმე იქნება, როგორც პირველ შემთხვევაში. ამას გარდა, ქალებს ეკუთვნით მიწის ხუთი ნაწილიდან ორი წილი. ბევრია აგრეთვე მემკვიდრე ქალები, ხოლო ქალიშვილებს ეძლევათ დიდი მზითევი. უკეთესი იქნებოდა, თუ მზითევს სულ არ მისცემდნენ, ან აძლევდნენ ნაკლებს, ანდა ზომიერად. ახლა კი მამას შეუძლია, ვისზეც უნდა, იმაზე გაათხოვოს მემკვიდრე ქალი და თუ მამა მოკვდება ისე, რომ ანდერძს არ დატოვებს, მაშინ მემკვიდრეს შეუძლია ქონება დაუტოვოს იმას, ვინც მოესურვება. ამის შედეგად, მიწას, რომელსაც შეეძლო გამოეკვება ათას ხუთასი მხედარი და 30.000 მძიმედ შეიარაღებული მეომარი, ახლა ათასსაც კი ვერ გამოკვებავს. ამ ფაქტებით ცხადი ხდება, რომ ამ საკითხის შესახებ კანონები ცუდად არის შედგენილი. ამიტომ იყო, რომ სახელმწიფომ

MYTOPBOOK.ORG

მტრის ერთ შემოტევასაც კი ვერ გაუძლო და მოსახლეობის სიმცირის
გამო დამარცხდა.[19] წინამორბედი მეფეები მოქალაქეობას აძლევდნენ იმათაც,
ვინც არ იყო მოქალაქე, ამიტომ მაშინ არ იყო მოსახლეობის სიმცირე,
თუმცა ომს დიდხანს აწარმოებდნენ და სპარტიატების რიცხვი 10.000
შეადგენდა. სწორია თუ არა ეს ცნობა, ეს კი არაა მთავარი, არამედ
ის, რომ სახელმწიფო ქონების გათანაბრებისას მოსახლეობის რაოდენობის
მატებაზე უნდა ზრუნავდეს. პირიქით, არსებობს კანონი, რომელიც
1270b აბრკოლებს შობადობის საკითხში შესწორების შეტანას. კანონმდებელს,
სურს რა ჰყავდეს სპარტიატების მეტი რაოდენობა, აქეზებს მოქალაქეებს,
რომ მეტი შვილები იყოლიონ. მათ აქვთ ასეთი კანონიც, რომ სამი
ვაჟის მამა თავისუფლდება სამხედრო სამსახურიდან, ოთხისა
თავისუფლდება ყოველგვარი ვალდებულებისაგან. მაგრამ ცხადია, რომ
მოსახლეობის გამრავლების დროს მიწის არსებული განაწილების შედეგად
აუცილებლად მრავალი მოქალაქე გაღარიბდება.

ცუდი · მდგომარეობაა ეფორიაშიც. ეფორები წყვეტენ ყველაზე
მნიშვნელოვან საკითხებს. ისინი ყველანი ხალხიდან არიან გამოსული,
ასე რომ, ხშირად მმართველობაში ხვდებიან სრულიად ღარიბი ადამიანები,
რომლებიც გამოუვალი მდგომარეობის გამო ადვილად მოსასყიდნი არიან.
ეს ხდებოდა ადრეც და ახლა ცხადი გახდა ადრიოსის საქმიდან. მოისყიდეს
რა ზოგიერთი მათგანი, მათ რამდენადაც კი მათზე იყო დამოკიდებული,
დაღუპეს სახელმწიფო. ეფორების ძალაუფლება ძალიან დიდია და ის
წააგავს ტირანიას. ამიტომ მეფეებიც კი იძულებულნი არიან მიმართონ
დემაგოგიას, რამაც ავნო სახელმწიფოს და არისტოკრატიიდან წარმოშვა
დემოკრატია. ეფორების მმართველობა აერთიანებს სახელმწიფოს, რადგან
ხალხი მშვიდადაა იმის გამო, რომ მონაწილეობს უმაღლეს
მმართველობაში. ამრიგად, ამ შემთხვევით, თუ კანონმდებლის ზეგავლენით
შეიქმნა სახელმწიფოსთვის მომგებიანი მდგომარეობა, ამიტომ სახელმწიფოს,
რომელსაც სურს გაიხანგრძლივოს არსებობა, უნდა მიაღწიოს იმას,
რომ მის შემადგენელ ნაწილებს სურდეთ მისი არსებობის შენარჩუნება
მეფეები ამას საკუთარი ღირსებით აღწევენ, მალალ-ზნეობრივი ადამიანები
გერუსიის მეშვეობით, რადგან ძალაუფლება ჯილდოდ ეძლევა ზნეობრივს
ხალხი კი ამას ეფორიის მეშვეობით აღწევს. ეფორიაში ირჩევენ ყველა
კლასის წარმომადგენლებს. მაგრამ ეს უნდა ხდებოდეს არა იმ მეთოდით,
როგორც ახლა ხდება, რადგან ეს მეთოდი ძალიან ბაგშვურია, ეფორებს
უფლება აქვთ გადაწყვიტონ ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი, თვითონ
კი შემთხვევითი პირები არიან, ამიტომ უკეთესი იყო, რომ მათ
გადაწყვეტილება გამოეტანათ არა საკუთარი თვალსაზრისით, არამედ

კანონის საფუძველზე. ეფორების ცხოვრების ფორმაც არ შეესატყვისება
სახელმწიფოს ინტერესებს. ისინი ეწევიან ძალიან თავისუფალ ცხოვრებას,
სხვების მიმართ კი გადაჭარბებულ სიმკაცრეს იჩენენ. მათ არ შეუძლიათ
რა თავშეკავება, ამიტომ კანონის გვერდის ავლით ეძლევიან სხეულებრივ
სიამოვნებას.

მაგრამ საქმე კარგად არაა არც გერონტების ხელისუფლებაში. ისინი,
არიან რა წესიერნი და კარგად აღზრდილნი, რაც სავსებით საკმარისია
პატიოსანი ადამიანისათვის, ამიტომ მაშინვე იბადება კითხვა, თუ რა
სარგებლობა მოაქვთ მათ სახელმწიფოსთვის? ისინი ხომ მთელი
ცხოვრების მანძილზე წყვეტენ დიდ სადავო საკითხებს. მაგრამ არსებობს
როგორც სხეულის, ისე გონების სიბერე. მათ მიღებული აქვთ ისეთი 1271a
განათლება, რომ კანონმდებელიც კი არ ენდობა მათ პატიოსნებას. რის
გამოც ისინი არ არიან უსაფრთხონი სახელმწიფოსთვის. ისინიც ადვილად
მოსასყიდნი არიან და საერთო სახელმწიფოებრივ ინტერესებს ხშირად
ღალატობენ. მაშასადამე, უკეთესი იქნებოდა, რომ ისინი არ ყოფილიყვნენ
განთავისუფლებული ყოველი პასუხისმგებლობისაგან. დღეს კი ისინი
განთავისუფლებული არიან. ვფიქრობთ, რომ ეფორები აკონტროლებენ
მთელ მმართველობას. ეს კი ეფორებს დიდ უპირატესობას აძლევს.
საერთოდ, ვფიქრობთ, რომ ეფორებს არ უნდა ჰქონდეთ ასეთი
კონტროლის უფლება. გარდა ამისა, გერონტების არჩევნების მეთოდი
ბავშვურია და არც ისაა სწორი, როდესაც თვითონ აცხადებენ თავის
თავს ამა თუ იმ თანამდებობის ღირსად, რომელზეც წარმოებს არჩევნები.
საჭირო კია, რომ სათავეში ხვდებოდეს კაცი, მიუხედავად იმისა, სურს
მას ეს თუ არა. ამ შემთხვევაში როგორც სახელმწიფოს სხვა საკითხებში,
კანონმდებელი მოქმედებდა შემდეგი მოსაზრებებით: მას სურდა,
მოქალაქეებში გაღვივებინა პატივმოყვარეობის გრძნობა და გამოეყენებინა
ის გეროვტების არჩევნებში. ამიტომაც არავინ არ მოინდომებდა სათავეში
მოხვედრას, თუ არა პატივმოყვარე. მიუხედავად ამისა, თითქმის ყველა
წინასწარ განზრახული დანაშაული ხდება პატივმოყვარეობისა და
მომხვეჭელობის გამო.

კარგია, თუ ცუდი, რომ სახელმწიფოს მართავდეს მეფე, ამის შესახებ
ჩვენ სხვაგან გვექნება ლაპარაკი. ეს კარგი იქნებოდა იმ შემთხვევაში,
თუ ეს მოხდებოდა არა ისე, როგორც ახლა ხდება, არამედ თუ მეფედ
დასვამდნენ კაცს მთელი მისი ცხოვრების გათვალისწინების საფუძველზე.
ცხადია ისიც, რომ არც კანონმდებელი ფიქრობს, რომ მეფე აქციოს
კეთილ და მშვენიერ ადამიანად. იგი არაა დარწმუნებული, რომ მეფეები
საკმარისად კარგი ადამიანები არიან. ამიტომაც მეფის ამალას აყოლებენ

MYTOPBOOK.ORG

მის მტრებს იმ იმედით, რომ მათ შორის ჩამოვარდნილი განხეთქილება იხსნიდა სახელმწიფოს.

არც სისიტიებისა და ე.წ. ფიდიტიების შესახებ მათი გადაწყვეტილება არაა სწორი. საჭიროა, რომ სახსრებს სისიტიებისათვის იხდიდეს სახელმწიფო, როგორც ეს კრეტაშია მიღებული. ლაკედემონელებში გადასახადი შეაქვს თვითეულ მოქალაქეს, მაგრამ ზოგ ძალიან ღარიბ მოქალაქეს არ შეუძლია დანახარჯის გადახდა. ამიტომ შედეგად ვიღებთ იმის საწინააღმდეგოს, რაც კანონმდებელს ჰქონდა განზრახული. მათი მიზანი იყო, რომ სისიტიების სტრუქტურა დემოკრატიული ყოფილიყო, მაგრამ გამოვიდა ის, რომ ისინი ყველაზე ნაკლებ დემოკრატიულნი არიან. ძალიან ღარიბთათვის ადვილი არაა მონაწილეობის მიღება სისიტიებში, მაგრამ მამა-პაპეული კანონით, ვისაც არ შეუძლია გადასახადების შეტანა, არც მონაწილეობს სისიტიებში.

კანონს ფლოტის შესახებ ზოგნი უკვე აკრიტიკებდნენ და ისინი სწორიც იყვნენ, რადგან ეს კანონი აჯანყებების მიზეზი იყო. მონარქიაში სტრატეგები მუდმივად არიან არჩეულნი და მათ ფლოტის ხელმძღვანელობაც დაავალეს, რის გამოც ის მეორე მეფობად აქციეს. ამის შესახებ უკვე იყო გამოთქმული შენიშვნები, მაგალითად, პლატონის
1271b "კანონებში"[20]. რადგან მთელი ეს კანონმდებლობა გამიზნულია სათნოების ნაწილისათვის, საომარი სათნოებისათვის, რაც სასარგებლოა ძალაუფლების მოპოვებისათვის. ამიტომაც იყო, რომ სპარტელები კარგად გრძნობდნენ თავს, სანამ ომობდნენ და როგორც კი მიაღწევდნენ ძალაუფლებას, იღუპებოდნენ, რადგან მათ არ იცოდნენ არც დასვენების გამოყენება და არც ცხოვრების სხვა ფორმა, საომარი ცხოვრების გარდა. ამაზე არა ნაკლებია მეორე შეცდომა: ისინი ამბობენ, რომ სიკეთით და არა ბოროტებით შეიძლება მეორე სიკეთის მიღწევა. ეს შეიძლება სწორიც კი იყო, მაგრამ ის აღარ იყო სწორი, რომ ისინი ამას ზნეობაზე მაღლა აყენებდნენ.

სპარტელებში ცუდია აგრეთვე კანონმდებლობა საერთო ქონების შესახებ. სპარტას სახელმწიფოებრივი ფინანსები არ იძლევა დიდი ომების წარმოების საშუალებას, რადგან მიწის დიდი ნაწილი არის სპარტიატების ხელში და გადასახადებს ისინი ცუდად იხდიან, რადგან ერთიმეორეს არ ავალებენ გადასახადის შეტანას. ამიტომ იღებენ საწინააღმდეგოს იმ სარგებლობისა, რაც კანონმდებელს ჰქონდა გამიზნული. ამით სახელმწიფო ღარიბდება, ხოლო კერძო მესაკუთრენი სიმდიდრის მომხვეჭნი ხდებიან.

ამრიგად, უკვე ვთქვით ლაკედემონელების სახელმწიფოს შესახებ. ჩვენ შევეხეთ იმ პუნქტებს, რაც ყველაზე მეტად იყო გაკრიტიკებული.

თავი VII

კრეტელების სახელმწიფო წყობა სპარტელებისას უახლოვდება. მათი კონსტიტუციის პრინციპებს ნაწილი არაა უარესი, მაგრამ უმრავლესობა კი ნაკლებადაა გამოკვეთილი. რჩება შთაბეჭდილება, რომ ლაკონელების კონსტიტუცია, ძირითადად, კრეტელების მიბაძვით შეიქმნა, რაზეც უკვე ვთქვით. უმრავლესობა ძველი დაწესებულებისა ნაკლებ იყო განვითარებული, ვიდრე ახლები. იმასაც ამბობენ, რომ როცა ლიკურგმა უარი თქვა მეფე ხარილეოსის მეურვეობაზე და სამოგზაუროდ წავიდა, დროის მეტი ნაწილი კრეტაზე გაატარა მათთან ნათესაობის გამო. ლიკიელები მაშინ ლაკონელების მოსახლენი იყვნენ და როდესაც ლაკედემონი დატოვეს, მიიღეს ადგილობრივი კანონები, რომლის მიხედვით ისინი ახლაც ცხოვრობენ. ეს კანონები თავიდან მეფე მინოსის მიერ იყო შედგენილი.

კუნძული კრეტა ბუნებრივად თითქოს განკუთვნილია ელინების მმართველად და მდებარეობაც მას მშვენიერი აქვს. ის მოთავსებულია ზღვის ნაპირას, სადაც ბერძნებს გაშენებული აქვთ თავისი სახლ-კარი. კრეტა მცირე მანძილით არის დაშორებული პელოპონესს, ხოლო აზიას დაცილებულია ტრიოპიონითა და როდოსით. როგორც ჩანს, მეფე მინოსმა თავისი უფლებები ზღვაზე გაავრცელა, დაიპყრო კუნძულების ნაწილი, ნაწილზე თავისი ხალხი დაასახლა, ბოლოს შეუტია სიცილიას და სიცოცხლე იქ, კამიკოსზე დაასრულა.

კრეტელების კონსტიტუციას აქვს მსგავსება ლაკონელებთან. მიწას 1272a
ლაკონიაში ამუშავებენ ილოტები, კრეტელებში — პერიეკები. ორივეს აქვთ სისიტიები. ძველად მათ ლაკონელები უწოდებდნენ არა ფიდიტიებს, არამედ ანდრიას, როგორც კრეტელები, რაც ცხადყოფს, რომ ეს დაწესებულება კრეტელებიდან არის გადმოღებული. მათ საერთო აქვთ კონსტიტუციაც. ლაკონელებში ძალაუფლება ეკუთვნით ეფორებს. როგორც კრეტელებში კოსმებს. იმ განსხვავებით, რომ ეფორების რაოდენობა უდრის ხუთს, კოსმებისა ათს. რიცხვი გერონტებისა, რომელსაც ლაკონელები გერუსიას უწოდებენ, ეტოლება კრეტელების საბჭოს [illegible] კრეტელებს აღრე მონარქია ჰქონიათ, მაგრამ შემდეგ გაუუქმებიათ [illegible] ხელმძღვანელობა კოსმებისათვის გადაუციათ. სახალხო კრებაც ყველა იღებს მონაწილეობას, მაგრამ უფლებები კი არავის არა აქვს, რადგან აქ მხოლოდ კენჭს უყრიან გერონტებისა და კოსმების გადაწყვეტილებას.

სისიტიები კრეტელებს უკეთ აქვთ მოწყობილი, ვიდრე ლაკონელებს.

MYTOPBOOK.ORG

ლაკედემონში თვითეულმა ადამიანმა უნდა გადაიხადოს მისთვის განკუთვნილი გადასახადი, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას კანონი ართმევს მოქალაქეობას, რაც ადრეც ვთქვით. კრეტაში კი სისიტია უფრო საერთო ხასიათს ატარებს. მთელი მოსავლიდან, საზოგადო მიწებიდან, საზოგადო საკუთრებაში მყოფი ჯოგებიდან და მთელი იმ შემოსავლიდან, რაც პერიეკებს მოჰყავთ, ნაწილი ხმარდება კულტის მსახურებას, ნაწილი საზოგადო საქმეს და ნაწილი სისიტიებს. ასე რომ, ყველანი ქალებიც, ბაშვებიცა და მამაკაცებიც იკვებებიან საერთო ხარჯზე. ხოლო იმის შესახებ, თუ რა სარგებლობა მოაქვს ჭამა-სმაში თავშეკავებას, ამაზე კანონმდებლებმა ბევრი იფილოსოფოსეს. ასევე ქალებთან კავშირის შესახებ, რომ ბევრი ბავშვი არ დაბადებულიყო, ამიტომ დაუშვეს კავშირი მამაკაცთა შორის, კარგია ეს თუ ცუდი, ამაზე სხვაგან, უფრო შესაფერ დროს გვექნება ლაპარაკი. ის კი ცხადია, რომ სისიტიები კრეტელებს უკეთ აქვთ მოწყობილი, ვიდრე ლაკონელებს.

მაგრამ კოსმების საქმე კრეტელებთან უარეს მდგომარეობაშია, ვიდრე ლაკონელებთან. ის უარყოფითი მხარეები, რაც ახასიათებს ეფორების მმართველობას, ახასიათებს კოსმებსაც, რადგან ორივეგან არის შესაძლებელი სათავეში შემთხვევითი ადამიანების მოხვედრა. მაგრამ ის სარგებლობა, რაც მოაქვს სახელმწიფოსთვის ეფორებს, კოსმებში არ გვხვდება. რადგან გერონტების არჩევნებში მონაწილეობს მთელი მოსახლეობა, რომელიც ამიტომ დაინტერესებულია სახელმწიფო ხელისუფლების შენარჩუნებით. კრეტაში კი კოსმებს მთელი მოსახლეობა არ ირჩევს. მათ ირჩევენ გარკვეული გვარებიდან, ხოლო გერონტებს ირჩევენ იმათგან, ვინც ადრე კოსმად იყო. მათ შესახებ კი შეიძლება იგივეს თქმა, რაც ლაკედემონელების შესახებ. ისინი მართავენ სახელმწიფოს პასუხისმგელობის გარეშე მთელი ცხოვრების განმავლობაში, რაც დიდი პატივია მათ დამსახურებებთან შედარებით. ამას გარდა, ისინი მართავენ არა დაწერილი კანონებით, არამედ საკუთარი შეხედულებით, რაც სახიფათოა.

მოსახლეობის სიმშვიდე, რომელიც არ მონაწილეობს სახელმწიფოს ცხოვრებაში, არ ნიშნავს ამ წესწყობილების სისწორეს. ამას გარდა,
1272b კოსმებს არა აქვთ ისეთი შემოსავალი, როგორიც ეფორებს, რადგან კოსმები ცხოვრობენ კუნძულზე, შორს იმათგან, ვისაც მათი მოსყიდვა შეუძლია. ის საშუალება, რომლითაც კრეტელები ცდილობენ შეცდომების გამოსწორებას, უაზროა და გამოდგება არა რესპუბლიკისათვის, არამედ მონარქიისთვის. კოსმებს ხშირად აძევებენ ხოლმე ამბოხებული მათივე ამხანაგები და კერძო პირები. კოსმებს მათი მოღვაწეობის განმავლობაში

აქვთ უფლება უარი თქვან ხელმძღვანელობაზე. მაგრამ კარგი იქნებოდა ყოველივე ეს მომხდარიყო კანონის საფუძველზე და არა ადამიანების სურვილით, რადგან ეს სახიფათოა. ყველაზე ცუდი შედეგი კოსმების ხელმძღვანელობის გაუქმებისა არის ის, რომ ძლიერ მოქალაქეებს ხშირად აღარ სურთ დაემორჩილონ სასამართლოს გადაწყვეტილებას. აქედან ცხადი ხდება, რომ კრეტელების კანონმდებლობას აქვს რაღაც საერთო პოლიტიასთან, მაგრამ ის უფრო მონარქიას უახლოვდება. მასში გაბატონებული კლასი დეკანი და ფილები იწყებენ აჯანყებას, წარმოშობენ ანარქიას და ერთმანეთს ებრძვიან. რითი განსხვავდება ეს მდგომარეობა დროებითი უხელისუფლებობისაგან? ის ხომ სპობს სახელმწიფოებრივ კავშირს.

სახელმწიფოში, სადაც ასეთი მდგომარეობაა, არის იმის საშიშროება, რომ მას თავს დაესხას, ვისაც სურს და საამისო უნარიც აქვს და თავის ნადავლად აქციოს. მაგრამ, როგორც ვთქვით, ამ სახელმწიფოს იცავს მისი ადგილმდებარეობა. უცხოელების გაძევებაც, დაახლოებით, იმავე შედეგს იძლევა. ამიტომ კრეტაში პერიეკები მშვიდად არიან, ხოლო ილოტები ხშირად აწყობენ აჯანყებას. კრეტელებს არა აქვთ არავითარი გარეშე საკუთრება. მხოლოდ ბოლო ხანს მოაღწია კუნძულამდე გარეშე ომმა, რამაც მათი კანონების სისუსტე გამოამჟღავნა.

აი, ყველაფერი ის, რაც გვინდოდა გვეთქვა ამ სახელმწიფოს შესახებ.

თავი VIII

კართაგენელებს კარგი კონსტიტუცია უნდა ჰქონდეთ, რაც ბევრად სჯობს სხვა სახელმწიფოების კონსტიტუციას. ის უფრო ლაკონელების კონსტიტუციასთან არის ახლოს. საერთოდ, კრეტელების, ლაკონელებისა და კართაგენელების კონსტიტუცია ერთმანეთთან ახლოს არის და სხვებისგან კი დიდად განსხვავდება. კართაგენელებს ბევრი რამ კარგად აქვთ მოწესრიგებული, რასაც ამტკიცებს ის, რომ იქ ხალხი ნებაყოფლობით ემორჩილება არსებულ წესწყობილებას და იქ ადგილი არ ჰქონია [illegible] ისეთ აჯანყებას, რომლის ხსენება ღირდეს. არც ტირანიას ჰქონია იქ ადგილი.

ლაკონელების სისიტიებს შეესაბამება კართაგენელების ფიდიტიების კავშირი, ხოლო ლაკონელების ეფორების ნაცვლად კართაგენელებს აქვთ ორგანო ას ოთხის შემადგენლობით და ის არაა უარესი ეფორების ხელისუფლებაზე, რადგან ეფორებს ირჩევენ შემთხვევითი ხალხიდან,

MYTOPBOOK.ORG

კართაგენში კი კეთილშობილი ადამიანებიდან. მეფისა და გერუსიას ანალოგიური კართაგენში არის მეფე და გერუსია, მაგრამ კართაგენელების უპირატესობა იმაშია, რომ აქ მეფეები არ ეკუთვნიან ერთსა და იმავე გვარს და არც შემთხვევითი ადამიანები არიან. კართაგენში ირჩევენ მათ არა წლოვანების, არამედ ღირსებების მიხედვით. ლაკედემონელებში გერონტებს, აქვთ რა მინიჭებული დიდი უფლებები, თუ ისინი არიან
1273a უმნიშვნელო ადამიანები, დიდი ზიანი მოაქვთ სახელმწიფოსთვის და უკვე მოუტანეს კიდეც ლაკონელებს.

რომ ადგილი აქვს გადახვევას სწორი სახელმწიფოებრივი წყობილებიდან, ეს ცხადია ყველა ზემოდასახელებული სახელმწიფოს მაგალითზე. არისტოკრატიული სახელმწიფოდან და რესპუბლიკიდან ერთნი იხრებიან უფრო დემოკრატიისაკენ, მეორენი ოლიგარქიისაკენ. მეფეებს გერონტებთან შეთანხმებით გადაწყვეტილება ხან გამოაქვთ საერთო კრებაზე, ხან კი არა. თუ ისინი ვერ შეთანხმდნენ, მაშინ საკითხს ხალხი წყვეტს და თუ გააქვთ საკითხი სახალხო კრებაზე, გააქვთ არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მოისმინონ ხელისუფლების თვალსაზრისი, არამედ იმიტომაც, რომ გადაწყვეტილება გამოიტანონ. ამას გარდა, ვისაც კი სურს, შეუძლია გააკრიტიკოს ეს გადაწყვეტილება, რასაც სხვა სახელმწიფოებში არ ეხვდებით. პენტარქია,[21] რომელსაც აქვს უფლება ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხის გადაწვეტისა, კოოპტაციის წესით ირჩევს როგორ თავის თავს, ისე ასის დიდ საბჭოს. გარდა ამისა, ისინი სათავეში უფრო დიდ ხანს რჩებიან და ხელმძღვანელობენ მაშინაც, როცა ვადა უკვე გაუვიდათ, ისე მაშინ, როცა მხოლოდ აპირებენ სათავეში ასვლას. ეს დამახასიათებელია ოლიგარქიული სახელმწიფოსთვის. ხოლო მუშაობა ხელფასის გარეშე და თანამდებობის მიღება არა კენჭის ყრით დამახასიათებელია არისტოკრატიული სახელმწიფოსთვის. ამას გარდა, კართაგენში ყველა საქმეს განიხილავს სახელმწიფოს ხელმძღვანელობა და არა სხვადასხვა პირები, როგორც ამას ადგილი აქვს ლაკედემონში. ამრიგად, კართაგენელების არისტოკრატიული სახელმწიფო უფრო მეტად ოლიგარქიულში გადაიზარდა შემდეგი მოსაზრებების გამო, რასაც უმრავლესობა იზიარებს: სახელმწიფოს მმართველნი (არქონტები) უნდა არჩეულ იქნან არა ოლოდ კეთილშობილი წარმოშობის ნიშნით, არამედ სიმდიდრის ნიშნითაც, რადგან ღარიბებს არ შეუძლიათ არც კარგი ხელმძღვანელობა და არც თავისუფალი დრო აქვთ. თუ არჩევა ხდება სიმდიდრის ნიშნით, ეს ოლიგარქიისთვის არის დამახასიათებელი, თუ ზნეობის მიხედვით — არისტოკრატიულისთვის. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს მესამე სახის წყობილებასთან და ეს არის კართაგენული

წყობილება. ისინი ამ ორივე ნიშნით ირჩევენ დიდი თანამდებობის პირებს: მეფეებსა და მხედართ მთავრებს.

უნდა აღინიშნოს კანონმდებლების შეცდომა, რაც მდგომარეობს არისტოკრატიულიდან გადახრაში. კანონმდებელი თავიდანვე ყურადღებას უნდა აქცევდეს იმას, რომ საუკეთესო ადამიანებს ჰქონდეთ თავისუფალი დრო და არ სჩადიოდნენ არავითარ ულირს საქციელს არა მხოლოდ სათავეში ყოფნისას, არამედ როგორც კერძო პირებიც. საჭიროა ყურადღების მიქცევა ქონებაზე თავისუფალი დროის მოპოვების მიზნით, მაგრამ ცუდია, როცა ისეთი მაღალი თანამდებობები, როგორიცაა მეფისა და სტრატეგისა, შეიძლება შესყიდულ იქნას. ეს კანონი სიმდიდრეს ზნეობაზე უფრო მეტად პატივსაცემად ხდის და მთელ სახელმწიფოს კი ანგარებას აჩვევს, ხოლო, რასაც პატივისაცემად თვლიან ძლიერნი ამა ქვეყნისანი, იმასვე სთვლიან მოქალაქენი პატივსაცემად. სადაც ყველაზე
1273b მეტად პატიოსნება არ ფასობს, იქ არ იქნება მყარი არისტოკრატიული წეს-წყობილება. ლოგიკურია, რომ ისინი, რომლებიც თანამდებობას ფულით ყიდულობენ, ეჩვევიან ყველაფრიდან მოგების მიღებას, რადგან ისინი დანახარჯით არიან სათავეში მოხვედრილი. წარმოუდგენელია, რომ პატიოსან კაცს სურდეს აქედან მოგების მიღება, ხოლო ცუდ ადამიანს იმის აღებაც არ სურდეს, რაც დახარჯა. მაშასადამე, სახელმწიფოს უნდა მართავდეს ის, ვისაც შეუძლია კარგად მართავდეს მას. თუ კანონმდებელმა ვერ შესძლო დახმარებოდა პატიოსან ადამიანებს გაჭირვებაში, კარგი იქნებოდა, რომ მაღალი თანამდებობის პირებისათვის მაინც მიეცა თავისუფალი დრო.

ცუდია აგრეთვე ის, როდესაც ერთსა და იმავე ადამიანს აქვს რამოდენიმე დიდი თანამდებობა, რასაც დიდი გასაქანი აქვს კართაგენში. ერთი ადამიანი კარგად გაუძღვება ერთ საქმეს, ამიტომ საჭიროა, რომ კანონმდებელმა ამას მიაქციოს ყურადღება და არ დაუშვას, რომ ერთი და იგივე ადამიანი სალამურზეც უკრავდეს და წაღებსაც კერავდეს. ამიტომ იქ, სადაც სახელმწიფო არაა პატარა, უფრო სწორი და უფრო დემოკრატიული იქნებოდა, რომ სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობა მიეღო მოსახლეობის მეტ რაოდენობას. ამ შემთხვევაში თვითოეული ადამიანი თავის საქმეს უფრო კარგად და უფრო სწრაფად გააკეთებდა და საზოგადოებისთვის სასარგებლოც იქნებოდა. ეს ცხადია მეომრებსა და მეზღვაურებში, სადაც ყველაზე ერთნაირად ნაწილდება ხელმძღვანელობაცა და ქვეშევრდომობაც.

მართალია, კართაგენელების სახელმწიფო ოლიგარქიულია, მაგრამ ისინი მშვენივრად იცილებენ თავიდან ზედმეტ გამდიდრებას, რადგან

MYTOPBOOK.ORG

მოსახლეობის ქონების ნაწილს ყოველთვის უგზავნიან სხვა ქალაქებსაც. ამით ისინი ასწორებენ შეცდომას კანონებში და სახელმწიფოსაც უფრო მყარს ხდიან. მართალია, ყველაფერი დამოკიდებულია შემთხვევაზე, მაგრამ კანონმდებელი ვალდებულია თავიდან აიშოროს მოსახლეობის აჯანყება. ახლა რომ მოხდეს რაიმე უბედურება და ხალხი აღდგეს მმართველობის წინააღმდეგ, არ არსებობს არავითარი საშუალება მშვიდობის აღსადგენად.

ასეთია ის დადებითი, რაც ახასიათებს ლაკედემონელების, კრეტელებისა და კართაგენელების სახელმწიფოებრივ წეს-წყობილებას.

თავი IX

ზოგნი, რომლებიც გამოთქვამენ თვალსაზრისს სახელმწიფოებრივი წეს-წყობილების შესახებ, სრულიად არ მონაწილეობენ პოლიტიკურ საქმიანობაში, არამედ ცხოვრობენ კერძო მოქალაქეებად. თუ კი რამ თქვეს მათ ღირებული სახელმწიფოზე, ჩვენ თითქმის ყველაფერი უკვე მოვიხსენეთ ზემოთ. იყნენ ისეთი კანონმდებელნიც, რომლებიც მოღვაწეობდნენ თავის სახელმწიფოში. ზოგი კი უცხოეთში ეწეოდა პოლიტიკურ მოღვწეობას. ამათგან ზოგი კანონებსა ჰქმნიდა, ზოგი კი სახელმწიფო წეს-წყობილებასაც, მაგალითად, სოლონი და ლიკურგე მოღვაწეობდნენ როგორც კანონმდებლობაში, ისე სახელმწიფოებრივ წეს-წყობილებასაც აყალიბებდნენ.

ლაკედემონელების შესახებ ჩვენ უკვე ვილაპარაკეთ. სოლონის შესახებ კი ამბობენ, რომ ის საუკეთესო კანონმდებელი იყო. მან მოსპო ოლიგარქია, რომელიც მმართველობის სუსტი ფორმა იყო, ბოლო მოუღო ხალხის მონობას და ჩამოაყალიბა დემოკრატია, შესანიშნავად შეურია რა ერთმანეთში მამა-პაპეული და რესპუბლიკური სახელმწიფოს კანონები. არეოპაგის საბჭო იყო ოლიგარქიული, სახელმწიფო ხელმძღვანელობის არჩევნები — არისტოკრატიული, ხოლო სასამართლო — დემოკრატიული.
1274a როგორც ჩანს, სოლონმა ყოველივე ადრე არსებული არ დაარღვია, მაგალითად, საბჭოს და სახელმწიფო ხელმძღვანელობის არჩევნები, ხოლო დემოკრატია განახორციელა ამით, რომ ნებისმიერ მოქალაქეს შეეძლო სასამართლოში მონაწილეობის მიღება. ზოგი კი მას ჰკიცხავს იმიტომ, რომ გააუქმა ორივე ინსტიტუტი, ყველაზე მეტად გაძლიერა სასამართლო, რომლის შემადგენლობას კენჭის ყრით ირჩევდნენ. როდესაც სასამართლო გაძლიერდა, მაშინ ხალხის, როგორც ტირანის წინაშე, დაიწყეს მლიქნელობა და ამით სახელმწიფო იქცა ახლანდელ დემოკრატიად.

მაგრამ ეფიალტე და პერიკლე კი ამცირებდნენ არეოპაგის ძალას. პერიკლემ სასამართლოში სამსახურისათვის ხელფასიც კი შემოიღო. ამრიგად, თვითოეული დემაგოგი ზრდიდა დემოკრატიის ძალას მის თანამედროვე მდგომარეობამდე. როგორც ჩანს, ეს მოხდა არა სოლონის ჩანაფიქრის მიხედვით, არამედ შექმნილი მდგომარეობის გამო. ხალხმა მოიპოვა რა ზღვაზე ჰეგემონია სპარსელებთან ომში, გაამაყდა და ხელმძღვანელებად აიყვანა ცუდი ადამიანები, ნაცვლად პატიოსანი პოლიტიკოსებისა. როგორც ჩანს, სოლონმა ხალხს მისცა აუცილებელი უფლებები — სახელმწიფოს ხელმძღვანელების არჩევა და მათგან პასუხის მოთხოვნა. ამის გარეშე ხალხი მონურ მდგომარეობაში იქნებოდა და სახელმწიფოსადმი მტრულად განწყობილი. მაგრამ სოლონი ყოველ დიდ თანამდებობაზე ნიშნავდა ცნობილ და მდიდარ ადამიანებს დიდი მონათმფლობელებისაგან, ძევგიტებისაგან[22] და მესამე ფენიდან, ე.წ. მხედრების ფენიდან. მეოთხე იყო ღარიბთა ფენა, რომელიც სრულიად არ მონაწილეობდა მმართველობაში.

კანონმდებელნი იყნენ აგრეთვე ზალევკი ეპიზეფირელ ლოკრელებში, ქარონდე კატანელი[23] თავის სახელმწიფოსა და სხვა სახელმწიფოებში, ქალკედონიის ქალაქებში, იტალიასა და სიცილიაში. ზოგნი ასახელებენ აგრეთვე ონომაკრიტს, რომელიც პირველი კანონმდებელი გახდა. იგი წარმოშობით ლოკრელი იყო, მაგრამ განათლება მიიღო კრეტაზე, სადაც იგი ცხოვრობდა და დაოსტატდა წინასწარმეტყველების ხელოვნებაში. იგი იყო ფალეტის ამხანაგი. ფალეტის მსმენელები იყნენ ლიკურგე და ზალევკე, ხოლო ზალევკის მსმენელი ყოფილა ქარონდე.

ფილოლაო კორინთელი იყო თებელების კანონმდებელი. იგი წარმოშობით იყო ბაკხიდების გვარიდან. მას შეუყვარდა დიოკლე, რომელმაც გაიმარჯვა ოლიმპიურ შეჯიბრებაში. დიოკლემ დატოვა ქალაქი, რადგან უარყო თავისი დედის ალკიონეს სიყვარული და წავიდა ქალაქ თებეში, სადაც ორივემ დაასრულა სიცოცხლე. ხალხი ახლაც აჩვენებს მათ საფლავებს. ერთი საფლავიდან მეორე კარგად ჩანს. მაგრამ კორინთის მიწა ერთი საფლავიდან კარგად მოჩანს, მეორედან კი არა. ჰყვებიან, რომ თვითონვე შეარჩიეს საფლავები ისე, რომ დიოკლეს საფლავიდან არ ყოფილიყო ხილვადი კორინთი, რომელიც მან შეიძულა, ფილოლაოს საფლავიდან კი დასანახი ყოფილიყო. ორივენი დასახლდნენ თებეში ზემოხსენებული მიზეზის გამო. ფილოლაო გახდა თებელების 1274b
კანონმდებელი. მან შეადგინა კანონები, როგორც სხვა სახითხებზე, ისე შობადობის შესახებ. ამ კანონს თებელები უწოდებდნენ "შვილად აყვანის კანონს". ეს კანონი მან სპეციალურად შემოიღო, რათა სამემკვიდრო მიწების რაოდენობა არ გაზრდილიყო.

MYTOPBOOK.ORG

ქარონდეს კანონებში არაფერია ახალი, ცრუმოწმეების პასუხისგებაში მიცემის გარდა. მან პირველმა გასცა ბრძანება ამის შესახებ. თავისი კანონების სიზუსტით იგი თანამედროვე კანონმდებელთა შორისაც კი გამოირჩევა.

ფალესის კანონებში ახალია ქონების გათანაბრების პუნქტი, პლატონთან ახალია ქალების, ბავშვებისა და ქონების გაერთიანება და ქალთა სისიტიები, ასევე კანონი სიმთვრალის შესახებ, რომლის მიახედვით, ნადიმებს ხელმძღვანელობდნენ ფხიზელ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანები. მასვე ეკუთვნის სამხედრო ვარჯიშის მოწესრიგება. მოვარჯიშენი ერთნაირად უნდა ფლობდნენ ორივე ხელს. დაუშვებელია, რომ ერთი ხელი იყოს გავარჯიშებული, მეორე კი არა.

დრაკონტმა შემოიღო კანონები უკვე არსებული სახელმწიფო წყობილებისათვის. მასში ახალი არაფერი არაა, რომ ღირდეს მასზე ყურადღების შეჩერება, გარდა სასჯელის გამკაცრებისა და დამძიმებისა.

პიტაკე[24] იყო კანონმდებელი, მაგრამ არა სახელმწიფოსთვის. მან შემოიღო კანონი მთვრალების შესახებ, რომლებიც თუ ვინმეს სცემდნენ, უფრო მეტად უნდა დასჯილიყვნენ, ვიდრე ფხიზელ მდგომარეობაში მყოფნი, რადგან მთვრალები მეტ უმსგავსობას სჩადიან, ვიდრე ფხიზლები. პიტაკე, ამრიგად, უფრო საზოგადოების სარგებლობაზე ფიქრობდა, ვიდრე მთვრალების შებრალებაზე.

იყო აგრეთვე ანდროდამე რეგინელი ქალკედონელების კანონმდებელი თრაკიაში. მისი კანონები ეხება მკვლელობასა და მემკვიდრე ქალებს. მაგრამ არავინ არ აღნიშნავს რაიმე ახალს მის კანონებში.

ამრიგად, ასეთი მეთოდით განვიხილეთ როგორც არსებული სახელწიფოები, ისე კანონმდებლების მიერ შედგენილი პროექტები.

წიგნი III

თავი I

ის, ვინც იკვლევს ცალკეული სახელმწიფოების არსსა და თვისებებს, მან, პირველ ყოვლისა, უნდა დაადგინოს, თუ რა არის სახელმწიფო. ამჟამად კი წარმოებს დავა იმის გამო, რომ ზოგის აზრით, მოქმედება ჩადენილია სახელმწიფოს მიერ, ზოგის აზრით კი, არა სახელმწიფოს, არამედ ოლიგარქის ან ტირანის მიერ. ყველა პოლიტიკოსის ან

კანონმდებლის მოქმედება ჩვენ მიგვაჩნია სახელმწიფოსთვის გამიზნულად. სახელმწიფოს კონსტიტუცია სხვა არა არის რა, თუ არა სახელმწიფოში მცხოვრებ მოქალაქეთათვის შედგენილი წესი.

სახელმწიფო კი, როგორც ყოველივე სხვა, არის მრავალი ნაწილისაგან შედგენილი მთელი. რადგან სახელმწიფო შესდგება მოქალაქეთა სიმრავლისაგან, ამიტომ პირველ რიგში უნდა ვიკვლიოთ, თუ ვინ არის 1275a
მოქალაქე და ვის უნდა ვუწოდოთ ეს სახელი.

ამ საკითხზე ხშირად წარმოებს დავა, რადგან მოქალაქე ყველას ერთნაირად არ ესმის. ხშირად ის, ვინც დემოკრატიაში მოქალაქედ ითვლება, ოლიგარქიაში არ ითვლება მოქალაქედ. ჩვენ აქ არ შევეხებით საკითხს იმ მოქალაქეთა შესახებ, რომლებმაც მოქალაქის სახელი მიიღეს რაღაც სხვა გზით, მაგალითად, არსებობენ ნაწყალობევი მოქალაქენი. მოქალაქედ არ ითვლება არც ის, ვინც სახელმწიფოში მხოლოდ ცხოვრობს, მაგალითად, მეტეკები[1] და მონები, რომლებსაც აქვთ მოქალაქეებთან საერთო ადგილსამყოფელი. მოქალაქენი არ არიან არც ისინი, რომლებიც მონაწილეობენ სასამართლოში და იყვნენ ან მოსარჩელენი ან მოპასუხენი. ეს უფლება ეძლევათ უცხოელ მოქალაქეებსაც, თანახმად შეთანხმებისა, თუ ეს შეთანხმებაში იქნება აღნიშნული. მაგრამ მეტეკებს ბევრგან ეს უფლება საბოლოოდ არა აქვთ მიცემული. მათთვის აუცილებელია პროსტატის[2] აყვანა. ასე რომ, მეტეკების უფლებები სახელმწიფოში შეზღუდულია. ასევე ბავშვები არასრულწლოვანების გამო არ არიან შეტანილი მოქალაქეთა სიაში და მოხუცები, რომლებიც განთავისუფლებული არიან მოქალაქის მოვალეობებისაგან. შეიძლება ითქვას, რომ ორივენი მოქალაქენი არიან, მაგრამ არა აბსოლუტური მნიშვნელობით, არამედ ერთს ვუმატებთ "არასრულწლოვანი", მეორეს "მოწიფულობას გადასული", ანდა რაიმე სხვა ამდაგვარს. ამას დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ჩვენი აზრი ისედაც გასაგებია. მაგრამ ჩვენ ვიკვლევთ მოქალაქის ცნებას მისი აბსოლუტური მნიშვნელობით ისე, რომ მას არ დასჭირდეს არავითარი შესწორება. ეს კი საჭიროა, რადგან როგორც პატივაყრილ, ისე გაძევებულ მოქალაქეებს უჩნდებათ ხოლმე დაბრკოლებანი, რაც გადაწყვეტას მოითხოვს.

მოქალაქის ცნება იმაზე უკეთ ვერ განისაზღვრება, თუ არა სასამართლოსა და სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობის უფლებით. ზოგი სახელმწიფოს მმართველი არჩეულია დროებით. ასე რომ, ერთსა და იმავე ადამიანს არ შეუძლია ხელმეორედ იმავე თანამდებობაზე დარჩენა, ან შეუძლია გარკვეული ვადის შემდეგ. ზოგი თანამდებობის ვადა კი

MYTOPBOOK.ORG

განუსაზღვრელია, მაგალითად, სასამართლოს და სახალხო კრების მონაწილისა. მაგრამ ვინმეს შეიძლება ეთქვა, რომ ისინი არც სახელმწიფოს მმართველნი არიან და არც სახელმწიფოს გამგებლობაში მონაწილეობენ. განა სასაცილო არ იქნებოდა, რომ ყველაზე ძლიერი ადამიანები მოკლებული იყვნენ სახელმწიფოს მართვის უფლებას? მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ლაპარაკია მხოლოდ სახელწოდებაზე. არ არსებობს სასამართლოსა და სახალხო კრების მონაწილისათვის საერთო სახელი და ცნების განუსაზღვრელობის გამო განუსაზღვრელი რჩება მათი უფლებებიც. ამრიგად, ჩვენ მოქალაქეებად ვთვლით იმათ, რომლებიც ამ გზით მონაწილეობენ სახელმწიფოს მმართველობაში.

იმათთვის, ვისაც კი მოქალაქე ეწოდება, ყველაზე უფრო შესაფერისი იქნება ეს განსაზღვრება. არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან ის, რომ სადაც სუბსტანციას აქვს სახეობრივი განსხვავებები, ამ განსხვავებებში ერთი იქნება პირველი, მეორე იქნება შემდეგი და სხვ. ამათ ან საერთოდ არა აქვთ ზოგადი ბუნება, ან სუსტად აქვთ განვითარებული. ჩვენ ვხედავთ, რომ პოლიტიკური სისტემები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან,
1275b ზოგი მათგანი პირველია, ზოგი მომდევნო. მცდარი პოლიტიკური სისტემები, რომლებიც სწორი სახელმწიფოებრივი წყობილებიდან არიან გადახრილი, აუცილებლად დაბლა დგანან სწორ პოლიტიკურ სისტემებზე. თუ რას ვგულისხმობ სწორიდან გადახრაში, ამის შესახებ ქვემოთ ვიტყვი.

ცხადია, რომ მოქალაქენი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან სახელმწიფოებრივ სისტემების განსხვავების შესაბამისად. მაშასადამე, მოქალაქის ცნება ყველაზე მეტად უდგება დემოკრატიულ სახელმწიფოში მცხოვრებთ. ის შეიძლება მიუდგეს სხვა სახელმწიფოს მცხოვრებთაც, მაგრამ ეს აუცილებელი არაა. ზოგ სახელმწიფოში ხალხს არა აქვს უფლებები, არც სახალხო კრებას იწვევენ, არამედ იწვევენ სენატს და სასამართლო საქმეების წარმოებაც დანაწილებული აქვთ. მაგალითად, ლაკედემონში საქმეებს ხელშეკრულებების შესახებ არჩევენ სხვადასხვა ეფორები, მკვლელობებს — გერონტები, ასევე სხვა საქმეებს სხვა თანამდებობის პირები. მაგრამ ასე არაა კართაგენში, იქ სასამართლო საქმეებს გარკვეული პირები აწარმოებენ.

მაშასადამე, ჩვენი განსაზღვრება მოქალაქის შესახებ უნდა შესწორებულ იქნას. სხვა სახელმწიფოებში არაა გაურკვეველი სახალხო კრებისა და სასამართლოების ხელმძღვანელობა, არამედ ის დადგენილია ხელისუფლების მიერ. ამათგან ან ყველას, ან ზოგიერთს ეძლევა უფლება ყველა ან ზოგიერთი საქმის გარჩევისა და გადაწყვეტილების გამოტანისა. აქედან ცხადია, თუ ვინ არის მოქალაქე. მოქალაქეს ვუწოდებთ იმას, ვისაც

აქვს უფლება მიიღოს მონაწილეობა ამ სახელმწიფოს სათათბირო და სამოსამართლო ორგანოებში და მარტივად რომ ვთქვათ, სახელმწიფო არის ადამიანების ისეთი კავშირი, რაც საკმარისია დამოუკიდებელი ცხოვრებისათვის. პრაქტიკულად კი მოქალაქედ ითვლება ის, ვინც ორმხრივ, როგორც მამის, ისე დედის მხრივ არის მოქალაქე და არა მხოლოდ ერთის მხრივ. ზოგნი კი უფრო შორს მიდიან და მეორე ან მესამე თაობის წინაპრებში ეძებენ მოქალაქეობას. სახელმწიფოებრივი საკითხების ასეთი გადაწყვეტა იწვევს კითხვას, თუ როგორ უნდა დადგინდეს მესამე ან მეოთხე წინამორჩედი თაობის მოქალაქეობა? გორგია ლეონტინელმა, რომელიც ასეთსავე მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ირონიულად თქვა: "როგორც სანაფი გაკეთებულია ოსტატისაგან, ასევე ლარისელი — მისი შემოქმედისაგან", რადგან ზოგი ლარისელი იყო ლარისების[3] ოსტატი. საქმე კი სულ მარტივადაა. თუ კაცი მონაწილეობს სახელმწიფო მმართველობაში, ზემომოტანილი განსაზღვრების თანახმად, ის ამ სახელმწიფოს მოქალაქეა. მაგრამ შეუძლებელია ეს განსაზღვრება გავრცელდეს იმ მოქალაქე ქალზე ან კაცზე, რომელნიც იყვნენ პირველი დამაარსებლები და მოსახლენი ამ ქალაქისა.

უფრო მეტი დაბრკოლებები წარმოიშობა იმათ მიმართ, ვინც მოქალაქეობა მიიღო გადატრიალების შემდეგ, როგორც მოიქცა ტირანების გაძევების შემდეგ კლისთენე[4]. მან ბევრი უცხოელი და მონა-მეტეკი გაიყვანა ფილებში. აქ კამათი ეხება არა იმას, თუ ვინ არის მოქალაქე და
ვინ არა, არამედ იმას, სამართლიანად თუ უსამართლოდ აქვს მას 1276a
მიღებული მოქალაქეობა. მაგრამ თუ ვინმე დაამტკიცებს, რომ ვიღაც არაა სამართლიანად მოქალაქე, მაშინ ეს არის უსამართლობა და სიყალბე.

მაგრამ ჩვენ ვხედავთ, რომ ზოგიერთ სახელმწიფო ხელმძღვანელს თანამდებობა მოპოვებული აქვს უსამართლო გზით და ჩვენ კი მას მმართველს ვუწოდებთ, რაც არაა სწორი. მოქალაქე კი დამოკიდებულია სახელმწიფო მმართველობისაგან, რადგან მოქალაქედ ითვლება სახელმწიფო მმართველობაში მონაწილე, როგორც უკვე ვთქვით. მაშ, მოქალაქენი ესენი არიან. მაგრამ რაც შეეხება თანამდებობას, სამართლიანად, თუ უსამართლოდ აქვს კაცს მოპოვებული, ეს დაკავშირებულია ზემოთქმულ სადავო საკითხთან.

დაბრკოლებას იწვევს აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ, რომ ესა თუ ის ქმედება ჩადენილია სახელმწიფოს მიერ თუ არა, როდესაც ოლიგარქიიდან ან ტირანიიდან ხდება გადასვლა დემოკრატიაში? ამ დროს ზოგი უარს ამბობს ხელშეკრულების შესრულებაზე, რადგან ფიქრობს, რომ ეს ვალდებულება იკისრა არა სახელმწიფომ, არამედ ტირანმა და

MYTOPBOOK.ORG

მრავალი სხვა ამდაგვარი. მაგალითად, მიუთითებენ იმაზეც, რომ ზოგი სახელმწიფო არსებობს ძალმომრეობისათვის, და არა ხალხის კეთილდღეობისათვის. მართალია, ზოგიერთი დემოკრატიული სახელმწიფო ასე ჩამოყალიბდა, მაგრამ ამ სახელმწიფოს მოქმედებები მაინც ითვლება სახელმწიფოებრივ მოქმედებებად ისევე, როგორ ოლიგარქიული ან ტირანიული სახელმწიფოსი.

ამ სიძნელესთან არის დაკავშირებული აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, რომ სახელმწიფო იგივე დარჩა თუ არა, როცა მან სახე იცვალა? ამ საკითხის ყველაზე მარტივი გადაწყვეტა იქნება მოსახლეობისა და ტერიტორიის კვლევა. შეიძლება მოხდეს ის, რომ ტერიტორია და ადამიანები ერთმანეთს დაშორდნენ, ერთნი გადასახლდნენ ერთ ადგილას, მეორენი მეორეგან. მაგრამ ეს დაბრკოლება ადვილი გადასაწყვეტია, რადგან სიტყვა "სახელმწიფო" მრავალი მნიშვნელობით იხმარება.

ეს გარემოება აიოლებს საკითხის კვლევას, ასევე თუ ადამიანები ერთსა და იმავე ადგილზე ცხოვრობენ, რა შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ ეს იგივე სახელმწიფოა? აქ საქმე კედლებზე არაა დამოკიდებული, რადგან შეიძლებოდა პელოპონესის შემოღობვაც ერთი კედლით. იგივე ითქმის ბაბილონზე და სხვა ქალაქებზე, რომლებსაც აქვთ უფრო მეტად მოსახლეობის, ვიდრე ტერიტორიის აღწერა. როგორც ამბობენ, ბაბილონის აღების მესამე დღესაც კი ქალაქის ერთმა ნაწილმა არაფერი არ იცოდა ამის შესახებ. მაგრამ უკეთესი იყო ამ საკითხის კვლევა გადაგვედო სხვა დროისათვის. პოლიტიკურ მოღვაწეს არ უნდა გამორჩეს მხედველობიდან საკითხი ქალაქის სიდიდის შესახებ, აგრეთვე რა უფრო სასარგებლოა, ერთი თუ მრავალი ტომის მოსახლეობა და რომელი ტომებისა? თუ ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე ცხოვრობს ერთი და იმავე ტომის ხალხი, მაშინ რა უნდა ითქვას, რომ სანამ ეს ტომი სახლობს ამ ტერიტორიაზე, სახელმწიფო იგივეა, თუ არა? თუმცა მასში განუწყვეტლივ ზოგი კვდება, ზოგიც იბადება, როგორც მდინარეზე ვამბობთ, რომ იგივეა, თუმცა მასში წყლის ნაწილი ჩაედინება, ნაწილი კი გამოედინება. იქნებ უნდა ითქვას, რომ ადამიანები იგივე დარჩნენ, იმავე მიზეზით, სახელმწიფო კი შეიცვალა. თუ სახელმწიფო არის
1276b ერთგვარი კავშირი, ოლო მოქალაქეთა კავშირი ჰქმნის სახელმწიფოს, მაშინ თუ სახელმწიფომ იცვალა სახე, ქალაქიც აუცილებლად სხვა იქნება და არა იგივე. როგორც გუნდი ხან კომიკურია, ხან ტრაგიკული, რის გამო ჩვენ ვამბობთ, რომ ის სხვაა, თუმცა ადამიანები იგივე დარჩნენ. ასევე კავშირებმა და გაერთიანებებმა თუ სახე იცვალეს, ისინი სხვა კავშირები და სხვა გაერთიანებები იქნებიან. ჰარმონიაზეც ვამბობთ, რომ

ის ხან დროულია, ხან ფრიგიული, თუმცა ის ერთი და იგივე ბგერებისაგან შედგება. თუ ეს ასეა, მაშინ ქალაქებზეც უნდა ვიმსჯელოთ მისი კონსტიტუციის მიხედვით, ასევე სახელმწიფოზეც, სახელწოდებაც შეიძლება ვიხმაროთ იმისგან დამოუკიდებლად, ცხოვრობენ მასში იგივე, თუ სრულიად სხვა ადამიანები.

მაგრამ საკითხი იმის შესახებ, სამართლიანია თუ არა მოვალეობის შესრულება ან არ შესრულება, როცა სახელმწიფო შეიცვალა, ან შეიცვალა მისი კონსტიტუცია, ეს სულ სხვა საკითხია.

თავი II

იმის შემდეგ, რაც ვთქვით, უნდა ვიკვლიოთ საკითხი იმის შესახებ, რომ ზნეობრივი ერთნაირად უნდა ეწოდოს როგორც კარგ ადამიანს, ისე კარგ მოქალაქეს, თუ არა? თუ გვინდა რომ ეს გავარკვიოთ, მაშინ, პირველ ყოვლისა, უნდა დავადგინოთ ზოგადად, თუ ვინ არის კარგი მოქალაქე. რა დამოკიდებულებაშიც არის მეზღვაური მთელ ეკიპაჟთან, ასეთსავე დამოკიდებულებაშია მოქალაქე საზოგადოებასთან. მეზღვაურებს კი გემზე ერთნაირი უფლებები არა აქვთ: ერთი ნიჩბოსანია, მეორე მესაჭე, მესამე მესაჭის დამხმარე, სხვებს კი სხვა სახელწოდებები აქვთ, ამიტომ ცხადია, რომ თვითოეულ მათგანს თავისი ზნეობა ექნება. ზოგადი განსაზღვრება კი ყველას ერთნაირად მიუდგება. ყოველი მეზღვაურის მიზანს შეადგენს ბედნიერი მგზავრობა, ამიტომ თვითოეული მათგანი ამ მიზნისაკენ მიისწრაფვის. იგივე ითქმის მოქალაქეებზეც, თუმცა ისინი განსხვავებული არიან, მათი კავშირის მიზანია კეთილდღეობა. მათი კავშირი კი სახელმწიფოს წარმოადგენს. ამიტომ მოქალაქის ზნეობა სახელმწიფოზე არის დამოკიდებული.

რადგან სახელმწიფო წეს-წყობილება მრავალგვარია, ამიტომ ცხადია, რომ კარგი მოქალაქის ზნეობა ერთგვაროვანი არ იქნება. ჩვენ კი კარგ კაცს ვუწოდებთ იმ ადამიანს, თუ მას აქვს რომელიმე ერთი სრულყოფილი სათნოება. ცხადია, რომ შესაძლებელია ადამიანი იყოს კარგი მოქალაქე იმ სათნოების გარეშე, რომლის გამო ის კარგ კაცად ითვლება. მაგრამ მოქალაქის სათნოების შესახებ მოკამათენი მივიდნენ ამავე დასკვნამდე სხვა გზითაც. თუ შეუძლებელია, რომ სახელმწიფო მთლიანად კარგი მოქალაქეებისაგან შედგებოდეს, მაშინ საჭიროა, რომ თვითოეული მოქალაქე კარგად ასრულებდეს თავის საქმეს. ეს კი დამოკიდებულია მის ზნეობაზე. მაგრამ რადგან ყველა მოქალაქე არ შეიძლება ერთნაირი

MYTOPBOOK.ORG

იყოს, ამიტომ ერთი და იგივე არ იქნება მოქალაქის და ადამიანის
1277a ზნეობა. თუ სახელმწიფოში ყველა მოქალაქე კარგი იქნება, მაშინ
სახელმწიფოც საუკეთესო იქნება; მაგრამ შეუძლებელია, რომ
სახელმწიფოში ყველა ადამიანი კარგი იყოს, თუ არაა აუცილებელი,
რომ კარგი სახელმწიფოს ყველა მოქალაქე კარგი ადამიანი იყოს.

სახელმწიფო შედგება განსხვავებული ნაწილებისაგან, როგორც ყოველი
ცოცხალი არსება შედგება სულისა და სხეულისაგან. სული შედგება
აზროვნებისა და ნებისყოფისაგან, ოჯახი შედგება მამაკაცისა და ქალისაგან,
ქონება ბატონისა და მონისაგან. სახელმწიფო კი მოიცავს ყოველივე
ამას და კიდევ სხვა მოვლენებს. ამიტომ არ არის აუცილებელი, რომ
ყველა მოქალაქის სათნოება ერთნაირი იყოს, როგორც ქორრში ქოროს
ხელმძღვანელისა და მონაწილისა. აქედან ცხადია, რომ კარგი ადამიანის
და კარგი მოქალაქის სათნოება ერთი და იგივე არ არის. მაგრამ
იქნებ იყოს ისეთი ადამიანი, რომელსაც ექნება როგორც კარგი კაცის,
ისე კარგი სახელმწიფო მოღვაწის სათნოება? ჩვენ ვამბობთ, რომ
სახელმწიფოს კარგი ხელმძღვანელი უნდა იყოს სათნო და გონიერი.
პოლიტიკოსი კი გონიერი უნდა იყოს. იმასაც ამბობენ, რომ სახელმწიფოს
ხელმძღვანელის აღზრდა თავიდანვე განსხვავებული უნდა იყოს .
მაგალითად, მეფის ვაჟებს ასწავლიან ცხენოსნობას და საომარ ხელოვნებას.
აკი ევრიპიდეც ამბობს: "მე არ მინდა მახვილგონიერება, არამედ ის,
რაც სახელმწიფოს სჭირდება.[5]" იგულისხმება, რომ მეფეთათვის არსებობს
სპეციფიკური სათნოება. კარგი მმართველისა და კარგი მოქალაქის
სათნოება ერთი და იგივეა. მაგრამ რადგან მოქალაქე ქვეშევრდომია,
ამიტომ მოქალაქისა და ადამიანის სათნოება ერთი და იგივე არ იქნება.
ეს შეიძლება ითქვას მხოლოდ რომელიმე ერთ ადამიანზე. ხელმძღვანელი
და მოქალაქე ერთი და იგივე არაა, ალბათ, ამიტომ თქვა იაზონმა,
რომ შიმშილობს, როცა ტირანი არაა. რაც იმას ნიშნავს, რომ მან
არ იცის, თუ როგორ უნდა იყოს ის ჩვეულებრივი მოქალაქე. საქებია
ის ადამიანი, რომელსაც შეუძლია როგორც ხელმძღვანელობა, ისე
მორჩილება და ვფიქრობთ, რომ მოქალაქის სათნოება უნდა იყოს
როგორც კარგად ხელმძღვანელობის, ისე მორჩილების თვისება. თუ
კარგ ადამიანს უნდა შეეძლოს ხელმძღვანელობა, ხოლო მოქალაქეს უნდა
ჰქონდეს ორივე ეს თვისება, მაშინ ორივე ერთნაირად საქები ვერ იქნება.
თუ მათი სათნოებები არაა ერთი და იგივე, მაშინ ქვეშევრდომმა და
ხელმძღვანელმა ერთნაირი განათლება არ უნდა მიიღონ, ხოლო მოქალაქემ
უნდა იცოდეს ორივე ეს საქმიანობა და მონაწილეობდეს ორივეში.
ყოველივე ეს უფრო ნათელი გახდება მომდევნო მსჯელობიდან.

არსებობს ბატონის უფლება, რაც ეხება აუცილებელ სამუშაოებს
და რომელთა შესრულება ბატონისათვის არაა სავალდებულო, მაგრამ
ამ სამუშაოთა გამოყენება კი მას შეუძლია, წინააღმდეგ შემთხვევაში
ის მონის მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა. მე ვგულისხმობ ისეთ
სამუშაოებს, რაც მსახურს შეეფერება. არსებობს მონის მრავალი სახეობა,
რადგან სამუშაოების მრავალი სახეობა არსებობს. ამათგან ნაწილი
ხელოსნებია. ესენი, როგორც მათი სახელწოდებაც მიგვანიშნებს, 1277b
საკუთარი ხელით ირჩენენ თავს. მათ რიცხვს მიეკუთვნება აგრეთვე
ხელოსანი-ოსტატები, ამიტომ ძველად ზოგიერთ სახელმწიფოში ხელოსნებს
არ ჰქონდათ უფლება მიეღოთ მონაწილეობა მმართველობაში მანამ,
სანამ არ შეიქმნა უკიდურესი დემოკრატია. ამიტომ დაქვემდებარებული
ადამიანების საქმიანობას არ უნდა მისდევდეს არც კარგი პოლიტიკოსი,
არც კარგი მოქალაქე, არც კარგი ადამიანი, თუ არა საკუთარი
აუცილებელი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. წინააღმდეგ
შემთხვევაში არ იქნებოდა განსხვავება ბატონსა და მონას შორის. მაგრამ
არსებობს ხელმძღვანელობა მსგავსი გვარისა და თანაც თავისუფალი
ადამიანებისა. ჩვენ ამას ვუწოდებთ პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას. ეს
ხელმძღვანელობა კაცმა ისე უნდა შეისწავლოს, რომ გაიაროს
ქვეშევრდომის მდგომარეობა. მაგალითად, ცხენოსნების ხელმძღვანელმა
უნდა იმუშაოს ცხენოსნად, სარდალმა რიგით ჯარისკაცად და შეისწავლოს
ჯარის დიდი და პატარა რაზმის ხელმძღვანელობა. ამიტომ სწორადაა
ნათქვამი, რომ ვერ იქნები კარგი ხელმძღვანელი, თუ არ გისწავლია
ქვეშევრდომობა.

თვითოეული მათგანის ზნეობა განსხვავებულია, მაგრამ კარგ მოქალაქეს
უნდა შეეძლოს როგორც მორჩილება, ისე ხელმძღვანელობა. მოქალაქის
სათნოება სწორედ ესაა, რომ შეეძლოს თავისუფალი ადამიანების
ხელმძღვანელობა და ქვეშევრდომობაც. ასეთივეა კარგი ადამიანის
სათნოებაც. თუმცა ხელმძღვანელის და ქვეშევრდომის გონიერება და
სამართლიანობა განსხვავებულია. თუ თავისუფალი ადამიანი ქვეშევრდომია,
მას ერთი სახის სათნოება ექნება, კერძოდ, სამართლიანობა. მაგრამ
მას ექნება სათნოების სხვადასხვა სახე, იმის და მიხედვით, არის ის
ხელმძღვანელი თუ ქვეშევრდომი. მაგალითად, განსხვავდება მამაკაცისა
და ქალის გონიერება და სიმამაცე. ვფიქრობთ, რომ თუ მამაკაცი იქნებოდა
ისეთი მამაცი, როგორც მამაცი ქალი, ის მხდალი იქნებოდა. ხოლო
ქალი გამოჩნდებოდა ყბედად, თუ ის იქნებოდა ისე მორიდებული, როგორც
მამაკაცი. სახლის მეურნეობაშიც მათ განსხვავებული ვალდებულებები
აქვთ. მამაკაცის საქმეა ქონების მოპოვება, ქალისა, მისი დაცვა და შენახვა.

MYTOPBOOK.ORG

გონიერება არის მხოლოდ ხელმძღვანელისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური თვისება. სხვა სათნოებები კი საერთო აქვთ ხელმძღვანელსა და ქვეშევრდომს. ქვეშევრდომს მოეთხოვება არა გონიერება, არამედ ჭეშმარიტი თვალსაზრისი. ქვეშევრდომი შეიძლება შევადაროთ სალამურის შემქმნელს, ხელმძღვანელი კი მასზე დამკვრელსა და მის გამომყენებელს.

აქედან ცხადი გახდა, ერთი და იგივეა თუ განსხვავებული კარგი ადამიანისა და კარგი მოქალაქის ზნეობა, და როგორ არიან ისინი იგივეობრივი ან განსხვავებული.

თავი III

მოქალაქის შესახებ გადასაწყვეტი დაგვრჩა კიდევ რამდენიმე საკითხი. მოქალაქედ ითვლება ის, ვინც მონაწილეობს სახელმწიფოს მართვაში. ისმის კითხვა ხელოსანიც უნდა მივაკუთვნოთ თუ არა მოქალაქეთა რიცხვს? მაგრამ თუ მათაც ჩავთლით მოქალაქეებად, მაშინ ყველა
1278a მოქალაქეს არ ექნება მოქალაქის სათნოება, რადგან ხელოსნებიც მოქალაქენი არიან. მაგრამ თუ ხელოსნები არ არიან მოქალაქენი, მაშინ რომელ კლასს უნდა მივაკუთვნოთ ისინი? ხელოსნები არ არიან არც მეტეკები, არც უცხოელები. იქნებ ამ მსჯელობიდან არ გამომდინარეობს არავითარი უაზრობა, რადგან არც მონები და არც მონობიდან განთავისუფლებულნი არ მიეკუთვნებიან ამ კლასებს. სწორია ის, რომ სახელმწიფოს მოქალაქეებად არ უნდა ჩაითვალონ ყველა ისინი, რომელთა გარეშე სახელმწიფოს არსებობა არ შეუძლია. ბავშვებიც მოქალაქენი არიან, მაგრამ არა იმ აზრით, როგორც მამაკაცები. მამაკაცები მოქალაქენი არიან ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, ბავშვები კი მხოლოდ პირობითად. რადგან ისინი არასრულყოფილი მოქალაქენი არიან.

ძველ დროში ზოგ სახელმწიფოში ხელოსნებად ყავდათ მონები და უცხოელები. მათი დიდი ნაწილი ახლაც ამ მდგომარეობაშია. საუკეთესო სახელმწიფოში კი ხელოსნებს არ აძლევენ მოქალაქეობას. მაგრამ თუ ხელოსანიც მოქალაქეა, მაშინ ის სათნოება, რომელზეც ჩვენ ვლაპარაკობთ, ყველას არა აქვს. აქვთ მხოლოდ თავისუფალ მოქალაქეებს, ისიც არა ყველას, არამედ იმათ, რომლებიც თავისუფალი არიან არსებობისათვის აუცილებელი შრომისაგან. ერთი ადამიანის არსებობისათვის აუცილებელ საარსებო საშუალებების მოსაპოვებელ სამუშაოებს ასრულებენ მონები, ხოლო საზოგადოებისათვის საჭირო საქმიანობას ეწევიან ხელოსნები და დღიურად დაქირავებული მუშები. თუ ოდნავ დავუფიქრდებით, ცხადი

გახდება, თუ რა მდგომარეობაშია ეს ხალხი. მცირედი თვალის გადავლება ცხადყოფს ზემოთქმულს. რადგან ბევრია სახელმწიფოს ფორმები, ამიტომ ბევრია მოქალაქეთა სახეებიც, განსაკუთრებით ქვეშევრდომი მოქალაქეებისა. თუ ზოგ სახელმწიფოში ხელოსნები ისევე, როგორც დღიური დაქირავებული მუშები მოქალაქეებად ითვლებიან, ზოგან ეს დაუშვებელია, მაგალითად, არისტოკრატიულ სახელმწიფოში; სადაც პატივსა სცემენ ღირსებასა და სათნოებას. ის ადამიანები, რომლებიც ცხოვრობენ ხელოსნის, ან დღიური დაქირავებლი მუშის ცხოვრებით, ვერ შეეჩვევიან სათნოებას. ოლიგარქიული ტიპის სახელმწიფოში დღიური მუშები არ შეიძლება გახდნენ მოქალაქენი, რადგან სახელმწიფოს ხელმძღვანელობაში დაიშვებიან დიდი ქონების მფლობელნი. ხელოსნებიც შეიძლება გახდნენ მოქალაქენი, რადგან მრავალმა ხელოსანმა თავის ოსტატობით დიდი ქონება მოიპოვა. თებეში კი არსებობს ასეთი კანონი, რომ ვინც ათი წლის განმავლობაში არ ჩამოშორდებოდა ბაზარს, ვერ მიიღებდა მმართველობაში მონაწილეობას. ბევრ სახელმწიფოში კანონი მოქალაქეებად თვლის უცხოელებსაც კი. ზოგიერთ დემოკრატიულ სახელმწიფოში, თუ დედა მოქალაქეა, შვილიც მოქალაქედ ითვლება. ბევრგან კი უკანონოდ შობილებს მოქალაქეებად აცხადებენ კეთილშობილი ადამიანების სიმცირის გამო. კანონების ასე გამოყენება დასაშვებია მოსახლეობის ნაკლებობის გამო. მოსახლეობის მომატებისთანავე თანდათან მოქალაქეებად დაიშვებიან მხოლოდ მოქალაქე დედის შვილები, ბოლოს მოქალაქეებად იღებენ ორივე მხრივ მოქალაქეების შვილებს. აქედან ცხადი ხდება, რომ მოქალაქის მრავალი სახეობა არსებობს და აგრეთვე ის, რომ მოქალაქე ძირითადად ეწოდება იმას, ვისაც სახელმწიფოში ყველა უფლებები აქვს და როგორც ჰომეროსი ამბობს: "თითქოს ვიყავი ვინმე პატივაყრილი მოხეტიალე,"[6]. ხოლო ვისაც არ ჰქონდა მოქალაქის ყველა უფლება, ის მეტეკად ითვლებოდა. სადაც ეს ურთიერთობა მიჩქმალულია, ეს იმიტომ, რომ ადგილობრივი მცხოვრებნი შეცდომაში შეიყვანონ.

აქედან ცხადია ერთი და იგივეა თუ სხვადასხვა კარგი ადამიანი
და პატიოსანი მოქალაქე ზოგ სახელმწიფოში ეს ერთი და იგივეა.
ზოგან კი სხვადასხვა. სადაც ეს ორი რამ იგივეობრივია, კარგი ადამიანი 1278b
და კარგი მოქალაქეა ის, ვისაც აქვს ან შეიძლება ჰქონდეს უფლება
დამოუკიდებლად ან სხვებთან ერთად იზრუნოს საზოგადოებრივ საქმეებზე.

MYTOPBOOK.ORG

თავი IV

განვსაზღვრეთ რა ყოველივე ეს, ახლა უნდა ვიკვლიოთ, რამდენი სახელმწიფოებრივი ფორმა უნდა დავუშვათ, ერთი, თუ მრავალი. თუ მრავალი უნდა არსებობდეს, მაშინ უნდა გაირკვეს, როგორი უნდა იყვნენ ისინი, რამდენი და რით უნდა განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. სახელმწიფოში უმაღლეს თანამდებობებს აწესრიგებს კონსტიტუცია, მათ შორის, პირველ რიგში, ყველაზე ძირითად თანამდებობას. სახელმწიფოში ყველაზე უმაღლეს ძალას წარმოადგენს მისი ხელმძღვანელობა. სახელმწიფოს კი ხელმძღვანელობა აყალიბებს. მე ვგულისხმობ შემდეგს: დემოკრატიაში სახელმწიფოს ხელმძღვანელობა არის ხალხის ხელში, ოლიგარქიაში ის უმცირესობის ხელშია. ამიტომ ჩვენ მათ განსხვავებულ სახელმწიფოებრივ ფორმებად ვთვლით. იგივე უნდა ითქვას სხელმწიფოს სხვა ფორმების შესახებ.

პირველ ყოვლისა, უნდა დავადგინოთ, თუ რა მიზნით ჩამოყალიბდა სახელმწიფო და რამდენი სახის სახელმწიფოებრივი ხელმძღვანელობა არსებობს როგორც ადამიანის, ისე საზოგადოებრივი ცხოვრების მოსაწესრიგებლად. ჩვენი საუბრის დასაწყისში უკვე განვსაზღვრეთ სახლის მეურნეობა და აგრეთვე ბატონის უფლებები, ვთქვით აგრეთვე, რომ ადამიანი თავისი ბუნებით არის პოლიტიკური არსება. ამიტომ ის ადამიანებიც კი, რომლებსაც არ სჭირდებათ დახმარება, მაინც მიისწრაფიან თანაცხოვრებისაკენ. აქეთკენ მათ უბიძგებს აგრეთვე საერთო სარგებლობა, რადგან თვითოეულს წილად ხვდება ხოლმე კარგი ცხოვრების სიკეთე. სწორედ ეს არის მიზანი როგორც ყველასი ერთად, ისე თვითოეულისა ცალ-ცალკე. ისინი მიისწრაფიან ერთად ცხოვრებისაკენ არსებობის შენარჩუნების მიზნით და მონაწილეობენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, რადგან თვით საცოცხლეში არის მოცემული სიკეთის რაღაც ნაწილი, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა დაბრკოლებები ბევრად ჭარბობს სიცოცხლის სიკეთეს. ადამიანთა უმრავლესობა იტანს მრავალ უბედურებას, მიჯაჭვული სიცოცხლეზე, თითქოს მასში იყოს რაღაც ბედნიერება და ბუნებრივი სიტკბოება.

ხელისუფლების ფორმათა განსხვავება არ უნდა იყოს ძნელი. ჩვენ ამის შესახებ ხშირად ვითქვამს ეგზოტერიულ საუბრებში. სიმართლე რომ ითქვას, მონაზე ბატონობა ბუნებრივად სასარგებლოა როგორც ბატონისათვის, ისე მონისათვის, თუმცა ის უფრო ბატონისათვის არის სასარგებლო, მონისათვის კი მხოლოდ შემთხვევით. მონის გარდაცვალების შემთხვევაში ბატონს აღარავითარი უფლებები არა აქვს მონაზე. ბავშვებისა

და ქალების ხელმძღვანელობას და საერთოდ, ოჯახის ხელმძღვანელობას ჩვენ ვუწოდეთ ოჯახის მეურნეობა (ეკონომია). იგი მიზნად ისახავს ან დაქვემდებარებულ პირთა, ან ორივე მხარის კეთილდღეობას, მაგრამ ის უფრო მეტად დაქვემდებარებულ პირთა კეთილდღეობას ისახავს მიზნად, 1279a
როგორც ამას ადგილი აქვს სხვა ხელოვნებებში, მაგალითად, მედიცინაში და სპორტში. შემთხვევით ის შეიძლება ხელმძღვანელის მიზანსაც ემსახურებოდეს, რადგან არაფერი არ უშლის ხელს იმას, რომ სპორტის მასწავლებელი თვითონაც მონაწილეობდეს სპორტულ ვარჯიშობებში. ისევე, როგორც მესაჭე არის ერთ-ერთი მეზღვაურთაგანი. როგორც ვარჯიშის ხელმძღვანელის, ისევე მესაჭის მიზანს შეადგენს იმათი სიკეთე, ვისაც ისინი ხელმძღვანელობენ, მაგრამ როდესაც ისინი ერთდროულად ხდებიან დაქვემდებარებულიცა და ხელმძღვანელიც, მაშინ ისინი შემთხვევით იღებენ სარგებლობის ნაწილს, ერთის მხრივ, მესაჭე — მეზღვაური და მეორეს მხრივ, ვარჯიშის ხელმძღვანელი — მოვარჯიშე.

რაც შეეხება სახელმწიფოს მართვას, როდესაც სახელმწიფო ხელმძღვანელობს მოქალაქეებს თანასწორობისა და თანაბარუფლებიანობის პრინციპით, მაშინ სახელმწიფოს სათავეში ბუნებრივად რიგრიგობით ხვდებიან სხვადასხვა მოქალაქენი და თვითეული მათგანი მორიგეობით ეწევა საზოგადოებრივ საქმიანობას. როდესაც ვინმე, იყო რა სათავეში, ზრუნავდა სხვის სიკეთეზე, ასევე მოითხოვს, რომ სხვამ იზრუნოს მის სიკეთეზე. ახლა კი იმ სარგებლობის გამო, რაც გაერთიანებამ და სახელმწიფოს ხელმძღვანელობამ გამოიწვია, ყველას სურს სახელმწიფოს სათავეში განუწყვეტელი ყოფნა, თითქოს შეეძლოთ განუწყვეტლივ ჯანმრთელი იყვნენ. მაშინ, როდესაც ავადმყოფობისაკენ მიდრეკილება ხელმძღვანელებსაც აქვთ, მიუხედავად ამისა, ისინი მაინც მიისწრაფიან ხელისუფლების სათავეებისაკენ.

აქედან ცხადია, რომ ის სახელმწიფოები რომლებიც მიზნად ისახავენ საზოგადო სარგებლობას, აბსოლუტური სამართლიანობის თვალსაზრისით სწორი სახელმწიფოებრივი ფორმები არიან. ხოლო ის სახელმწიფოები, რომლებიც მხოლოდ ხელმძღვანელი პირების სარგებლობას ემსახურებიან, არასწორ სახელმწიფოებრივ ფორმებსა და სწორი სახელმწიფოებრივი წყობიდან გადახრას წარმოადგენენ. ესენი დესპოტური სახელმწიფოები არიან, თვით სახელმწიფო კი წარმოადგენს თავისუფალი ადამიანების კავშირს.

განვსაზღვრეთ რა ეს, ამის შემდეგ უნდა გავარკვიოთ, თუ რამდენი სახელმწიფოებრივი წყობა არსებობს, აქედან რამდენია სრულყოფილი, ანუ სწორი მმართველობის ფორმა, რომლებია ისინი? ამით ნათელი

MYTOPBOOK.ORG

გახდება აგრეთვე სწორიდან გადახრილი სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმებიც.

თავი V

სახელმწიფო და სახელმწიფოს მმართველობა ერთსა და იმავეს ნიშნავს, მაგრამ სახელმწიფოს მმართველობა არის უმაღლესი ძალა სახელმწიფოში. ძალაუფლება კი არის ან ერთის, ან უმცირესობის, ან უმრავლესობის ხელში. იქნება ძალაუფლება ერთის, უმცირესობის, თუ უმრავლესობის ხელში, თუ ის ზრუნავს საზოგადოების სარგებლობაზე, მაშ, ეს სახელმწიფო აუცილებლად ყოფილა სწორი სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმა. ხოლო სახელმწიფო, რომელიც ემსახურება ერთის, ან უმცირესობის, ან უმრავლესობის სარგებლობას, წარმოადგენს სწორი მმართველობის დამახინჯებას. ასეთ სახელმწიფოებში მცხოვრებნი ან აღარ არიან მოქალაქენი, ანდა ისინიც უნდა იღებდნენ წილს საერთო სარგებლობიდან.

იმ მონარქიულ სახელმწიფოს, რომელიც მიზნად ისახავს მთელი საზოგადოების სარგებლობას, ჩვენ ბაზილეიას ვუწოდებთ. უმცირესობის, მაგრამ ერთზე მეტის მმართველობას ჩვენ ვუწოდებთ არისტოკრატიას ან იმიტომ, რომ მას ხელმღვანელობენ საუკეთესო ადამიანები, ანდა იმიტომ, რომ ისინი წარმართავენ სახელმწიფოსაც და მოქალაქეებსაც საუკეთესო მიზნისაკენ. ხოლო როდესაც უმრავლესობა ზრუნავს საზოგადო სარგებლობაზე, ასეთ სახელმწიფოს ყველა უწოდებს საერთო სახელს — პოლიტეიას. ასეთი დაყოფა გონივრულიცაა, რადგან შეიძლება ზნეობით გამოირჩეოდეს ან ერთი ადამიანი, ან უმცირესობა, მაგრამ
1279b ძნელია, რომ ყველას ყოველგვარი სათნოება ჰქონდეს. ეს უფრო სამხედრო საქმეშია შესაძლებელი, რადგან სამხედრო სათნოება უმრავლესობისთვის არის დამახასიათებელი. ასეთ სახელმწიფოში ძალაუფლება არის მეომრების ხელში და მმართველობაშიც ისინი მონაწილეობენ, რომლებსაც იარაღი აქვთ. გადახრები სახელმწიფოს ზემოთქმული ფორმებიდან შემდეგია: მონარქიიდან წარმოიშობა ტირანია, არისტოკრატიიდან — ოლიგარქია, პოლიტეიიდან — დემოკრატია. ტირანია იგივე მონარქიაა, რომელი[illegible] ემსახურება მხოლო[illegible] ერთი მმართველის სარგებლობას, ოლიგარქ[illegible] ემსახურება მდიდრებს, დემოკრატია კი — ღარიბების ინტერესებს. მაგრამ საერთო სარგებლობაზე არ[illegible] ერთი ამ ფორმათაგანი არ ზრუნავს.

საჭიროა ცოტა უფრო ვრცლად ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ რას

წარმოადგენს სახელმწიფოს თვითოეული ეს სახეობა. მაგრამ ამას თან ახლავს ერთგვარი სიძნელე, რადგან საკითხის განხილვა მეცნიერული და არა მხოლოდ პრაქტიკული თვალსაზრისით, ნიშნავს იმას, რომ არ იქნას გამოტოვებული ან უყურადღებოდ დატოვებული არც ერთი დეტალი და თვითეულ მათგანზე გამოვლენილ იქნას ჭეშმარიტება.

როგორც უკვე ვთქვით, ტირანია არის მონარქია, მაგრამ საზოგადოების დესპოტური მართვა. ოლიგარქიაში ძალაუფლება ეკუთვნის მდიდრებს, დემოკრატიაში პირიქით, მართავენ არა სიმდიდრის მქონენი, არამედ ღარიბნი. პირველი დაბრკოლება, რაც თან ახლავს ამ განსაზღვრებას, არის შემდეგი: სახელმწიფოში ძალაუფლება არის მდიდრების ხელში, მაგრამ ისინი შეადგენენ უმრავლესობას, ხოლო დემოკრატია კი მაშინ არსებობს, როცა სახელმწიფოს მართავს უმრავლესობა. ასევე პირიქით, თუ ეს შეიძლება მოხდეს, ღარიბები არიან მცირერიცხოვანნი, შედარებით მდიდრებთან, მაგრამ ძალაუფლება არის ღარიბების ხელში. ჩვენ კი ვთქვით, რომ ოლიგარქიაში ძალაუფლება არის უმცირესობის ხელში. მაშინ აქედან გამომდინარეობს, რომ სახელმწიფოს შესახებ ჩვენი განსაზღვრებები სწორი არ ყოფილა. მაგრამ თუ ვინმე შეაერთებდა უმცირესობის სიმდიდრეს და უმრავლესობის სიღარიბეს, მიიღებდა ოლიგარქიის ასეთ განსაზღვრებას: ოლიგარქია არის სახელმწიფო, სადაც ძალაუფლება არის მცირერიცხოვანი. მდიდრების ხელში, დემოკრატია კი არის სახელმწიფო, სადაც ძალაუფლება ეკუთვნის მრავალრიცხოვან ღარიბებს. მაგრამ ამას თან ახლავს სხვა სიძნელე: რა ვუწოდოთ ახლახან დასახელებულ სახელმწიფოებს, რომელთაგან ერთში ძალაუფლება ეკუთვნის მდიდარ უმრავლესობას, მეორეში კი ღარიბ უმცირესობას? ამავე დროს ესენი არიან ძლიერი სახელმწიფოები და მათ გარდა, არ არსებობს სხვა სახელმწიფოებრივი წესწყობილება.

როგორც ჩანს, უნდა დავასკვნათ შემდეგი: ცხადია, რომ სახელმწიფოს მართავს უმცირესობა, თუ უმრავლესობა, ეს დემოკრატიის და ოლიგარქიის შემთხვევითი ნიშანია, რადგან ყველა სახელმწიფოში მდიდრები მცირერიცხოვანნი არიან, ღარიბები კი მრავალრიცხოვანი. მაშასადამე, ამ სახელმწიფოთა განსხვავების მთავარი მიზეზი ეს არაა. ის, რითაც დემოკრატია და ოლიგარქია განსხვავდება ერთმანეთისაგან
— ეს არის სიმდიდრე და სიღარიბე. იქ, სადაც სახელმწიფოს მართავენ 1280a
სიმდიდრის საფუძველზე, მმართველნი იქნებიან ბევრნი თუ ცოტანი, სულ ერთია, რადგან წესწყობილება მაინც ოლიგარქიული იქნება. სადაც მართავენ ღარიბები, იქ იქნება დემოკრატია, მაგრამ როგორც ვთქვით, ერთგან მართავს ბევრი, მეორეგან კი მცირე რაოდენობა ხალხისა.

MYTOPBOOK.ORG

მდიდრები მცირერიცხოვანნი არიან, მაგრამ თავისუფლება ყველა მოქალაქეს აქვს. ამიტომაც ორივე მხარე იბრძვის მმართველობაში მოხვედრისათვის.

პირველ ყოვლისა, უნდა დავადგინოთ დემოკრატიისა და ოლიგარქიის განმასხვავებელი ნიშნები და რა ითვლება სამართლიანად ოლიგარქიასა და დემოკრატიაში. სამართლიანობა ყველას თავისებურად ესმის და მიდიან გარკვეულ პუნქტამდე, მაგრამ რასაც ისინი სამართლიანობას უწოდებენ, არაა სამართლიანობა აბსოლუტური მნიშვნელობით. მაგალითად, ფიქრობდნენ, რომ სამართლიანობა უნდა იყოს თანასწორობა და ეს სწორიცაა, მაგრამ არა ყველასათვის, არამედ თანასწორთათვის. უთანასწორობაც სამართლიანობაა, და ეს სწორიცაა, მაგრამ არა ყველასათვის, არამედ არათანასწორთათვის. მაგრამ მათ მხედველობიდან რჩებათ კითხვა "ვისთვის?" ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ისინი განსჯიან თავის თავის მიხედვით, ხოლო უმრავლესობა თავის საქმეებში ცუდი მოსამართლეა. სამართლიანობა ნიშნავს ვინმესთვის სამართლიანობას და იგი განსხვავდება ადამიანებისა და საგნების მიხედვით, როგორც ადრეცა ვთქვით "ეთიკაში". საგანთა შორის თანასწორობას ყველა ეთანხმება, ადამიანთა თანასწორობაზე კი დავობენ, ძირითადად, ახლახანს დასახელებული მიზეზების გამო, რომ კაცი თავის თავზე ცუდად მსჯელობს, შემდეგ იმის გამოც, რომ ორივე მხარე მსჯელობს სამართლიანობის ნაწილზე, მაგრამ ჰგონიათ, რომ მსჯელობენ აბსოლუტურ სამართლიანობაზე.

ზოგი კი ფიქრობს, რომ თუ ადამიანები რამეში უთანასწორო არიან, მაგალითად, ქონებაში, ისინი საერთოდ უთანასწორონი არიან. მეორენი კი აღნიშნავენ რა ადამიანთა თანასწორობას, მაგალითად, თავისუფლებაში, ჰგონიათ, რომ ისინი ყველაფერში თანასწორნი არიან. მაგრამ ყველაზე მთავარ მომენტზე კი არაფერს არ ამბობენ. ისინი, რომლებიც ქონების მოპოვების მიზნით დაუკავშირდნენ სახელმწიფოს და გაერთიანდნენ მასში, იმდენადვე მონაწილეობენ სახელმწიფოს მართვაში, რამდენადაც მოგების მიღებაში. ამ შემთხვევაში საქმე გვექნება ოლიგარქიული მმართველობის ფორმასთან. არ იქნებოდა სამართლიანი, რომ ვინც 100 მნის საერთო ჯამში შეიტანა მხოლოდ ერთი მნა და ვინც შეიტანა დანარჩენი თანხა, იღებდნენ თანასწორ წილს, როგორც ძირითადი თანხიდან, ისე მოგებიდან. მაგრამ სახელმწიფო იქმნება არა მხოლოდ არსებობისათვის, არამედ უფრო მეტად ბედნიერი არსებობისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში მონებსა და ცხოველებსაც ექნებოდათ სახელმწიფო. მაგრამ ასეთი სახელმწიფო არ არსებობს, რადგან მათ არც ბედნიერება სურთ და არც სახელმწიფოს

საკუთარი არჩევანით მოწყობა. სახელმწიფო არ შეიქმნება სამხედრო კავშირის სახით უსამართლობისაგან თავდასაცავად და არც გაცვლა-გამოცვლისა და ურთიერთ დახმარებისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში ტირენელებიც და კართაგენელებიც და ყველა, რომლებსაც კი ერთმანეთში დადებული აქვთ ხელშეკრულება, იქცეოდნენ ერთი სახელმწიფოს მოქალაქეებად. მათ შორის დადებული ხელშეკრულება კი ეხება საქონლის შემოტანას, აგრეთვე ერთიმეორის დაცვას უსამართლობისაგან და წერილობით ხელშეკრულება აქვთ დადებული ურთიერთ სამხედრო დახმარებაზე. ყოველივე ამაში მათ ერთი ხელმძღვანელი არა ყავთ, არამედ 1280b
თვითეულ მხარეს თავის ხელმძღვანელი ყავს. ისინი არ ზრუნავენ იმაზე, თუ როგორი უნდა იყოს მეორე მხარე, არც იმაზე, რომ ხელშეკრულების დამდებმა რომელიმე მხარემ არ ჩაიდინოს რაიმე უზნეობა, არამედ ზრუნავენ მხოლოდ იმაზე, რომ ერთი მეორეს რაიმე უსამართლობა არ მიაყენონ. პოლიტიკურ სიკეთესა და ბოროტებაზე სახელმწიფოში ზრუნავენ ისინი, რომლებიც ზრუნავენ კანონიერების დაცვაზე. ცხადია ისიც, რომ ზნეობაზე იზრუნებს ის სახელმწიფო, რომელიც ჭეშმარიტად და არა მხოლოდ სიტყვით იწოდება სახელმწიფოდ. წინაალმდეგ შემთხვევაში ეს ურთიერთობა შეიძლება იქცეს სამხედრო კავშირად, რომელიც სხვა სამხედრო კავშირებისაგან მხოლოდ ტერიტორიით იქნება განსხვავებული.

კანონიც ხომ ერთგვარი ხელშეკრულებაა, როგორც ამბობდა სოფისტი ლიკოფრონი[8].

ის გარანტიაა ურთიერთ სამართლიანი დამოკიდებულებისა და არა საშუალება მოქალაქეთა კეთილად და სამართლიანად აღზრდისა, რაც, ცხადია, სწორია. ვინმეს რომ შეერთებინა მეგარელებისა და კორინთელების ქალაქის ტერიტორიები ისე, რომ მათი კედლები ერთმანეთს შეხებოდა, ერთ სახელმწიფოს მაინც ვერ მიიღებდა. ეს არ მოხდებოდა არც მაშინ, სახელმწიფოში ეპიგამია[9] რომ შემოეღოთ, რაც სახელმწიფოთა ურთიერთობის ერთ-ერთი ფორმაა. ერთი სახელმწიფო არ წარმოიშობოდა არც მაშინ, თუ ადამიანები დაშორებული იქნებოდნენ ერთმანეთისგან, მაგრამ არა ისე ძალიან, რომ მათ შორის შეუძლებელი ყოფილიყო ყოველი კავშირი. მაგრამ მათ ექნებოდათ კანონი იმის შესახებ, რომ ერთმანეთის მიმართ უსამართლობა არ ჩაედინათ გაცვლა-გამოცვლის დროს. მაგალითად, თუ ერთი არის მშენებელი, მეორე მიწათმოქმედი, მესამე მეწაღე და ა.შ. მათი რიცხვი რომ ათი ათასი ყოფილიყო, მათ ურთიერთ შორის არ ექნებოდათ სხვა ურთიერთობა, გარდა გაცვლა-გამოცვლისა და სამხედრო კავშირისა. ამ შემთხვევაშიც ისინი ვერ

MYTOPBOOK.ORG

შექმნიდნენ ერთ სახელმწიფოს. რა არის ამის მიზეზი? ყოველ შემთხვევაში ამის მიზეზი არ არის ტერიტორიული სიშორე, რადგან ისინი ურთიერთობის დროს ერთმანეთს უახლოვდებიან, მაგრამ თვითეული მათგანი სარგებლობს საკუთარი სახლით, როგორც საკუთარი სახელმწიფოთი და ამრიგად, მათ ექნებოდათ სამხედრო მეგობრობა, რაც ითვალისწინებს ურთიერთ დახმარებას მესამე მხარის თავდასხმის შემთხვევაში. თუ კარგად დავაკვირდებით, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ არც ასე შეიქმნება სახელმწიფო, თუ ისინი ერთმანეთთან ისეთსავე ურთიერთობაში იქნებოდნენ, როგორც სახელმწიფოში გაერთიანებამდე. ამრიგად, ცხადია, რომ სახელმწიფო არ არის ტერიტორიის ერთიანობა და არც ხელშეკრულება, დადებული ურთიერთ თავდაუსხმელობისა და გაცვლა-გამოცვლის შესახებ. ყოველივე ეს აუცილებლად იარსებებს, თუ იარსებებს სახელმწიფო, რადგან სახელმწიფო არის ოჯახებისა და გვარების კავშირი, შექმნილი ბედნიერი, სრულყოფილი და დამოუკიდებელი ცხოვრების უზრუნველყოფის მიზნით. მაგრამ სახელმწიფო არ შეიქმნება არც მაშინ. თუ ადამიანები არ ცხოვრობენ ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე და ურთიერთ ქორწინებაში ვერ შედიან. აი, ამიტომ შეიქმნა ქალაქები, დანათესავება, მსხვერპლეწირვების დღესასწაულები, ძმობანი. ესაა მეგობრობის შედეგი, რადგან თანაცხოვრებას მეგობრები ირჩევენ. ამრიგად, სახელმწიფოს მიზანია ბედნიერი ცხოვრება და ყოველივე დანარჩენი ამ მიზანს ემსახურება.

სახელმწიფო არის გვარებისა და სოფლების კავშირი, შექმნილი
1281a სრულყოფილი და დამოუკიდებელი ცხოვრების მოპოვების მიზნით. ასეთი ცხოვრება კი, ჩვენის აზრით, არის ბედნიერი და მშვენიერი ცხოვრება. სახელმწიფო არსებობს მშვენიერი ცხოვრებისათვის და არა ადამიანთა თანაცხოვრებისათვის. ამიტომაც ისინი, რომლებიც დიდად უწყობენ ხელს სახელმწიფოს გაერთიანებას, უფრო მეტად არიან ღირსი იფნენ სახელმწიფოს სათავეში, ვიდრე ისინი, რომლებიც არიან თავისუფალნი, ან კეთილშობილი წარმოშობისა, ან მდიდარნი, ანდა სხვა უპირატესობათა მქონენი, მაგრამ რომლებიც მასზე დაბლა დგანან პოლიტიკური ან ზნეობრივი სათნოებით.

ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ ყველა ისინი, რომლებიც დავობენ სახელმწიფო საკითხებზე, მხოლოდ ნაწილობრივ არიან მართალი.

თავი VI

ძნელი გადასაწყვეტია აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, თუ ვის უნდა ეკუთვნოდეს სახელმწიფოში უმაღლესი ხელისუფლება: ხალხს, მდიდრებს, პატიოსან ადამიანებს, ყველაზე ღირსეულს, თუ ტირანს? ყველა ამ კითხვას თან ახლავს სიძნელე. რატომ? განა უსამართლობა არ იქნებოდა, თუ ღარიბები, რომლებიც მრავალრიცხოვანნი არიან, გაინაწილებდნენ მდიდრების ქონებას? იტყვიან — "დიახ, ეს სწორია რადგან ასე გადაწყვიტა უმაღლესმა ხელისუფლებამ". მაგრამ მაშინ რაღა იქნება უკიდურესი უსამართლობა? შემდეგ, თუ უმრავლესობა ყოველივეს მიიღებს და შემდეგ დაიწყებს უმცირესობის ქონების განაწილებას, ცხადია, ეს დაღუპავს სახელმწიფოს. მაგრამ სათნოება არ ღუპავს სათნო ადამიანს, არც სამართლიანობა ღუპავს სახელმწიფოს, მაშასადამე, ეს კანონი არაა სამართლიანი. ამას გარდა, ტირანის ყველა მოქმედება სამართლიანად უნდა ჩაითვალოს, რადგან ის როგორც ძლიერი, ძალადობით მოქმედებს ისევე, როგორც ღარიბების უმრავლესობა მოქმედებს მდიდრების წინააღმდეგ. იქნებ სამართლიანი იქნებოდა, რომ სახელმწიფოს მართავდეს მდიდრების უმცირესობა? მაგრამ თუ ისინი ასევე მოიქცევიან, ქონებას დასტაცებენ და წაართმევენ უმრავლესობას, განა ეს სამართლიანი იქნება? არც ერთი ამ მოქმედებათაგანი არაა სწორი, რადგან ყოველივე ეს არის ცუდი და უსამართლო.

იქნებ სახელმწიფოს უნდა მართავდნენ პატიოსანი ადამიანები და ყველაზე მეტი უფლებები მათ უნდა ჰქონდეთ? მაგრამ ეს აუცილებლად ნიშნავს იმას, რომ ყველა დანარჩენნი არ იქნებიან პატივცემული და არც მმართველობაში მონაწილეობის უფლება ექნებათ. ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობა არის პატივსაცემი რამ და თუ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობა ერთსა და იმავე პირებს ექნებათ, მაშინ დანარჩენნი მოკლებული იქნებიან ამ პატივს.

იქნებ უკეთესი იყოს, რომ სახელმწიფოს მართავდეს ერთი, მაგრამ ყველაზე პატიოსანი ადამიანი? მაგრამ მმართველობის ეს ფორმა კიდევ უფრო მეტად იქნება ოლიგარქიული, რადგან მოქალაქეების უმრავლესობა მოკლებული იქნება მმართველობაში მონაწილეობის უფლებას.

ასევე ვინმეს შეიძლება ეთქვა, რომ ცუდია, როცა ძლიერია ადამიანი და არა კანონი, რადგან ადამიანის სული ვნებების ზემოქმედებას განიცდის. დავუშვათ, რომ მიღებულია დემოკრატიული ან ოლიგარქიული კანონი, როგორ გადაწყვეტდა ის აღნიშნულ სიძნელეებს? შეიქმნებოდა ისეთივე მძიმე მდგომარეობა, რაც ზემოთ ავღნიშნეთ.

MYTOPBOOK.ORG

სხვა საკითხების შესახებ მსჯელობა ივენ სხვაგან გვექნება. რომ ძალაუფლება უნდა იყოს უფრო მოქალაქეთა უმრავლესობის ხელში, ვიდრე მცირერიცხოვანი არისტოკრატიისა, ეს უფრო სწორია, რადგან ისინი გადაწყვეტდნენ ზემოდასახელებულ სიძნელეებს. ხალხის სიმრავლეში
1281b თვითეული შეიძლება არ იყოს კარგი ადამიანი, მაგრამ ერთიანობაში ისინი შეიძლება უკეთესნი იყვნენ, ვიდრე ინდივიდუალურად. ისევე, როგორც საერთო ძალებით შექმნილი სადილი შეიძლება უკეთესი აღმოჩნდეს, ვიდრე ერთი ადამიანის დანახარჯით შექმნილი. არიან რა მრავალნი, თვითეულს აქვს ზნეობისა და გონიერების ნაწილი, ხოლო გაერთიანებულნი ისინი შეადგენენ თითქოს ერთ ადამიანს, რომელსაც ექნება ბევრი ფეხი და ხელი, აგრეთვე შეგრძნებები, ჩვევები და განსჯა. ამიტომაც ხალხის სიმრავლე უკეთ მსჯელობს როგორც მუსიკაზე, ისე პოეტურ შემოქმედებაზე, ზოგნი განსჯიან ერთ ნაწილს, ზოგნი მეორეს,: ყველანი ერთად კი ყველაფერს. ხოლო პატიოსანი ადამიანები ისე განსხვავდებიან სიმრავლეში შემავალი დანარჩენი ადამიანებისაგან, როგორც მახინჯი მშვენიერისაგან და ხელოვნებით შექმნილი ნახატი ბუნებრივი მოვლენისაგან. ის, რაც ცალ-ცალკე გაფანტული იყო და იყო მშვენიერი, როცა შეერთდებიან, ზოგს აღმოაჩნდება ნახატზე უფრო ლამაზი თვალი, ზოგს კი სხვა ნაწილი. ძნელია იმის დადგენა, თუ ყველა ხალხსა და ყველა ერში რით განსხვავდება უმრავლესობა პატიოსანი უმცირესობისაგან. ვფიცავ ზეუსს, რომ ამის დადგენა ზოგჯერ შეუძლებელია. და მართლაც, რით განსხვავდება ზოგი ხალხი ცხოველებისაგან? შეიძლება ითქვას, რომ ეს ჭეშმარიტია ზოგიერთი ხალხის მიმართ. მაშასადამე, ზემომოტანილი დაბრკოლება შეიძლება გადაწყვეტილიყო როგორც ასე, ისე მომდევნო მსჯელობითაც.

ვის მიმართ უნდა ჰქონდეთ ძალაუფლება თავისუფალ ადამიანებსა და მოქალაქეთა უმრავლესობას, თუ მათ არ გააჩნიათ არც სიმდიდრე, არც ღირსება და არც სხვა რაიმე სათნოება? მათი მმართველობაში დაშვება არაა უხიფათო, რადგან მათ არ გააჩნიათ არც სამართლიანობა და გონიერება, ამიტომ ისინი აუცილებლად ჩაიდენენ უსამართლობას და შეცდომებსაც დაუშვებენ. მეორეს მხრივ, საშიშია ხელისუფლებისაგან და მაღალი თანამდებობებიდან მათი სრული ჩამოცილება, რადგან მაშინ სახელმწიფოს მრავალ მტერი ეყოლება. ამიტომ რჩება ასეთი გამოსავალი: დავუშვათ ისინი სათათბიროში და სასამართლოში.

სოლონი და ზოგიერთი სხვა პოლიტიკოსი მათ უშვებდნენ არქონტების ანგარიშგებაზე და სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის არჩევნებზე, მაგრამ უარს ეუბნებოდნენ მაღალი თანამდებობის დაკავებაზე.

უმრავლესობას აქვს საკმარისი შეგრძნების უნარი და საუკეთესო ადამიანებთან შერეულნი, სარგებლობას მოუტანენ სახელმწიფოს როგორც გაუსუფთავებელი საკვები სუფთასთან შერეული მთელ საკვებს უფრო სასარგებლოს ხდის, ვიდრე მცირე რაოდენობის სუფთა საკვები. ცალკეული ადამიანის განსჯა კი არ არის სრულყოფილი.

ამ წესწყობილებას თან ახლავს შემდეგი სიძნელე, რომ თითქოს სწორი განსჯა შეუძლია იმას, ვინც უკვე განკურნა ავადმყოფი
დაავადებებისაგან. ეს კი შეუძლია ექიმს. იგივე შეიძლება ითქვას სხვა 1282a
გამოცდილებისა და ხელოვნების შესახებ. ექიმსვე ევალება ჩააბაროს ანგარიში ამ საქმის მცოდნეთ. ასევე სხვა ხელოვნებაშიც. ექიმია ის, ვინც ეწევა საექიმო პრაქტიკას, ვინც ამ საქმეში დაოსტატებულია და ვინც შეისწავლა ეს ხელოვნება. ასეთი ადამიანები არსებობენ ე.წ. "ხელოვნებათა" ყველა სფეროში და ჩვენ მათ ვაძლევთ უფლებას იმსჯელონ იმათზე არა ნაკლებ, რომლებიც ამ სფეროში განსწავლული და მცოდნენი არიან.

არჩევნების დროს უნდა გამოყენებულ იქნას იგივე მეთოდი. სწორი არჩევანის წარმოება შეუძლიიათ მცოდნე ადამიანებს, მაგალითად, მიწის მზომელს მიწის მზომელის არჩევა, ნაოსნობის მცოდნეს მესაჭის არჩევა, და თუ ზოგ საქმიანობასა და ხელოვნებაში უბრალო ადამიანებმა ზოგი რამ იციან, მათ მცოდნეებზე უფრო მეტი გავლენა მაინც არა აქვთ. ამ მსჯელობის საფუძველზე არ შეიძლება ხალხის მასას მიეცეს დიდი გასაქანი სახელმწიფოს მმართველობისა და მოსამართლეების არჩევნებში. ზემოთქმულის შემდეგ შესაძლებელია, ყოველივე ეს არ იყოს სწორი. მაგრამ თუ ხალხი ძალიან არაა დამონებული, თვითეული მათგანი ცალკე ცუდი მსაჯულია, ვიდრე მცოდნე, მაგრამ ყველანი ერთად ან უკეთესნი არიან, ვიდრე მცოდნე ანდა მასზე უარესნი არ არიან. ზოგჯერ მხოლოდ მშენებელი ოსტატი არაა საუკეთესო მსაჯი იმათთან შედარებით, რომლებიც ხელობას არ ფლობენ, მაგალითად, სახლი იცის არა მხოლოდ იმან, ვინც ის ააგო, არამედ იცის იმანაც, ვინც მას იყენებს, ხოლო იყენებს მას სახლის პატრონი. ისევე როგორც საქმე უკეთ იცის მესაჭემ, ვიდრე მისმა ოსტატმა და ნადიმზე სტუმარი უკეთ მსჯელობს, ვიდრე მზარეული.

ვფიქრობთ,: რომ ეს სიძნელე ვინმემ შეიძლება ამ გზით ადვილად გადაწყვიტოს. მაგრამ ამას მოსდევს სხვა სიძნელე. ვფიქრობთ, რომ უაზრობაა, რომ მნიშვნელოვან საქმეებში ცუდ ადამიანებს მეტი უფლებები მიეცეს, ვიდრე წესიერ ადამიანებს, რადგან დიდი საქმეა, როგორც მაღალი თანამდებობის პირთა არჩევნები, ისე მათი შემოწმება. ზოგი სახელმწიფო,

MYTOPBOOK.ORG

როგორც უკვე ვთქვით, ამ საქმეს ხალხს ანდობს, რადგან ამგვარ საქმეებში სახალხო კრებას აქვს გადმწყვეტი მნიშვნელობა. სახალხო კრებაში კი მონაწილეობენ, თათბირობენ და ასამართლებენ ნაკლები ქონების მქონე ადამიანები, თანაც ნებისმიერი ასაკისა, ხოლო ფინანსიურ და სამხედრო საქმეს, აგრეთვე სახელმწიფო ხელმძღვანელობას კი აწარმოებენ დიდი ქონების მფლობელნი. ასევე შეიძლება გადაწყდეს სხვა სიძნელეც და ეს სწორიც იქნება, რადგან არც მოსამართლე, არც საბჭოს წევრი და არც სახალხო კრების მონაწილე არ წარმოადგენენ ხელისუფლებას, არამედ ხელისუფლებას წარმოადგენს სასამართლო, საბჭო და ხალხი. ხოლო დასახელებული პირები ამ დაწესებულებების ნაწილი არიან. მე მხედველობაში მაქვს საბჭოს, სახალხო კრებისა და სასამართლოს წევრები. ასე რომ, სამართლიანი იქნება, თუ ყველაზე მეტი ძალაუფლება ხალხს ექნება, ხოლო ხალხიც, საბჭოცა და სასამართლოც შედგება მრავალი ადამიანისაგან. მაგრამ ყველაზე მეტი ქონება აქვთ სახელმწიფოს ხელმძღვანელებს, იქნება ეს ცალკე აღებული პიროვნება, თუ ადამიანთა მცირერიცხოვანი ჯგუფი.

1282b ეს საკითხი ასე უნდა გადაწყდეს. ზემოთ დასახელებული სიძნელე კი ცხადყოფს, რომ უმაღლესი ხელისუფლება სახელმწიფოში სხვას არავის არ უნდა ეკუთვნოდეს, სწორად შედგენილი კანონების გარდა. ხოლო სახელმწიფო ხელმძღვანელს, იქნება ის ერთი, თუ მრავალი, ძალაუფლება აქვს იქ, სადაც კანონები არ განსაზღვრავენ რაიმე მოვლენას, რადგან ადვილი არაა ყველა საკითხის ნათელყოფა ზოგადი მსჯელობით. მაგრამ თუ როგორი უნდა იყოს სწორად შედგენილი კანონი, არსად არაა გარკვეული. ამას გარდა, რჩება გადასაწყვეტი ზემოთ დასახელებული სიძნელე. თუმცა როგორც სახელმწიფო წეს-წყობილება, ისე კანონებიც, შეიძლება იყოს კარგიცა და ცუდიც, სამართლიანიცა და უსამართლოც. ცხადია ის, რომ კანონები უნდა შეესაბამებოდნენ სახელმწიფო წეს-წყობილებას და თუ ეს ასეა, მაშინ წესიერ სახელმწიფოში კანონები სამართლიანი იქნება და დამახინჯებულ სახელმწიფოებში კანონები სამართლიანი არ იქნება.

თავი VII

რადგან ყველი მეცნიერებისა და ხელოვნების მიზანი არის სიკეთე, მაშინ მათ შორის ყველაზე [illegible] და მნიშვნელოვანი სფეროს მიზანი იგივე იქნება. ასეთი სფერო კი არის პოლიტიკა. პოლიტიკაში კი სიკეთე

არის სამართლიანობა. ხოლო სამართლიანობა არის სასარგებლო მთელი საზოგადოებისათვის. ზოგი ფიქრობს რომ სამართლიანობა არის ყველას თანასწორობა, რაც ერთგვარად ეთანხმება იმ ფილოსოფიურ მსჯელობას, რაც მოცემულია ეთიკური ცნების განსაზღვრებაში. რა არის ან ვის ეხება სამართლიანობა? ისინი ფიქრობენ, რომ სამართლიანობა არის თანასწორი ადამიანებისათვის თანასწორი წილის მიცემა. მაგრამ არ უნდა დარჩეს აუხსნელი, თუ რა არის თანასწორობა და უთანასწორობა. ეს საკითხი დგას აგრეთვე პოლიტიკის ფილოსოფიაში. ზოგი ამბობს, რომ ხელმძღვანელი თანამდებობები თანასწორად არ უნდა განაწილდეს, არამედ უნდა მიეცეს იმას, ვისაც ჭარბად აქვთ სიკეთე, თუნდაც ყველა სხვა თვისებით არ განსხვავდებოდეს და დანარჩენი ადამიანების მსგავსი იყოს. ამ შემთხვევაში მას ექნებოდა განსხვავებული უფლებები და ღირსებები. თუ ეს სწორია, მაშინ ფერის, სიმაღლის ან სხვა ნებისმიერი სიკეთის მიხედვით იქნება განსხვავებული პოლიტიკოსის უფლებები და უპირატესობანი. მაგრამ იქნებ ყოველივე ეს სიცრუა? ეს ცხადი გახდება სხვა მეცნიერებისა და ხელოვნების განხილვის შემდეგ. თუ ფლეიტისტებში ვინმე უკეთეს ფლეიტას მისცემს იმ დამკვრელს, რომელიც სხვებზე უკეთესია წარმოშობით, ამით ის უკეთესი ფლეიტისტი ვერ გახდება. ამიტომ უკეთესი ინსტრუმენტი უნდა მიეცეს იმას, ვინც უკეთ უკრავს. თუ ჩვენი ნათქვამი ნათელი არაა, ის უფრო ცხადი გახდება მომდევნო მსჯელობით. დავუშვათ, რომ რომელიმე მოქალაქე არის კარგი ფლეიტისტი და ამ"ით სჯობს სხვებს, მაგრამ ჩამორჩება მათ კეთილშობილი წარმოშობით და სილამაზით. თვითეული მათგანის სიკეთე სჭარბობს ფლეიტაზე კარგ დაკვრას (მე ვგულისხმობ კეთილშობილ წარმოშობას და სილამაზეს) და ისინი ბევრად სჯობიან ფლეიტისტს, ვიდრე ეს თავისი ხელოვნებით მათ. მიუხედავად ამისა, ფლეიტა უნდა მიეცეს მაინც საუკეთესო ფლეიტისტს. წინაალმდეგ შემთხვევაში მუსიკაში უპირატესობა 1283a
უნდა ჰქონოდა სიმდიდრესა და კეთილშობილებას. მაგრამ ამას მუსიკაში არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.

ამას გარდა, ნებისმიერი სიკეთე შეიძლება შეგვედარებინა სხვა სიკეთისათვის და თუ სიმაღლე არის რაღაც უპირატესობა, მაშინ ის შეიძლება შეგვედარებინა სიმდიდრისა და თავისუფლებისათვის. თუ ერთი ადამიანი გამოირჩევა სიმაღლით, მეორე სათნოებით და თუ სიმაღლეს სათნოება ბევრად სჯობს, მაშ შესაძლებელი ყოფილა ყოველივეს შედარება ყოველივესთან. თუ ერთი უფრო მაღალია, ვიდრე მეორე, ცხადია, რომ იარსებებს შესამე სიდიდე, რომელიც როგორღაც მათი თანასწორი იქნება. და თუ ეს დაუშვებელია, მაშინ, ცხადია, რომ პოლიტიკაშიც გონივრული

MYTOPBOOK.ORG

იქნებოდა, თუ ხელმძღვანელები არ იღებდნენ ყოველგვარ უთანასწორობაზე. თუ ერთნი უფრო ნელნი არიან, მეორენი უფრო ჩქარნი, ამის გამო პოლიტიკაში მეორეთ უფრო მეტი უფლებები არ უნდა ჰქონდეთ, ვიდრე პირველთ. სპორტულ ვარჯიშობებში ამას მნიშვნელობა აქვს. სახელმწიფოში კი დავა უნდა წარმოებდეს სახელმწიფოს შემადგენელ ნაწილთა შორის. მაშასადამე, გონივრული იქნებოდა, თუ სახელმწიფოში პატივისცემას მოითხოვდნენ კეთილშობილნი, მდიდრები და თავისუფალნი. სახელმწიფოში უნდა იყვნენ ისინიც, რომელნიც გადასახადს იხდიან და ისინიც, რომელნიც თავისუფალნი არიან, რადგან სახელმწიფო არ შეიძლება შედგებოდეს მხოლოდ ღარიბებისა და მონებისაგან. ამრიგად, სახელმწიფოში საჭიროა სამართლიანობაცა და პოლიტიკური ზნეობაც. პირველი პირობის გარეშე შეუძლებელია სახელმწიფოს არსებობა, მეორე პირობის გარეშე კი შეუძლებელია მშვენიერი ცხოვრება.

ვფიქრობთ, რომ სახელმწიფოსათვის საჭიროა ან ყველა, ან ზოგი ამ პირობათაგანი, ხოლო კარგი ცხოვრებისათვის მართებული იქნებოდა აღზრდა და უფრო მეტად ზნეობრიობის არსებობა, როგორც ადრეც ითქვა. არ შეიძლება, რომ ერთი რამით თანასწორნი ყველაფერში თანასწორნი იყვნენ და არც ერთ რამეში არათანასწორნი ყველაფერში არათანასწორნი, რადგან ყოველივე ეს არის გადახვევა სწორი სახელმწიფოებრივი ფორმიდან.

ადრეც ითქვა, რომ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობაზე პრეტენზია შეიძლება ჰქონდეს ყველას, რაც ერთის მხრივ სწორია. მაგრამ აბსოლუტური თვალსაზრისით ყველას პრეტენზია არ არის მართებული. მაგალითად, მდიდრები ამტკიცებდნენ, რომ მიწის მეტი ნაწილი მათ ეკუთვნით, მაშინ როდესაც მიწა საერთო საკუთრებაა. თუმცა მდიდრები მიუთითებენ იმასაც, რომ ისინი საიმედონი არიან ვალდებულებების შესრულებაში. თავისუფალი მოქალაქენი და კეთილშობილნი კი ამტკიცებენ, რომ ისინი ერთმანეთთან ახლოს დგანან, მაგრამ კეთილშობილნი უფრო მეტად არიან მოქალაქენი, ვიდრე არაკეთილშობილნი. კეთილშობილება კი ყველგან პატივისცემას იმსახურებს. ამას გარდა, უკეთესი მშობლებიდან წარმოშობილნი უკეთესნიც არიან. კეთილშობილება კი არის სათნოება, რომელიც გვარს ახასიათებს. ასევე ჩვენ ვიტყოდით, რომ სწორია პრეტენზიები სამართლიანობაზე, რადგან სამართლიანობა არის საერთო სათნოება, რომელსაც მისდევენ დანარჩენი სათნოებანი. ასევე სამართლიანია უმრავლესობის პრეტენზიები უმცირესობის მიმართ, რადგან უმრავლესობა, შედარებით უმცირესობასთან, არის როგორც ძლიერი, ისე უფრო მდიდარი და უკეთესი.

1283b

თუ ყველა ესენი, მე ვგულისხმობ კარგ ადამიანებს, მდიდრებსა და კეთილშობილთ, აგრეთვე მოქალაქეების მასა, იქნებოდნენ ერთ სახელმწიფოში, მაშინ წარმოიშობოდა თუ არა დავა იმის შესახებ, თუ ვინ უნდა მართავდეს სახელმწიფოს? საკითხი იმის შესახებ, თუ ვინ უნდა მართავდეს სახელმწიფოს, უნდა გადაწყდეს სახელმწიფოს ფორმათა შესაბამისად. რადგან სახელმწიფოები არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან: ზოგ სახელმწიფოს მართავენ მდიდრები, ზოგს პატიოსანი ადამიანები, ასევეა სხვა სახელმწიფოებშიც. მაგრამ კითხვა ეხება იმას, თუ ვინ უნდა მართავდეს სახელმწიფოს, როცა ისინი ყველანი ერთად არსებობენ?

თუ პატიოსანი ადამიანების რიცხვი ყველგან ძალიან ცოტაა, მაშინ რა გზას უნდა დავადგეთ? უმცირესობის უნარი საქმით უნდა შემოწმდეს, შეუძლიათ თუ არა მათ სახელმწიფოს მართვა. თუ მათი რიცხვი იმდენი უნდა იყოს, რომ მათ ცალკე სახელმწიფო უნდა შეადგინონ? რთულია აგრეთვე კითხვა იმის შესახებ, თუ ვის ეკუთვნის სახელმწიფოებრივი პატივი, რაზეც ყველა დავობს. სავარაუდოა, რომ არ იქნებოდა მართებული, რომ სახელმწიფოს მდიდრები მართავდნენ, ან წარმოშობით კეთილშობილნი. ცხადია, რომ გამოჩნდებოდა ვინმე ყველაზე მდიდარი, მას უნდა ემართა სახელმწიფო. ანდა იმას, ვინც თავისი კეთილშობილებით სჯობდა სხვებს. იგივე შედეგებს მივიღებდით არისტოკრატიულ სახელმწიფოში, რომელიც სათნოებას ემყარება. თუ იქ ვინმე პატიოსანი კაცი გამოჩნდებოდა, საუკეთესო იმათ შორის, რომლებიც პოლიტიკურ მოღვაწეობას ეწევიან, მაშინ მას უნდა ეკუთვნოდეს ყველაზე მეტი უფლებები. ასევე თუ ხალხი არის უფრო ძლიერი, ვიდრე უმცირესობა და თუ მათში აღმოჩნდებოდა ან ერთი, ან ერთზე მეტი, მაგრამ უფრო ნაკლები, ვიდრე მთელი ხალხი და ისინი იქნებიან ყველაზე ძლიერი, მათ უნდა ეკუთვნოდეთ უმაღლესი ხელისუფლება და არა უმრავლესობას. აქედან ცხადია, რომ არც ერთი ამათგანი არაა სწორი, ვინც კი აცხადებს პრეტენზიას სახელმწიფოს მართვაზე და დანარჩენის მორჩილებაზე. ხალხის მასას შეიძლება ეთქვა სავსებით სამართლიანად, როგორც იმათთვის. რომლებიც მოითხოვენ სახელმწიფოს მართვას თავისი სათნოების გამო, ისე იმათთვის, რომლებიც თავის სიმდიდრეს ემყარებიან, რომ არაფერი არ აბრკოლებს იმას, რომ ზოგჯერ უმრავლესობა სჯობდეს მდიდრების უმცირესობას, ოღონდ არა ინდივიდუალურად, არამედ მთლიანობაში.

იმ საკითხს, რომელსაც იკვლევენ და რომელზეც დავობენ, შეიძლება პასუხის გაცემა ზემოთქმულის შესაბამისად. კითხვა ეხება იმას, რომ კანონმდებელი, რომელსაც სურს სამართლიანი კანონების შემოღება, რას

MYTOPBOOK.ORG

უნდა ემყარებოდეს, უკეთესი ადამიანების, თუ უმრავლესობის
სარგებლობას? საკითხის სწორი გადაწყვეტა იქნებოდა თანასწორობის
დაშვება, ხოლო თანასწორობა გულისხმობს მთელი სახელმწიფოს და
ყველა მოქალაქის სარგებლობას. მოქალაქე კი არის ის, ვინც მონაწილეობს
1284a როგორც სახელმწიფოს მართვაში, ისე ქვეშევრდომობაში. მაგრამ
მოქალაქის აზრი იცვლება სახელმწიფოების განსხვავების შესაბამისად.
საუკეთესო სახელმწიფოში მოქალაქეა ის, ვისაც აქვს უფლება თავისი
სურვილის მიხედვით მონაწილეობდეს მმართველობაშიც და ქვეშევრდომობაშიც
ისეთი ცხოვრების მისაღწევად, რაც ზნეობას შეესაბამება.

თავი VIII

ისინი, იქნება ის, ერთი თუ მრავალი, მაგრამ არა ისე ბევრი,
რომ მთელი სახელმწიფო შეედგინათ, რომლებიც ისე სჯობიან სხვებს,
რომ სხვები მათ ვერ შეედრებიან ვერც სათნოებით და ვერც სახელმწიფოს
მართვის უნარით, ისინი არ ჩაითვლებიან სახელმწიფოს შემადგენელ
ნაწილად. ამიტომ უსამართლობას ჩაიდენდნენ ისინი, რომლებიც მათ
გაუთანაბრებდნენ სხვებს, რომლებთანაც ისინი თანასწორნი არ არიან
არც სათნოებითა და არც პოლიტიკური მოღვაწეობის უნარით. ასეთი
ადამიანი, როგორც ღმერთი, ისე არსებობს ადამიანთა შორის. აქედან
ცხადია, რომ კანონმდებლობა საჭიროა წარმოშობითა და უნარით
თანასწორ ადამიანთათვის. ზემოხსენებულ ადამიანებს კი კანონი არ
სჭირდებათ, რადგან ისინი თითონ არიან კანონი და სასაცილო იქნებოდა
ის კაცი, ვინც შეეცდებოდა მათთვის კანონის მიყენებას. მათ იგივე
შეეძლოთ ეთქვათ, რაც ანტისთენეს მიხედვით[10], ლომებმა უთხრეს
კურდღლებს, რომლებიც კრებაზე სიტყვებით გამოდიოდნენ და ყველას
გათანასწორებას მოითხოვდნენ. ამავე მიზეზით დემოკრატიული ქალაქები
აწესებენ ოსტრაკიზმს[11], ფიქრობდნენ რა, რომ ამყარებენ თანასწორობას
იმათ, რომლებიც სხვებს სჯობდნენ ან ქონებით, ან მეგობრების
სიმრავლით, ან სხვა რაიმე პოლიტიკური უპირატესობით, ოსტრაკიზმის
წესით გარკვეული ვადით აძევებდნენ სახელმწიფოდან. როგორც მითშია
მოყოლილი, არგონავტებმა იმავე მიზეზით დატოვეს ჰერაკლე. რადგან
ის მათ ბევრად სჭარბობდა წონით. ამიტომ არც ისინი, რომლებიც
კიცხავენ ტირანიას და არც ის რჩევა, რომელიც მისცა პერიანდრემ
თრაზიბულეს[12], არ შეიძლება სწორი იყოს. როგორც გადმოგვცემენ,
პერიანდრემ არაფერი არ უთხრა მასთან რჩევისათვის გამოგზავნილ

შიკრიკს, მაგრამ დაიწყო ყანაში მაღალი თავთავების ამოგლეჯა და ასე
გაათანასწორა ყანა. შიკრიკმა ვერაფერი ვერ გაიგო, მაგრამ თრაზიბულეს
კი შეატყობინა მომხდარის შესახებ. თრაზიბულემ კი გაიგო ისე, რომ
საჭიროა გამოჩენილი ადამიანების მოსპობა, რაც მომგებიანია არა მარტო
ტირანებისათვის და ამას სჩადიან არა მხოლოდ ტირანები, არამედ
ოლიგარქიაშიც და დემოკრატიაშიც. ოსტრაკიზმის მიზანია ხელი
შეუშალონ გამოჩენილ ადამიანებს მოქმედებაში გაძევების საშუალებით.
ასევე ექცევიან ქალაქებსა და ერებს ძლიერი სახელმწიფოები. მაგალითად,
ათენელები ასე ექცევიან ლესბოსელებს, ქიოსელებსა და სამოსელებს,
რადგან მათ ძლიერი მმართველობა აქვთ. ამით აუსტებენ ამ ქალაქებს,
მიუხედავად მათ შორის დადებული ხელშეკრულებისა. ამიტომაც 1284b
სპარსეთის მეფე მიდილიებს, ბაბილონელებსა და სხვა ტომებს ხშირად
ესხმოდა ხოლმე თავს, რადგან ისინი ძალიან ამაყობდნენ იმით, რომ
ოდესღაც გაბატონებული მდგომარეობა ჰქონდათ.

ეს პრობლემა, საერთოდ, ყველა სახელმწიფოს წინაშე დგას, მათ
შორის სწორი სახელმწიფო მმართველობის წინაშეც. არასწორი
მმართველობის მქონე სახელმწიფოებში ეს ხდება მათი საკუთარი
ინტერესების შესაბამისად, მაგრამ მას მიმართავენ ის სახელმწიფოებიც,
რომლებსაც აქვთ დასახული საზოგადო მიზანი. ეს ცხადი გახდება
მეცნიერებებისა და ხელოვნებებიდან მოტანილი მაგალითებით. მხატვარი
არ დაუშვებს, რომ ცხოველს, რომელსაც ის ხატავს, ჰქონდეს ისეთი
ფეხი, რომელიც სიმეტრიას დაარღვევდა, თუნდაც ეს ფეხი გამოირჩეოდეს
სილამაზით. არც გემთმშენებელი დაუშვებს, რომ კიჩო, ან გემის სხვა
რომელიმე ნაწილი გამოირჩეოდეს დანარჩენი ნაწილებისაგან, ხოლო
ქოროს ხელმძღვანელი არ მიიღებს გუნდში იმას, ვინც მთელ გუნდს
სჭარბობს ხმის სიძლიერითა და სილამაზით. ასე რომ, არაფერი არ
აბრკოლებს იმას, რომ მონარქები სხვა ქალაქებთან შეთანხმებით ამავე
ღონისძიებას ატარებდნენ, რაც სასარგებლოა, როგორც პირადად მათი
ძალაუფლების განტკიცებისათვის, ისე სახელმწიფოსთვის. მაშასადამე,
სადაც ადგილი აქვს აშკარა უპირატესობას, იქ ოსტრაკიზმი ერთგვარად
გამართლებულია პოლიტიკურად. მაგრამ უკეთესი იქნებოდა, რომ
კანონმდებელს თავიდანვე ისე მოეწყო საქმე, რომ ასეთი მკურნალობა
არ დასჭირებოდა. მხოლოდ "შეორე ცურვისას[13]", თუ საჭირო გახდა,
შეიძლება საქმის გამოსწორება ამ მეთოდით. ქალაქებში კი მას ასე
არ იყენებდნენ, რადგან მხედველობაში 1ქონდათ არა ქალაქის არამედ
საკუთარი პარტიის სარგებლობა. ცხადია, რომ არასწორი
მმართველობის მქონე სახელმწიფოებისათვის ოსტრაკიზმი სასარგებლოა

MYTOPBOOK.ORG

და სამართლიანი. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ის არაა სამთართლიანი აბსოლუტური მნიშვნელობით.

დადებით სახელმწიფოებრივ სისტემებში დიდ სიძნელეს წარმოშობს არა უპირატესობა ისეთ სათნოებებში, როგორიცაა ძალაუფლება, სიმდიდრე ან პოპულარობა, არამედ უპირატესობა ზნეობრივ სათნოებაში. როგორ უნდა მოიქცნენ ასეთ შემთხვევაში? არ შეიძლება, რომ ასეთი უპირატესობის მქონე კაცი გადაადგილებულ ან გაძევებულ იქნას. მაგრამ მასზე არც მბრძანებლობა შეიძლება. ეს იგივე იქნებოდა, რომ ძალაუფლების განაწილების დროს ზევსზე ბატონობას მოითხოვდნენ. რჩება ერთი ბუნებრივი გზა, ყველა დაემორჩილოს ამ კაცს სიამოვნებით. ასე რომ, ის გახდება ამ სახელმწიფოს მეფე სამუდამოდ.

თავი IX

ზემომოტანილი მსჯელობის შემდეგ კარგი იქნებოდა გადასვლა მონარქიაზე და მისი განხილვა. ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ მონარქია არის სახელმწიფო მმართველობის ერთ-ერთი სწორი ფორმა. გასარკვევია, ის სასარგებლოა თუ არა იმ სახელმწიფოებისა და ქვეყნებისათვის, რომელთაც სურთ კარგად იცხოვრონ, თუ ამისთვის უკეთესი იქნებოდა სხვა რომელიმე სახელმწიფოებრივი წყობა? ან იქნებ ის ზოგან სასარგებლოა, ზოგან კი არა? პირველ ყოვლისა, უნდა გავარკვიოთ, მას ერთი სახე
1285a აქვს, თუ მრავალი?

ადვილია მიხვედრა, რომ სამეფო ხელისუფლების მრავალი ფორმა არსებობს. ვფიქრობთ, რომ სპარტელების სახელმწიფო სხვა სახელმწიფოთა შორის ყველაზე მეტადაა შექმნილი კანონიერების საფუძველზე, მაგრამ იგი ყველა საკითხს არ წყვეტს. ხოლო როდესაც მონარქი ტოვებს სახელმწიფოს ფარგლებს, მაშინ ის ხდება სამხედრო ძალების მთავარსარდალი. გარდა ამისა, მას აქვს უფლება რელიგიური საქმეების ხელმძღვანელობისა. ამრიგად, ეს სამეფო ხელისუფლება არის სამხედრო საქმის განუსაზღვრელი ხელმძღვანელობის უფლების მქონე. მაგრამ მას არა აქვს სიკვდილით დასჯის უფლება. მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში, როგორ ძველ დროში საომარი ექსპედიციების დროს შეურაცხყოფის შემთხვევაში შეიძლება ესარგებლა ამ უფლებით. როგორც ჰომეროსი ყვება, როდესაც აგამემნონმა საერთო კრებაზე მოისმინა ლანძღვა-გინება, თავი შეიკავა, მაგრამ როდესაც ჯარი საომრად მიდიოდა, მაშინ კი ჰქონდა დასჯის უფლება:

"თუ ვინმე შორს დგას ბრძოლის ველიდან,
ვინ დაიცავს მას ძაღლების და ფრინველებისგან,
რადგან ჩემს ხელშია სიკვდილის ნება"[14].

ესაა სამეფო ხელისუფლების ერთ-ერთი სახე — სამხედრო სამსახური მთელი ცხოვრების მანძილზე.

ამას გარდა, არსებობს მონარქიის სხვა სახეები. მაგალითად, ბარბაროსულ ტომებში მათ ისეთივე უფლებები აქვთ, როგორიც ტირანს. ზოგი მათგანი კანონით არის დანიშნული, ზოგი კი მემკვიდრეობის უფლებით. ბარბაროსული ტომები უფრო მონური ბუნებისანი არიან, ვიდრე ბერძნები და აზიელები უფრო მეტად, ვიდრე ევროპელები. ამიტომ ბარბაროსები ითმენენ დესპოტურ მმართველობას, უმაყოფილების გარეშე. აი, ამიტომაც არის იქ მმართველობა ტირანული, ხოლო მყარია იმიტომ, რომ იგი მემკვიდრეობითია და ემყარება კანონს. ამავე მიზეზით, მეფეს დაცვა ყავს არა ტირანული არამედ სამეფო ხასიათისა. მეფეს იცავენ შეიარაღებული მოქალაქენი, ტირანებს კი გარეშე ძალები. მეფეები მართავენ სახელმწიფოს კანონითა და ნებაყოფლობით, ტირანები კი იძულებით. ამიტომ ტირანს თავს იცავს მოქალაქეებისაგან, მეფეებს კი მოქალაქენი იცავენ.

არსებობს მონარქიის ორი სახე. ერთ-ერთი ჰქონდათ ძველ ბერძნებს და მას "ესიმნეტა" ეწოდებოდა. მარტივად რომ ვთქვათ, ეს იყო არჩეული ტირანი, რომელიც განსხვავდებოდა ბარბაროსულისაგან არა იმით, რომ კანონს არ ემყარებოდა, არამედ იმით, რომ არ იყო მხოლოდ მემკვიდრეობითი. ასეთი მეფეები ზოგნი მთელი ცხოვრების მანძილზე რჩებიან სათავეში, ზოგი კი გარკვეული დროის მანძილზე და გარკვეული საქმეებისათვის. მაგალითად, როგორც მიტილენელებმა აირჩიეს პიტაკე გაქცეული ანტიმენიდესა და პოეტ ალკეოსისაგან თავდასაცავად[15]. რომ პიტაკე აირჩიეს ტირანად, ამას ადასტურებს ალკეოსი ერთ-ერთ თავის სალაღობო სიმღერაში, სადაც ის კიცხავს მოქალაქეებს იმიტომ, რომ " მათ ერთხმად ქებით დასვეს სამშობლოს. დამღუპველი პიტაკე
მშვიდოჯბიანი და მრავალ ტანჯულ ქალაქის ტირანად". 1285b

ეს მონარქიები იყვნენ და არიან დესპოტური ხასიათის გამო ტირანული, მაგრამ რადგან არჩეული იყვნენ და თანაც ხალხის ნებით, ამიტომ მეფობად ითვლებოდნენ.

მეოთხე სახე სამეფო ხელისუფლებისა გმირულ დროში იყო ნებაყოფლობითი და მემკვიდრეობითი ხასიათისა, ამიტომ ისინი კანონიერნიც იყვნენ. პირველ მეფეებს ბევრი სიკეთე მოჰქონდათ ხალხისათვის ან ხელოვნებით, ან რჩევით, ან იმით, რომ აერთიანებდნენ

MYTOPBOOK.ORG

სახელმწიფოს და ახალ მიწებს მოიპოვებდნენ. ამიტომ ისინი გახდნენ ხალხისათვის სასურველი მეფეები და მიიღეს მეფობის მემკვიდრეობით გადაცემის უფლება. მათ ევალებოდათ ომის ხელმძღვანელობა, მსხვერპლშეწირვების ჩატარება, რაც სასულიერო წოდებას არ ეხებოდა და სასამართლო საქმეების გარჩევა. სასამართლო საქმეებს ზოგი არჩევდა ფიცის ქვეშ, ზოგი არა. ფიცის დადება კი ხდებოდა კვერთხის აწევით. ძველ დროში მეფეები მართავდნენ სახელმწიფოს როგორც საშინაო, ისე საგარეო საქმეებს. შემდეგში კი ზოგ ფუნქციებზე თვით მეფეებმა თქვეს უარი, ზოგი კი ხალხმა ჩამოართვა. ზოგ სახელმწიფოში მათ დაუტოვეს მხოლოდ მსხვერპლშეწირვების უფლება. ზოგან კი, რათა ეთქვათ, რომ სამეფო ხელისუფლება ყავთ, მათ მისცეს მხოლოდ სახელმწიფოს გარეთ ომის ხელმძღვანელობის უფლება.

თავი X

აი, ასეთია სამეფო ხელისუფლების ფორმები, რიცხვით ოთხი. ერთია სამეფო ხელისუფლება გმირული დროისა, რომელიც მოქალაქეთა ნებასურვილით იყო არჩეული, მაგრამ მისი უფლებები ზოგ რამეში შეზღუდული იყო. იგი იყო მთავარსარდალიც, მოსამართლეცა და რელიგიური ცერემონიების ხელმძღვანელიც. მეორე სახეა ბარბაროსების სამეფო ხელისუფლება, რომელიც მემკვიდრეობითია და დესპოტურია კანონიერების საფუძველზე. მესამეა "ესუმნეტია", ე.ი. ტირანია, რომელიც არჩეულია. მეოთხეა ლაკონელების სამეფო. მარტივად რომ ვთქვათ, ის არის მემკვიდრეობით მიღებული სამხედრო ხელმძღვანელობა მთელი ცხოვრების მანძილზე. ასე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ეს მონარქიები. მონარქიის მეხუთე სახეა, სახელმწიფო, სადაც ერთი ადამიანი სარგებლობს დიდი უფლებებით როგორც მთელ ხალხზე, ისე სახელმწიფოში და აწესრიგებს საზოგადო საქმეებს. ეს მონარქია არის ოჯახური მეურნეობის ხელმძღვანელობის თავისებური ფორმა. ეს აბსოლუტური მონარქია განაგებს როგორც სახელმწიფოს, ისე ხალხებს, იქნება ეს ხალხი ერთი, თუ მრავალი.

შეიძლება ითქვას, რომ არსებობს, დაახლოებით, ორი ფორმა მონარქიისა, რომელნიც ჩვენ ახლა უნდა განვიხილოთ. ესაა ლაკონელებისა და ახლახანს განხილული. დანარჩენები კი თავსდებიან ამ ორ მონარქიას შორის. ისინი თავისი უფლებებით უფრო სუსტნი არიან, ვიდრე აბსოლუტური მონარქია, მაგრამ უფრო ძლიერნი არიან, ვიდრე

სპარტელების მონარქია. ამრიგად, გადასაწყვეტია ორი საკითხი: პირველი, სასარგებლოა თუ არა სახელმწიფოსათვის ჰყავდეს მთელი ცხოვრების მანძილზე მეფე — მთავარ-სარდალი და ის მემკვიდრეობით უნდა იყოს მეფე, თუ არჩევით? მეორე კითხვა: სასარგებლოა თუ არა, რომ ერთი 1286a კაცი იყოს ყველაზე მეტად ძლიერი? კვლევა მეფე-სარდლის შესახებ უფრო კანონმდებლობას ეხება, ვიდრე პოლიტიკას, რადგან ასეთი თანამდებობა არსებობს ნებისმიერ პოლიტიკურ სისტემაში. მაგრამ ჩვენ ჯერჯერობით ამას არ შევეხებით.

მონარქიის შემდეგი ფორმა უახლოვდება კონსტიტუციურ სახელმწიფოს, საჭიროა მისი განხილვა და თანაც იმ სიძნელეების გადაწყვეტა, რომელიც მასთან ახლავს.

ჩვენი კვლევის პირველი კითხვა ეხება იმას, თუ რა უფრო სასარგებლოა, რომ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობდეს საუკეთესო ადამიანი, თუ საუკეთესო კანონი? ისინი, რომლებიც ფიქრობენ, რომ სასარგებლოა მეფის ქვეშევრდომობა, ამბობენ, რომ კანონები მხოლოდ ზოგადს ითვალისწინებს და არა კონკრეტულ შემთხვევებს. ასე რომ, ნებისმიერ ხელოვნებაში უაზრობა იქნება დაწერილი კანონებით ხელმძღვანელობა. ეგვიპტეშიც ოთხი დღის გასვლის შემდეგ ექიმს უფლება ჰქონდა გადაეხვია დადგენილი კანონებისაგან. მაგრამ თუ უფრო ადრე გადაუხვევდა, ამაზე თვითონ იყო პასუხისმგებელი. აქედან ცხადია, რომ სახელმწიფო, რომელიც ხელმძღვანელობს დაწერილი წესებითა და კანონებით, არაა საუკეთესო სახელმწიფო იმავე მიზეზით. მაგრამ ისინი, რომლებიც მართავენ სახელმწიფოს, უნდა ხელმძღვანელობდნენ ამ ზოგადი კანონებით, რადგან უკეთესია ის, რასაც არ ახასიათებს განცდები არც საერთოდ და არც მიჩვევის გამო. კანონებს ეს არ ახასიათებთ, რაც ყოველი ადამიანის სულისთვის არის აუცილებელი.

მაგრამ ვინმემ შეიძლება თქვას, რომ პირიქით, მეფე სჯობს კანონებს, რადგან მეფე კონკრეტულ შემთხვევებს უკეთ მოიაზრებს. რომ მეფე თვითონ უნდა იყოს კანონმდებელი და უნდა ადგენდეს კანონებს, ეს ცხადია, მაგრამ კანონები კარგავენ ძალას იქ, სადაც მათ ამახინჯებენ. მაგრამ როდესაც კანონს არ ძალუძს საერთოდ ან კარგად საკითხის გადაწყვეტა, მაშინ რა სჯობს: ერთი საუკეთესო ადამიანი მართავდეს სახელმწიფოს, თუ ყველა? აი, ახლაც კი ისინი იკრიბებიან, თათბირობენ და განაჩენი გამოაქვთ, მაგრამ ყველა ეს განაჩენი კონკრეტულ შემთხვევას ეხება. თუ ავიღებთ ერთ რომელიმე ადამიანს, ის შეიძლება ცუდი აღმოჩნდეს, მაგრამ სახელმწიფო შედგება მრავალი მოქალაქისაგან და როგორც საერთო თანხით გამართული ნადიმი უფრო მშვენიერია, ვიდრე

MYTOPBOOK.ORG

ერთი კაცის უბრალო სადილი, ასევე ხალხი უკეთ განსჯის, ვიდრე ნებისმიერი ერთი ადამიანი. გარდა ამისა, უმრავლესობა ნაკლებ შეიძლება იყოს უზნეო, როგორც დიდი რაოდენობის წყალი უფრო სუფთაა, ასევე ბევრი მცირესთან შედარებით ნაკლებ ექვემდებარება წახდენას. ერთ ადამიანს შეიძლება დაეუფლოს ბრაზი, ან სხვა რაიმე ვნება, რაც დაამახინჯებს მის მიერ გამოტანილ განაჩენსაც, მაგრამ ძნელია, რომ მთელი ხალხი ბრაზობდეს, ან სცდებოდეს. ხალხის მასის შემადგენლობაში შედიან აგრეთვე თავისუფალი მოქალაქენი, რომლებიც არასოდეს არაფერს არ სჩადიან კანონის საწინააღმდეგოს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც კანონს აუცილებლად რაიმე ნაკლი აქვს.

თუ ეს შეუძლებელია მოხდეს სიმრავლეში და თუ ხალხის უმრავლესობა შედგება კარგი ადამიანებისა და მოქალაქეებისაგან, მაშინ ისმის კითხვა: ვის შეუძლია მართოს სახელმწიფო უფრო უშეცდომოდ,
1286b ერთს, თუ უმრავლესობას, რომლებიც ამავე დროს კარგები არიან? განა ნათელი არაა, რომ უკეთ მართვა შეუძლია უმრავლესობას. მაგრამ მასას შეუძლია აჯანყება, ერთს კი არა. ამის საწინააღმდეგოდ შეიძლება გვეთქვა, რომ უმრავლესობას ისეთივე კარგი სულიერი თვისებები აქვს, როგორც იმ ერთს. თუ უმრავლესობის მმართველობას, რომელიც შედგება მთლიანად კარგი ადამიანებისაგან, ვუწოდებთ არისტოკრატიას, ხოლო ერთის მმართველობას — სამეფოს, ქალაქებისათვის უფრო სასურველი იქნება არისტოკრატია, ვიდრე მონარქია. ექნება მთავრობას შეიარაღებული ძალები, თუ არა, სულ ერთია, მთავარია, რომ ხელისუფლებაში მონაწილეობდეს მრავალი ასეთი ადამიანი.

ძველ დროში მონარქიების არსებობა შეიძლება იმითაც იყო გამოწვეული, რომ იშვიათი იყო ზნეობით დიდად გამორჩეული ადამიანები. მით უმეტეს, რომ მაშინ სახელმწიფოები მცირედ დასახლებული იყვნენ. გარდა ამისა, მეფედ სვამდნენ ადამიანს ხალხისათვის გაწეული ქველმოქმედების გამო, რაც კარგ ადამიანებს შეუძლიათ. მაგრამ როდესაც გამოჩნდა სათნოებით ბევრი მსგავსი ადამიანი, აღარავის არ სურდა მეფეს დამორჩილებოდა. ამიტომ დაიწყეს რაღაც საერთო სახის მმართველობის ძებნა და ასე შექმნეს კონსტიტუციური სახელმწიფო. მაგრამ როდესაც ზნეობა დაეცა და საერთო ქონებიდან გამდიდრება დაიწყეს, ლოგიკური იყო აქედან ოლიგარქიის წარმოშობა. ოლიგარქიაში კი პატივს სცემენ სიმდიდრეს. ოლიგარქია ჯერ ტირანიაში გადაიზარდა, ტირანიიდან კი დემოკრატიაში. მდიდრები სიხარბის გამო ამცირებდნენ თავის რაოდენობას. სამაგიეროდ ძლიერდებოდა ხალხის მასა, რომელიც თავს დაესხა მდიდრებს და ასე შეიქმნა დემოკრატია. და რადგანაც

სახელმწიფოებიც გაიზარდნენ რიცხობრივად, ადვილი არ იყო სხვა სახელმწიფოებრიობის შექმნა, გარდა დემოკრატიისა.

თუ ვინმე უპირატესობას მისეცმს მონარქიას, მაშინ როგორ უნდა მოვიქცეთ მეფეთა შვილების მიმართ, თუ მეფეთა მთამომავალთაც უნდა იმეფონ? შეიძლება მათ შორის აღმოჩნდეს რომელიმე უვარგისი, ამიტომ მეფეს არ უნდა ჰქონდეს უფლება, რომ მეფობა შვილებს გადასცეს. მაგრამ არაა ადვილი ამაში მისი ნდობა. ეს მოითხოვს დიდ სათნოებას, ვიდრე ეს ადამიანის ბუნებას მოსდგამს.

ძნელი გადასაწყვეტია აგრეთვე კითხვა შეიარაღებული დაცვის შესახებ: ვინც მეფობას აპირებს, მას უნდა ჰყავდეს სამხედრო ძალა, თუ ის შესძლებს აიძულოს ისინი, რომლებსაც არ სურთ დაემორჩილონ მას? ანდა როგორ შესძლებს ის მმართველობის განხორციელებას? გინდაც ის კანონით იყოს სათავეში მოხვედრილი და არაფერს არ აკეთებდეს თავისი სურვილით კანონის საწინააღმდეგოს, მაინც აუცილებელია, რომ მას ჰყავდეს გარკვეული შეიარაღებული ძალა, რომელიც კანონიერებას დაიცავდა. ამ საკითხის სწრაფად და დაუბრკოლებლად გადაწყვეტა შეიძლება მონარქიაში. მეფეს უნდა ჰყავდეს ისეთი ძალა, რომ ჭარბობდეს როგორც ცალკეულ მოქალაქეს, ისე მრავალს, მაგრამ უფრო სუსტი, ვიდრე მთელი მოსახლეობაა. ასე იყო ძველ დროშიც. მცველებს უნიშნავდნენ იმას, ვისაც ირჩევდნენ ტირანად ან-ესუმნეტად. ამიტომ იყო, რომ როდესაც დიონისემ მცველები მოითხოვა, ვიღაცამ ურჩია სირაკუზელებს, რომ მისთვის მიეცათ იმდენი მცველი, რამდენიც ითხოვა.

თავი XI

ჩვენ ახლა უნდა ვიკვლიოთ ისეთი მეფე, რომელიც ყველაფერს 1287a
საკუთარი სურვილით აკეთებს. როგორც უკვე ვთქვით, მონარქია, რომელიც კანონიერად არსებობს, არ წარმოადგენს რესპუბლიკური სახელმწიფოს რაიმე სახეობას. ყველა სახელმწიფოში, როგორც არისტოკრატიულში, ისე დემოკრატიულში, არსებობს მუდმივი სამხედრო თანამდებობა და ბევრი სახელმწიფო ამ თანამდებობას აძლევს რომელიმე ერთ კაცს. ასეთი თანამდებობა არსებობს ეპიდამნოსში და ოპუნტში, თუმცა ნაწილობრივ შეზღუდული უფლებით.

ე.წ. აბსოლუტურ მონარქიაში კი მეფე განაგებს ყოველივეს საკუთარი სურვილით. ზოგი ფიქრობს, რომ ბუნებრივად ერთი ადამიანი არ შეიძლება იყოს ყველა მოქალაქეზე უფრო ძლიერი მაშინ, როდესაც

MYTOPBOOK.ORG

სახელმწიფო შედგება ერთნაირი მოქალაქეებისაგან. ხოლო ბუნებრივად თანასწორ ადამიანებს უნდა ჰქონდეთ თანასწორი უფლებები და პატივისცემა. თუ არათანაბარი სხეულის მქონე ადამიანებისათვის მავნეა ერთნაირი კვება და ტანისამოსი, იგივე უნდა ითქვას პატივისცემის შესახებ. ამიტომ არ ვარგა თანასწორობა არათანასწორთა შორის. ამიტომ არ იქნებოდა სამართლიანი, რომ ერთი ყოველთვის ხელმძღვანელობდეს, ხოლო მეორე ემორჩილებოდეს, არამედ ხელმძღვანელობაცა და ქვეშევრდომობაც რიგრიგობით უნდა იყოს. აი, ესაა კანონიერება. ხოლო კანონი — ეს წესრიგია. უმჯობესია, რომ ბატონობდეს კანონი და არა რომელიმე ერთი მოქალაქე. ამავე კანონის მიხედვით, თუ უკეთესი იქნება, რომ სახელმწიფოს მართავდეს რამოდენიმე მოქალაქე, ისინი დანიშნულ უნდა იქნენ კანონის მცველებად და კანონის გამტარებლებად. აუცილებელია, რომ იყოს ვინმე სახელმწიფოს ხელმძღვანელი, მაგრამ უსამართლობა იქნებოდა, რომ ის ყოფილიყო ერთი ვინმე, მაშინ, როდესაც ყველანი თანასწორნი არიან. მაგრამ თუ ვინმე ამბობს, რომ კანონს არ შეუძლია გადაწყვიტოს ყველა საკითხი, ამის გადაწყვეტა არც ადამიანს შეუძლია. კანონი აძლევს ხელმძღვანელ პირებს აუცილებელი მოვლენების ცოდნას, ასწავლის სამართლიანი განაჩენის გამოტანას . და მის თანმიმდევრულ გატარებას ცხოვრებაში, შეცდომების გასწორებას, თუ გამოცდილება აჩვენებს, რომ შესწორებული სჯობს არსებულს. ის ვინც ამტკიცებს, რომ სახელმწიფოს უნდა მართავდეს გონება, ის მოუწოდებს, რომ სახელმწიფოს მართვდეს კანონები და ღმერთი, ხოლო ვინც მოუწოდებს, რომ სახელმწიფოს მართავდეს ადამიანი, ის მოითხოვს მმართველობაში აგრეთვე ცხოველის შემოყვანას. ვნება და მრისხანება ცხოველური თვისებებია და ის ამახინჯებს მმართველ პირებს, თუნდაც ისინი საუკეთესო ადამიანები იყვნენ.

შედარება ხელოვნებასთან კი არ ვარგა, რადგან არ ვარგა მკურნალობა დაწერილი რეცეპტებით. უკეთესი იქნებოდა, თუ მკურნალობას აწარმოებდნენ ისინი, რომლებმაც იციან ეს ხელოვნება, რადგან ექიმები არაფერს გააკეთებენ გონების საწინააღმდეგოს მეგობრობის გულისთვის, არამედ გასამრჯელოზეც კი უარს ამბობენ, სანამ ავადმყოფს არ მოარჩენენ. ვფიქრობთ, რომ სახელმწიფოს ხელმძღვანელები ბევრ რამეს წყვეტენ სიძულვილის ან კეთილგანწყობილების მიხედვით. იმ შემთხვევაში, თუ წარმოიშვა ეჭვი, რომ ექიმი, მტრებისაგან ჩაგონებული, ცდილობს ავადმყოფის დაღუპვას მოგების მიზნით, მაშინ ჯობს დაწერილი რეცეპტებით მკურნალობა. ავადმყოფი ექიმები სხვა
1287b ექიმებს იწვევენ, ხოლო სპორტის მასწავლებლები სხვა მასწავლებლებს,

როცა თვითონ არ ძალუძთ სწორი შეფასება, რადგან განსასჯელები შინაურები არიან, თვითონ კი ვნებების ზემოქმედებას განიცდიან. ამრიგად, ცხადია, რომ როდესაც კაცი სიმართლეს ეძებს, ის ეძებს შუალედს[16]. ხოლო ასეთი შუალედი არის კანონი. გარდა ამისა, ის კანონები, რომელიც შედგენილია ჩვეულების შესაბამისად, უფრო მნიშვნელოვანი არიან და უფრო ძირითად საკითხებს ეხებიან, ვიდრე დაწერილი კანონები. და ადამიანი, რომელიც მართავს სახელმწიფოს დაწერილი კანონებით, არაა უფრო საიმედო იმასთან შედარებით, ვინც მართავს ქვეყანას ჩვეულებაზე დამყარებული კანონებით. გარდა ამისა, ერთი კაცისათვის ადვილი არაა ბევრი საქმის გაძღოლა, ამიტომ საჭირო ხდება მრავალი ხელმძღვანელი პირის მოწვევა. მაშ რაშია განსხვავება, ეს თავიდანვე ასე იყო, თუ ერთმა ადამიანმა შემოიღო? ამას გარდა, ადრეც იყო ნათქვამი, რომ სახელმწიფოს უნდა მართავდეს პატიოსანი და ყველაზე კარგი ადამიანი და ეს სამართლიანია, მაგრამ ერთ კარგ კაცს ორი კარგი კაცი არა სჯობს? ამაზეა ნათქვამი: "ორნი ერთად მავალნი".[17] და აგამემნონის სურვილი: "მე რომ ათი ასეთი მრჩეველი მყოლოდა".[18]

ახლაც ზოგან სახელმწიფოს ხელმძღვანელს გამოაქვს განაჩენი, როგორც მოსამართლეს, იმ შემთხვევაში, როცა კანონში არაა შესაბამისი განსაზღვრება. მაგრამ იქ, სადაც კანონს აქვს უნარი გადაწყვიტოს საქმე იქ არავინ არ დავობს, რომ უკეთესია კანონით მოქმედება. კანონში ზოგი საკითხი გადაჭრილია, ზოგი კი არა და ამიტომ იშვება სიძნელე და გადასაწყვეტია კითხვა, თუ რაა უკეთესი, რომ მართავდეს კანონი, თუ საუკეთესო ადამიანი? კანონის მომხრენი არ უარყოფენ იმას, რომ ადამიანი უნდა წყვეტდეს აუცილებლად ასეთ საკითხებს, მაგრამ ამტკიცებენ, რომ ერთი კაცი კი არ უნდა წყვეტდეს, არამედ ბევრი. ყოველი ხელმძღვანელი პირი უკეთ განსჯის კანონზე დაყრდნობით. უაზრობა იქნებოდა იმის მტკიცება, რომ უკეთესია ხედავდნენ და ისმენდნენ, გამოჰქონდეთ გადაწყვეტილება ორი თვალით და ორი ყურით, მოქმედებდნენ ორი ფეხით და ხელით, ვიდრე მრავალით. მაშინ, როდესაც მეფეები თვითონვე იყენებენ მრავალ თვალსა და ყურს, ხელებსა და ფეხებს, როცა ხელისუფლებაში თავის მეგობრებს მმართველობის თანამონაწილეთ იხდიან. მაგრამ თუ ისინი მეგობრები არ არიან, მაშინ მეფის გადაწყვეტილების შესაბამისად არ იმოქმედებენ. მაგრამ თუ ისინი მეგობრები არიან, თანასწორნი და მსგავსნი, თანაც მეგობრები როგორც მეფისა, ისე ხელისუფლებისა და მართავენ სახელმწიფოს, მაშინ თანასწორნი და მსგავსნი მმართველობას მსგავსად და თანასწორად უნდა ახორციელებდნენ.

MYTOPBOOK.ORG

აი, დაახლოებით ყველივე ის, რასაც მოკიბეული ამბობდნენ მონარქიის წინააღმდეგ.

ეს შეხედულებები სწორია ზოგიერთი ადამიანის მიმართ, ზოგიერთის მიმართ კი არა. სულ სხვაა სამართალი და სარგებლობა მონარქიისათვის, დესპოტური ტიპის სახელმწიფოსთვის და კონსტიტუციური რესპუბლიკისათვის. ტირანია არაა მმართველობის ბუნებრივი ფორმა, არც ის სახელმწიფოები, რომლებიც წარმოადგენენ სწორი სახელმწიფოების დამახინჯებას. ისინი
1288a ბუნების საწინააღმდეგო წარმონაქმნები არიან. ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ მსგავს და თანასწორ მოქალაქეებს შორის არც სასარგებლოა და არც სამართლიანი, ბატონობდეს ერთი ადამიანი და თვითონ იყოს კანონი. ბატონობს ის, როგორც კარგი კარგებზე, თუ როგორც ცუდი ცუდებზე, თუ როგორც ზნეობით მათზე მაღლა მდგომი, თუ რაიმე სხვა გზით ახორციელებს იგი თავის ბატონობას? თუ რა გზაა ეს, ახლა ვილაპარაკებთ ამის შესახებ, თუმცა ამაზე ადრეც იყო ნათქვამი. მაგრამ, პირველ ყოვლისა, დავადგინოთ, თუ რას წარმოადგენს მონარქია, არისტოკრატია და რესპუბლიკა.

მონარქია არის მმართველობის ისეთი ფორმა, სადაც ხალხი აძლევს ხელმძღვანელობის უფლებას გვარის ისეთ წარმომადგენელს, რომელიც თავისი ზნეობით სხვებზე მაღლა დგას. არისტოკრატიულია ისეთი მმართველობა, სადაც ხალხის მასა ხელმძღვანელობას უთმობს იმას, ვისაც შეუძლია უხელმძღვანელოს თავისუფალ მოქალაქეებს უფრო თავისი ზნეობრივი სათნოებით, ვიდრე პოლიტიკურით. რესპუბლიკა კი არის მმართველობის ისეთი ფორმა, სადაც ხალხის მებრძოლ მასას შეუძლია ხელმძღვანელობაცა და მორჩილებაც კანონების საფუძველზე და სადაც თანამდებობები მდიდარ მოქალაქეებს შორის მათი ღირსების შესაბამისად ნაწილდება.

მაგრამ როდესაც ერთი გვარი, ან რომელიმე ერთი ამ გვარიდან თავისი სათნოებით ბევრად სჯობს სხვებს, მაშინ სამართლიანი იქნებოდა, რომ მთელი ეს გვარი ქცეულიყო სამეფო გვარად და ყველაზე ძლიერად, ხოლო ის ერთი კი გამხდარიყო მეფედ, როგორც ადრეცა ვთქვით. ეს იქნებოდა იმ სამართალზე დამყარებული, რომლითაც ხელმძღვანელობენ არისტოკრატიული, ოლიგარქიული და დემოკრატიული წყობილების შემქმნელნი. ყველა ერთნი უპირატესობას აძლევენ მმართველი პირების ღირსებას, მაგრამ ღირსება ყველას ერთნაირად არ ესმის. არ იქნებოდა მიზანშეწონილი ასეთი ადამიანის მოკვლა, გაძევება, ან მის წინააღმდეგ ოსტრაკიზმის გამოყენება, ან მისი უფლებების შეზღუდვა, რადგან ბუნებრივად ნაწილი არ სჭარბობს მთელს, ხოლო ის ადამიანი, ვისაც

ასეთი უპირატესობა აქვს, წარმოადგენს მთელს. ასე რომ, რჩება ასეთი გზა: ვენდოთ ამ ადამიანს და მივცეთ მას არა ნაწილობრივი, არამედ ყოველგვარი უფლებები.

აი, ასე განვსაჯეთ ჩვენ მონარქია, მისი სახეები და არის თუ არა ის სასარგებლო სახელმწიფოებრივი მმართველობა.

თავი XII

რადგან ჩვენ ვთქვით, რომ არსებობს მმართველობის სამი სწორი ფორმა, მათ შორის უკეთესია ის სახელმწიფო, რომელსაც ხელმძღვანელობენ საუკეთესო ადამიანები. ასეთი კი არის სახელმწიფო, სადაც ან ერთი ადამიანი, ან მთელი ერთი ტომი, ან ხალხის მასა არის გამორჩეული თავისი ზნეობით. ამათგან ზოგს შეუძლია ხელმძღვანელობა, ზოგს მორჩილება საუკეთესო ცხოვრების მიღწევის მიზნით. წინამორბედი მსჯელობით კი დამტკიცდა, რომ ერთი და იგივეა მოქალაქისა და პიროვნების სათნოება საუკეთესო სახელმწიფოში. ცხადია, რომ იმავე მეთოდებით, რომლითაც ადამიანი ხდება პატიოსანი, შეიძლება მოგვეწყო სახელმწიფოც, იქნებოდა ის არისტოკრატიული, თუ
1288b მონარქიული. ასე რომ, არსებობს აღზრდისა და ტრადიციების ერთი
და იგივე სისტემა, რომელიც გახდის პატიოსნად, როგორც პიროვნებას, ისე პოლიტიკურ მოღვაწესა და მეფეს.

დავადგინეთ რა ეს, ახლა ვიმსჯელოთ საუკეთესო სახელმწიფოს შესახებ, თუ როგორ წარმოიქმნება ის ბუნებრივად და როგორაა ორგანიზებული. ახლა აუცილებელია ამის კვლევა.

ნიგნი IV

თავი I

ყველა ხელოვნებასა და მეცნიერებაში, რომელიც ეხება თავის ობიექტს მთლიანობაში და არა მის ნაწილს, გადასაწყვეტია ძირითადად ერთი კითხვა, თუ რა შეჰფერის ამ ობიექტს. მაგალითად, სხეულისათვის სპორტის რომელი სახეობა და რა მოცულობით არის სასარგებლო და უმჯობესი? ბუნებრივად მშვენიერ და კარგად მოვლილ სხეულს აუცილებლად სჭირდება სპორტის საუკეთესო ფორმა. მაგრამ რა სახის

MYTOPBOOK.ORG

სპორტი შეჰფერის ხალხის მასას, ეს საკითხი არის სპორტის ხელოვნების განხილვის საგანი. თუ ვინმეს არა აქვს სურვილი ჰქონდეს სპორტული შეჯიბრის ცოდნა და ჩვევები, სპორტის მასწავლებლები და სპორტსმენები უნდა ცდილობდნენ შესაძლებლობის ფარგლებში განუვითარონ მას ეს უნარი. იგივე ითქმის მედიცინის, გემთმშენებლობის, კერვისა და სხვა ხელოვნების შესახებ.

ამრიგად, ცხადია, რომ იმავე მეცნიერების საგანია საუკეთესო სახელმწიფოს განხილვა, თუ რას წარმოადგენს ის, რა თვისებები აქვს მას, თუ რაიმე გარეგანი ძალა არ აბრკოლებს მის განვითარებას, ვის როგორი სახელმწიფო შეჰფერის. ყველა სახელმწიფოში შეიძლება საუკეთესო მდგომარეობის მიღწევა. ასე რომ, არც კანონმდებლობამ და არც ჭეშმარიტმა პოლიტიკოსმა არ უნდა დატოვონ უყურადღებოდ, როგორც აბსოლუტურად საუკეთესო პოლიტიკური სისტემა, ისე საუკეთესო გარკვეულ პირობებში. ამას გარდა, ყურადღება უნდა მიექცეს სახელმწიფოს მესამე ფორმასაც, რომელიც გარკვეულ წანამძღვრებს ემყარება. უნდა შევძლოთ ამ სახელმწიფოს განხილვაც, თუ როგორ წარმოიშობა ის და წარმოშობილი როგორ არსებობს ხანგრძლივად. მე ვგულისხმობ ისეთ სახელმწიფოს, რომელსაც არა აქვს არც საუკეთესო სახელმწიფოებრივი კონსტიტუცია, არც სახსრები ად არც აუცილებელი მოთხოვნილების საგნები. თანაც იყენებს არა დადებითი სახელმწიფოების გამოცდილებას, არამედ ყველაზე ცუდის. ამას გარდა, საჭიროა იმის ცოდნაც, თუ სახელმწიფოთა უმრავლესობას როგორი წყობილება უფრო შეესაბამება. ბევრი ასეთად თვლის რესპუბლიკურ წყობილებას და ბევრ რამეს სწორად ამბობს, მაგრამ სცდებიან ამის პრაქტიკულად განხორციელების საქმეში. ამას გარდა, საჭიროა არა მხოლოდ საუკეთესო სახელმწიფოს განხილვა, არამედ შესაძლებელისაც, რომელიც ადვილად განსახორციელებელია და შეესაბამება ყველა საზოგადოებრივ ურთიერთობას. ახლა კი ზოგნი იკვლევენ მხოლოდ სახელმწიფოს უმაღლეს ფორმას, რომელსაც ბევრი რესურსები სჭირდება. ზოგნი კი, ლაპარაკობენ რა
1289a ზოგადად, უარყოფენ არსებულ სახელმწიოებს და აქებენ ან ლაკონელების ანდა სხვა რომელიმე სახელმწიფოს. საჭიროა ისეთი სახელმწიფოებრივი წყობილების შემოღება, რომელიც არსებულთან შედარებით ადვილად მისაღწევია და რ[illegible]ში[illegible]ც ადვილია მონაწილეობის მიღება. რადგან არსებულის გასწორება უფრო ძნელია, ვიდრე ახლად შესწავლა. ზემოთქმულის გარდა, პოლიტიკოსებს უნდა შეეძლოთ დაეხმარონ არსებულ სახელმწიფოებს, როგორც ზემოთაცა ვთქვით. მაგრამ ეს შეუძლებელია იქნება, თუ არ ეცოდინებათ რამდენი სახის

სახელმწიფოებრივი სისტემა არსებობს. მაგალითად, ზოგი ფიქრობს, რომ არსებობს როგორც დემოკრატიის, ისე ოლიგარქიის ერთი სახე, მაგრამ ეს სწორი არ არის. ე.ი. მათთვის არ უნდა იყოს უცნობი სახელმწიფოთა შორის არსებული განსხვავება და სახელმწიფოებრივი წყობილების ფორმების რაოდენობა. ამის შემდეგ იმავე მოსაზრებების საფუძველზე საჭიროა საუკეთესო კანონებისა და იმის ცოდნა, თუ რომელ სახელმწიფოს რა სახის კანონები შეესაბამება. კანონები კი უნდა შეესაბამებოდნენ სახელმწიფოს და არა პირიქით, სახელმწიფო კანონებს. კანონი ხელს უწყობს სახელმწიფოში წესრიგს, აწარმოებს უმაღლესი თანამდებობების განაწილებას და განსაზღვრავს ყოველი სახელმწიფოებრივი კავშირის საბოლოო მიზანს. კანონები ადგენენ იმას, თუ სახელმწიფოს ხელმძღვანელები როგორ უნდა მართავდნენ სახელმწიფოს და როგორ უნდა იცავდნენ მას კანონების დამრღვევთაგან. ამრიგად, საჭიროა სახელმწიფოთა შორის არსებული განსხვავების, სახელმწიფოთა ფორმების რაოდენობისა და კანონმდებლობის ცოდნა. შეუძლებელია, რომ ერთი და იგივე კანონი შეეფერებოდეს ყველა სახის ოლიგარქიასა და დემოკრატიას, რადგან არსებობს ოლიგარქიისა და დემოკრატიის არა ერთი, არამედ მრავალი სახე.

თავი II

ზემომოტანილი მეთოდით ჩვენ განვასხვავეთ სწორი სახელმწიფოს სამი ფორმა: მონარქია, არისტოკრატია და პოლიტეა[1]. და მათი დამახინჯების სამი ფორმა: ტირანია მონარქიის დამახინჯება, ოლიგარქია არისტოკრატის დამახინჯება და დემოკრატია პოლიტეას დამახინჯება. არისტოკრატიისა და მონარქიის შესახებ ზემოთ უკვე ითქვა. მსჯელობა საუკეთესო სახელმწიფოს შესახებ ნიშნავს მისი სახელწოდების განხილვას. სახელმწიფოს თვითეული ფორმა გულისხმობს გარკვეული სათნოების შესაბამისი პირობების არსებობას. ზემოთ უკვე დადგენილი იყო, თუ რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან არისტოკრატია და მონარქია და როდის შეიძლება სახელმწიფოს ეწოდოს მონარქია. დაგვრჩა განსახილველი სახელმწიფო, რომელიც ატარებს პოლიტეას ზოგად სახელს. ასევე სხვა სახელმწიფოები, როგორიცაა ოლიგარქია, დემოკრატია და ტირანია.

ცხადია, თუ ამ დამახინჯებული ფორმებიდან რომელია უარესი და რომელია მომდევნო. აუცილებელია, რომ უარესია ის სახელმწიფო, რომელიც წარმოადგენს გადახრას პირველი და ღვთაებრივი

MYTOPBOOK.ORG

სახელმწიფოდან. ასეთი არ შეიძლება იყოს მონარქია, თუ მისი სახელი
1289b ცარიელი სიტყვა არ არის, აგრეთვე მეფის მრავალ უპირატესობათა გამო. ასე რომ, ყველაზე უარესი უნდა იყოს ტირანია, რომელიც დიდად არის გადახრილი კონსტიტუციური სახელმწიფოდან. მეორე ადგილზე ოლიგარქია უნდა დავაყენოთ. არისტოკრატია კონსტიტუციური სახელმწიფოდან კიდევ უფრო მეტადაა დაშორებული. პოლიტეასაგან ზომიერად არის დაშორებული დემოკრატია.

ერთ-ერთმა ჩემმა წინამორბედმა მწერალმა[2] იგივე თქვა, მაგრამ ჩვენ არა ვდგავართ იმავე პრინციპებზე. ის ამბობდა, რომ თუ ავიღებთ ყველა სახელმწიფოებს საუკეთესო მდგომარეობაში, ოლიგარქიასა და სხვებს, მათში ყველაზე უარესი იქნება დემოკრატია, მაგრამ თუ განვიხილავთ მათ ცუდ მდგომარეობაში, მაშინ დემოკრატია იქნება საუკეთესო. ჩვენ კი ვამბობთ, რომ ყველა ეს სახელმწიფო არის არასწორი ფორმა. არც ისაა სწორი, რომ თითქოს ოლიგარქიის ერთი ფორმა სჯობს მეორეს, ჩვენ ვამბობთ, რომ ის სხვა ფორმებთან შედარებით არის ნაკლებ ცუდი.

მაგრამ ამჯერად ყოველივე ამის განხილვას თავი უნდა დავანებოთ. პირველ ყოვლისა, უნდა დავადგინოთ, თუ რით განსხვავდებიან სახელმწიფოები ერთმანეთისაგან. თუ არსებობს დემოკრატიისა და ოლიგარქიის რამოდენიმე ფორმა, რა აქვთ მათ საერთო და პოლიტეის შემდეგ რომელი სახელმწიფოა უფრო სასურველი. თუ არსებობს არისტოკრატიის სხვა სახეობაც და თანაც კარგად მოწყობილი, რომელიც არ შეესატყვისება არც ერთ სხვა სახელმწიფოებრივ ფორმას, უნდა განვიხილოთ, თუ რას წარმოადგენს ის. ამის შემდეგ განსახილველია საკითხი, თუ სხვა სახელმწიფოებისათვის რომელი წყობაა უფრო მისაღები. ზოგი უფრო დემოკრატიას აძლევს უპირატესობას, შედარებით ოლიგარქიასთან, ზოგი კი პირიქით. განსახილველია აგრეთვე საკითხი, თუ როგორ უნდა იქნას მიღწეული ამა თუ იმ სახელმწიფოსათვის სასურველი მმართველობის ფორმა? ე.ი. უნდა განვიხილოთ ოლიგარქიისა და დემოკრატიის სხვადასხვა სახეები. და ბოლოს, როდესაც ჩვენ ყოველივე ამას მოკლედ განვიხილავთ, შეეცდებიან დავადგინოთ, თუ რა ღუპავს და რა იცავს სახელმწიფოს, როგორც ყველას, ისე თვითეულს ცალ-ცალკე და რაა ამის ბუნებრივი მიზეზი.

თავი III

სახელმწიფოთა მრავალფეროვნების მიზეზი ერის მათი შემადგენელი ნაწილების სიმრავლე. ჩვენ ვხედავთ, რომ სახელმწიფოს პირველი შემადგენელი ნაწილია ოჯახი. ამის შემდეგ არსებობენ აუცილებლად მდიდრები და ღარიბები და, საშუალო ფენები. მდიდრებისა და ღარიბების ნაწილს აქვს იარაღი, ნაწილს არა. ხალხი ანუ დემოსი შედგება მიწათმოქმედთაგან, დაქირავებული მუშებისა და ვაჭრებისაგან. მაღალი კლასები განსხვავდებიან სიმდიდრით და მისი მოცულობით, მაგალითად, ცხენების რაოდენობით, რადგან ძნელია ცხენების შენახვა ისე, თუ მდიდარი არა ხარ. ამიტომაც ძველ დროში იმ სახელმწიფოებში, სადაც ძალა ცხენოსან კავალერიას ემყარებოდა, ჩამოყალიბდა ოლიგარქიული წესწყობილება. ეს სახელმწიფოები იყენებდნენ ცხენოსან კავალერიას მეზობლებთან ომში, მაგალითად, ერიტრიელები, ქალკედონელები, მაგნეზიელები და მრავალი სხვა აზიელი ხალხი. გარდა ქონებრივი
1290a განსხვავებისა, არსებობს განსხვავება წარმოშობაში, სათნოებაში და სხვ. რაზედაც ჩვენ ვილაპარაკეთ მაშინ, როდესაც განვიხილავდით არისტოკრატიულ წყობილებას. მაშინ ჩვენ ჩამოვთვალეთ ის ნაწილებიც, რისგანაც აუცილებლად შედგება ნებისმიერი სახელმწიფო. ამ ნაწილებისაგან სახელმწიფოს მმართველობაში ყველა მონაწილეობს, ოღონდ ზოგჯერ ბევრი, ზოგჯერ ნაკლები.

აქედან ცხადია, რომ აუცილებელია სახელმწიფოთა სიმრავლის არსებობა, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავებული არიან. ამ სახეობრივ განსხვავებას კი ჰქმნის განსხვავება მათ ნაწილებს შორის. სახელმწიფო — ეს არის ხელმძღვანელობის მოწესრიგება. ეს კი ხდება ან იმ უნარის მიხედვით, რომელიც აქვთ მმართველობაში მონაწილეებს, ანდა მათთვის დამახასიათებელი საერთო თანასწორობის თვისებით. მე ვგულისხმობ ღარიბებსა და მდიდრებს და მათ საერთო თვისებებს. აუცილებელია სახელმწიფოს იმდენი ფორმის არსებობა, რამდენიც მმართველობის ფორმა არსებობს ნაწილების განსხვავების მიხედვით.

მაგრამ არსებობს სახელმწიფოთა ორი სახე, როგორც ქარების შესახებ ამბობენ რომ არსებობს ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ქარები. სახელმწიფოების დანარჩენი სახეები არის ამათგან გადახრა. ესენი არიან დემოკრატია და ოლიგარქია. არისტოკრატიას კი თვლიან ოლიგარქიის ერთ-ერთ სახეობად, ე.წ. პოლიტიას კი დემოკრატიისა, როგორც ქარებში დასავლეთის ქარს თვლიან ჩრდილოეთის ქარის სახეობად, ხოლო აღმოსავლეთის ქარს სამხრეთის სახეობად. როგორც ზოგი ამბობს, იგივე

MYTOPBOOK.ORG

მდგომარეობაა ბგერებშიც. აქაც ასხვავებენ ორ სახეობას, დორიულსა და ფრიგიულს. დანარჩენებს კი ან დორიულის, ან ფრიგიულის სახეობად მიიჩნევენ.

როგორც ჩანს, სახელმწიფოების ფორმების შესახებ ისიც ასევე მსჯელობდა, როგორც ჩვენ: არსებობს ერთი ან ორი ჭეშმარიტი და საუკეთესო წყობილება, დანარჩენები კი არიან გადახრა ამ სწორი სახელმწიფოებიდან და როგორც მუსიკაში არსებობს კარგად შეწყობილი მელოდია, ასევე არსებობს კარგი სახელმწიფოებრივი წყობილება. ოლიგარქია ჩვენ მიგვაჩნია დაძაბულ, დესპოტურ მმართველობად, დემოკრატია კი უფრო სუსტ და რბილი მმართველობის ფორმად.

დემოკრატია არ უნდა გავიგოთ მარტივად უბრალო უმრავლესობის მმართველობად, როგორც ფიქრობს ახლაც ზოგიერთი, რადგან როგორც ოლიგარქიაში, ისე ყველგან უმრავლესობას დიდი უფლებები აქვს. თუ სახელმწიფოში ცხოვრობს ათას სამასი მოქალაქე და ამათგან ათასი არის მდიდარი, რომლებიც მმართველობაში არ უშვებენ დანარჩენებს, თავისუფლებს, მაგრამ ღარიბებს, სხვა მხრივ კი მდიდრების მსგავსთ, ამ სახელმწიფოს არავინ არ უწოდებს დემიკრატიულს. ასევე, თუ ღარიბები მცირერიცხოვანი არიან, მაგრამ უფრო ძლიერნი, ვიდრე მდიდრების უმრავლესობა, ამ სახელმწიფოს არავინ არ უწოდებდა ოლიგარქიულს, თუ დანარჩენ მოქალაქეებს, მდიდრებს არა აქვთ არავითარი უფლებები.

1290b უფრო სწორი იქნებოდა იმის თქმა, რომ დემოკრატია არის მაშინ, როცა ძალაუფლება არის თავისუფალი მოქალაქეების ხელში, ხოლო ოლიგარქია მაშინ, როცა ძალაუფლება ეკუთვნის მდიდრებს. მაგრამ აქედან გამომდინარეობს, რომ ერთნი ბევრნი არიან, მეორენი ცოტანი, თავისუფალი მოქალაქენი ბევრნი არიან; მდიდრები ცოტანი. თუ თანამდებობებს გაანაწილებდნენ სიმაღლის ან სილამაზის მიხედვით, როგორც ამას ადგილი აქვს ეთიოპიაში, როგორც ზოგიერთი ამბობს, მაშინ მივიღებდით ოლიგარქიას, რადგან მაღლები და ლამაზები ცოტანი არიან.

ამრიგად, ეს ნიშნები არაა საკმარისი სახელმწიფოების განსხვავებისათვის რადგან ოლიგარქიასაც და დემოკრატიასაც აქვთ მრავალი ნაწილი. მაშინ უნდა მივიღოთ, რომ არც თავისუფალი მოქალაქენი, რომელნიც უმცირესობას წარმოადგენენ და არც უმრავლესობა არ უნდა მართავდეს სახელმწიფოს. როგორც ეს მოხდა აპოლონიაში, რომელიც იონიის ყურეესთან მდებარეობს და თერაში. ორივეგან პატივისცემით სარგებლობენ კეთილშობილი წარმოშობის

მოქალაქენი და ამ კოლონიის პირველი მოსახლენი. თუმცა ისინი მოსახლეობის უმცირესობას წარმოადგენდნენ. არც მდიდრების მრავალრიცხოვანების გამო ჩაითვლება სახელმწიფო დემოკრატიულად, როგორც მოხდა ეს კოლოფონში, სადაც ძველად მოსახლეობის უმრავლესობამ დიდი ჭონება დააგროვა ლიდიელების წინააღმდეგ ომში. ამრიგად, დემოკრატია არსებობს მაშინ, როცა ძალაუფლება ეკუთვნის ღარიბ თავისუფალ მოქალაქეებს, ხოლო ოლიგარქია მაშინ, როცა ძალაუფლება ეკუთვნის კეთილშობილი მდიდრების უმცირესობას.

უკვე ითქვა იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოებს ბევრია და რა არის ამის მიზეზი. მაგრამ ისინი უფრო მრავალრიცხოვანი არიან, ვიდრე ჩვენ დავასახელეთ. თუ როგორნი არიან ისინი და როგორ არსებობენ, ამაზე ახლა ვიტყვით ზემოთქმულის გათვალისწინებით. ჩვენ გავიზიარეთ შეხედულება, რომ სახელმწიფოს აქვს არა ერთი, არამედ მრავალი შემადგენელი ნაწილი. თუ ჩვენ გვინდა დავადგინოთ ცხოველთა სახეები, ჯერ უნდა გამოვკვეთოთ ის ნაწილები, რომელიც აუცილებელია, მაგალითად, შეგრძნების ორგანოები, საკვების მიმღები და გადამმუშავებელი ნაწილები, როგორიცაა პირის ღრუ და მუცელი, ამას გარდა ის, რაც ამოძრავებს თვითეულ ამ ნაწილს. თუ ეს არის ცხოველთა ნაწილები, სწორედ ეს წარმოშობს განსხვავებას ცხოველთა შორის. მე ვგულისხმობ პირს, მუცელს, შეგრძნების ორგანოებს და მამოძრავებელ ნაწილებს. ამ ორგანოების სახეების განსხვავების შეჯამებით აუცილებლად მივიღებთ ცხოველთა მრავალ სახეობას. რადგან არ შეიძლება, რომ ერთსა და იმავე ცხოველს ჰქონდეს ბევრი განსხვავებული პირი, ან ყურები და სხვა ორგანოები. და თუ ეს დავაჯამებთ იმ განსხვავებას, რაც ცხოველთა ნაწილებს ახასიათებთ, მივიღებთ ცხოველთა სახეებს. ე.ი. იარსებებს ცხოველთა იმდენი სახეობა, რამდენიც ამ ნაწილების შეკავშირების კომბინაცია. ამავე მეთოდით უნდა განვასხვავოთ ზემოდასახელებული სახელმწიფოები, ხოლო სახელმწიფოები შედგებიან მრავალი ნაწილისაგან, როგორც ზემოთაც ვთქვით.

სახელმწიფოს ერთი ნაწილია საკვების მომპოვებელი, ე.წ. მიწათმოქმედი, მეორე ნაწილს შეადგენენ ე.წ. ხელოსნები, რომლებიც 1291a ხელობას მისდევენ და რომელთა გარეშე სახელმწიფოს არ შეუძლია არსებობა. ამათგან ნაწილი არსებობს აუცილებლობის გმო, ნაწილი ფუფუნებისა და მშვენიერი ცხოვრების მიზნით. მესამე ნაწილს შეადგენენ ვაჭრები. მე ვგულისხმობ იმათ, რომლებიც აწარმოებენ ყიდვა-გაყიდვას, წვრილ და მსხვილ ვაჭრობას. მეოთხეა დღიური მუშები, მეხუთე - მეომრები. ეს უკანასკნელნი არანაკლებ არიან საჭირო, ვიდრე

MYTOPBOOK.ORG

ზემოდასახელებულნი, თუ სახელმწიფოს არ სურს იყოს დამონებული თავდამსხმელებისაგან. არ შეიძლება იმ საზოგადოებას ეწოდოს სახელმწიფო, რომელიც მონაა. სახელმწიფო დამოუკიდებელი უნდა იყოს. მონა კი დამოუკიდებელი არაა.

"სახელმწიფოში" მოსწრებულად არის ნათქვამი, მაგრამ არა დამაკმაყოფილებლად. სოკრატე ლაპარაკობს ოთხ ნაწილზე, რომლისაგან უნდა შედგებოდეს სახელმწიფო: მქსოველებზე, მიწათმოქმედებზე, მეწაღეებსა და მშენებლებზე. რადგან ეს არ აღმოჩნდა საკმარისი დამოუკიდებელი სახელმწიფოსთვის, დაუმატა მჭედლები და მწყემსები, რომლებიც მოიპოვებენ აუცილებელ საარსებო საშუალებებს. დაუმატა აგრეთვე მსხვილი და წვრილი ვაჭრები. ყველა ესენი საკმარისნი არიან პირველი სახელმწიფოს შესაქმნელად. ამათგან უნდა შედგებოდეს ნებისმიერი სახელმწიფო, შექმნილი აუცილებელი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად და არა მშვენიერი ცხოვრებისათვის. ამ სახელმწიფოს დასჭირდება აგრეთვე მიწათმოქმედნი და მეწაღეები. თავდაპირველად ის სამხედროებს არ ასახელებდა. სანამ მიწა არ გაიზარდა და მეზობელ სახელმწიფოებთან საომარი მდგომარეობა არ შეიქმნა. მაგრამ ნებისმიერ სახელმწიფოში აუცილებელია სასამართლოს არსებობა და განაჩენის გამოტანა, ამიტომ საჭიროა მეოთხე კლასიც, თუ ვინმე ცოცხალი არსებისთვის უფრო მნიშვნელოვან ნაწილად თვლის სულს, ვიდრე სხეულს, ასევე სახელმწიფოსთვის აუცილებელია ის, რაც არსებობისთვის საჭირო მოთხოვნილებებს ემსახურება. ასეთი კი არის სამხედრო ნაწილი, სასამართლო საქმეების წარმოება და საბჭო, რაც პოლიტიკური ინტელიგენციის როლს ასრულებს. მნიშვნელობა არა აქვს ეს ნაწილები ცალ-ცალკე არსებობენ, თუ ერთი კაცის წელში არიან თავმოყრილი. შესაძლებელია, რომ სამხედრო სამსახური და მიწის დამუშავება მოუხდეს ერთსა და იმავე ადამიანს. მთავარია არა ის, ჩავთვლით თუ არა რომელიმე ნაწილს სახელმწიფოსთვის საჭიროდ, არამედ ის, რომ შეიარაღებული ძალები ჩავთვალოთ სახელმწიფოს აუცილებელ შემადგენელ ნაწილად. მეშვიდე კლასია ის, რომელიც ზრუნავს ქონებაზე და რომელსაც ჩვენ მდიდრებს ვუწოდებთ. მერვე კლასია ის, რომელიც ემსახურება საზოგადოების ინტერესებს და რომელიც მუშაობს სახელმწიფოს ხელმძღვანელობაში, რადგან ხელმძღვანელი პირების გარეშე შეუძლებელია სახელმწიფოს არსებობა. აუცილებელია ისეთი ადამიანებიც, რომლებსაც შეუძლიათ სახელმწ[illegible] მართვა და სამსახური ან მუდმივად, ან რიგ-რიგობით. გვრჩება ის კლასი, რომელზეც ახლა-ხანს ვლაპარაკობდით. ესაა სათაბიროს წევრები და მოსამართლენი, რომლებიც არჩევენ სადავო საკითხებს. ისინიც უნდა არ[illegible]ბდნენ სახელმწიფოში, რადგან ისინი
1291b [illegible] უწყობენ სამართლიან[illegible]ბისა და სიკეთის წარმოშობას. აუცილებელია,

რომ ამათაც ჰქონდეთ სათნოება, რაც საჭიროა პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის.

ზოგს ჰგონია, რომ მას აქვს მრავალგვარი უნარი, მაგალითად, ქვეყნის დაცვის, მიწის დამუშავების, ხელოსნობის, აგრეთვე სათათბირო და მოსამართლისა. ჰგონიათ რა, რომ მრავალი სათნოება გააჩნიათ, ამიტომ შეუძლიათ მრავალ მაღალ თანამდებობაზე მუშაობა. მაგრამ ერთი და იგივე ადამიანი არ შეიძლება იყოს დარიბიც და მდიდარიც. სახელმწიფოს მთავარ შემადგენელ ნაწილებს კი მდიდრები და ღარიბები წარმოადგენენ. უმეტეს შემთხვევაში ერთი მხარე არის უმცირესობა, მეორე უმრავლესობა და იქნება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ისინი წარმოადგენენ სახელმწიფოს ერთმანეთისადმი დაპირისპირებულ ნაწილებს. სახელმწიფო წყობილებაც ყალიბდება იმის და მიხედვით, თუ რომელი მათგანი ჭარბობს. როგორც ჩანს, ამის გამო არსებობს ორი სახელმწიფოებრივი წყობილება: დემოკრატია და ოლიგარქია.

თავი IV

ზემოთ ვთქვით, რომ არსებობს სახელმწიფოების მრავალი სახე და რა მიზეზით. ახლა ვიმსჯელოთ იმის შესახებ, რომ არსებობს დემოკრატიისა და ოლიგარქიის მრავალი სახე, რაც ცხადი იყო აგრეთვე ზემოთქმულიდან. არსებობს აგრეთვე ხალხის მრავალი სახეობა. მაგალითად, ერთი სახეობა არის მიწათმოქმედთა, მეორე ხელოსნებისა, მესამე ვაჭრებისა, რომლებიც ყიდვა-გაყიდვას აწარმოებენ, შემდეგი სახეა მეზღვაურებისა. ამათგან ნაწილი მეომრები არიან; ნაწილი მეთევზეობას მისდევს, ნაწილი ტვირთზიდვას ეწევა. ხშირად თვითეული ეს სახეობა არის მრავალრიცხოვანი, მაგალითად, მეთევზეები ტარენტსა და ბიზანტიაში, მეზღვაურები ათენში, მატროსები ეგინასა და ქიოსში, მტვირთავები ტენედოსში. ამას გარდა, არსებობს უღარიბესი მოსახლეობა და მცირე ქონების მფლობელნი, რომელთაც არა აქვთ თავისუფალი დრო. შემდეგ თავისუფალი მოქალაქენი, რომლებიც არ არიან ორივე მხრივ თავისუფალი მშობლებისაგან წარმოშობილი და სხვა სახეობანი უბრალო ხალხისა. გამორჩეული ხალხი კი ერთმანეთისაგან განსხვავდება სიმდიდრით, კეთილშობილი წარმოშობით, ზნეობით, განათლებითა და სხვა ამგვარი თვისებებით.

ე.წ. "პირველ დემოკრატიაში" გატარებულია ძირითადად თანასწორობის პრინციპი. ამ დემოკრატიაში კანონი ქადაგებს თანასწორობას. არც

MYTOPBOOK.ORG

ღარიბებს და არც მდიდრებს არა აქვთ [illegible] უპირატესობა, არც ერთი მხარე არაა მეტი უფლებების მქონე, მეორესთან შედარებით, არამედ ორივე მხარე თანასწორია. რადგან ამ დემოკრატიაში ყველაზე მეტად არსებობს თავისუფლება და თანასწორობა, როგორც ამტკიცებს ზოგიერთი, ამიტომ აქ ყველაზე მეტად მონაწილეობს მოსახლეობა მმართველობაში. რადგან აქ უმრავლესობას ხალხი შეადგენს და მათ დადგენილებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ აუცილებელია, რომ ეს სახელმწიფო დემოკრატიული იყოს. აი, ესაა დემოკრატიის ერთი სახე.

დემოკრატიის მეორე სახეობაში ხელმძღვანელი თანამდებობის მიღება დამოკიდებულია ქონებაზე, თუმცა არა დიდ ქონებაზე. მაშასადამე, მმართველობაში მონაწილეობის მიღება შეუძლია ქონების მფლობელს,
1292a ხოლო არმქონე ამ უფლებას მოკლებულია.

შემდეგი სახეობა დემოკრატიისა ისაა, სადაც ყველას აქვს უფლება მიიღოს მონაწილეობა მმართველობაში, მართვა ხორციელდება კანონების საფუძველზე. მაგრამ მოქალაქის თავისუფალი წარმოშობა ეჭვს არ უნდა ბადებდეს. დემოკრატიის შემდეგ სახეობაში ყველას აქვს უფლება მიიღოს მაღალი თანამდებობა, მაგრამ ამისთვის საჭიროა, რომ ის მოქალაქე იყოს. სახელმწიფოს აქ კანონი მართავს. დემოკრატიის შემდეგ ფორმაში ყველაფერი ისეა, როგორც ზემოთქმულში, მაგრამ ძალაუფლება ეკუთვნის არა კანონს, არამედ ხალხს. ეს კი ხდება იმიტომ, რომ აქ მთავარია სახალხო კრების გადაწყვეტილება და არა კანონი. ამას ახორციელებენ დემაგოგები. იმ სახელმწიფოში, სადაც დემოკრატია ხორციელდება კანონით, დემაგოგებს ადგილი არა აქვთ. იქ საპატიო ადგილები საუკეთესო მოქალაქეებს ეკუთვნით. დემაგოგები ჩნდებიან იქ, სადაც კანონს არა აქვს ძალა. ხალხი ხდება სუვერენული მმართველი, თუ გაერთიანდა. მასა ძლიერია არა ცალ-ცალკე, არამედ ყველანი ერთად. გაუგებარია, თუ რას გულისხმობს ჰომეროსი, როცა ამბობდა, რომ არ ვარგა, როცა სათავეში მრავალია, იქნება გულისხმობდა იმას, რომ თუ მრავალი მართავს ისე, თითქოს ერთი ყოფილიყო, როდესაც მასას სურს იყოს ერთმმართველი და სახელმწიფო მართოს როგორც მონარქმა, მაშინ ის არ მართავ[illegible] კანონებ[illegible] და მაშინ ეს სახელმწიფო იქცევა დესპოტურ სახელმწიფოდ, სადაც [illegible]ოვში იმყოფებიან მლიქნელნი. ასეთი დემოკრატია ტირანიის ანალოგიურია. მათ ერთნაირი თვისებები აქვთ: ორივე დესპოტურად ექცევა საუკეთ[illegible] მოქალაქეებს, გადაწყვეტილებებს იქ ბრძანების ხასიათი აქვს, ორივეგ[illegible] ვხედებით დემაგოგებს და მლიქნელებს,

რომლებიც ერთმანეთს ჰგვანან და იგივეობრივნი არიან. თვითეულ მათგანს აქვს დიდი გავლენა ტირანზე, დემაგოგებს კი ასეთ ხალხზე, ამის მიზეზი ისაა, რომ დიდი მნიშვნელობა ეძლევა გადაწყვეტილებებს და არა კანონს. გადაწყვეტილება კი ხალხს გამოაქვს. ამის შედეგად ხალხი იქცევა დიდ ძალად, რადგან საქმეების უმეტესობას თავისი შეხედულებით წყვეტს. დემაგოგები კი თანამდებობის პირებს ბრალდებებს უყენებენ და ამტკიცებენ, რომ ისინი ხალხმა უნდა გაასამართლოს. ხალხი ამ ბრალდებებს სიამოვნებით ეთანხმება და თანამდებობის პირები კარგავენ თავის უფლებებს. სწორი იქნებოდა, თუ ამ დემოკრატიას უსაყვედურებდნენ, რომ ის არ წარმოადგენს სახელმწიფოს, რადგან სადაც არაა კანონი, იქ არც სახელმწიფოა. კანონი უნდა წყვეტდეს ყველაფერს, ხოლო თანამდებობის პირები და სახელმწიფო კი უნდა წყვეტდნენ კერძო საკითხებს. ასე რომ, თუ დემოკრატია არის სახელმწიფოს ერთ-ერთი სახეობა, ცხადია, რომ ის წყობილება, სადაც ყველაფერს წყვეტს სახალხო კრება, არ იქნება ნამდვილი დემოკრატია. რადგან სახალხო კრების გადაწყვეტილებას არ შეიძლება ჰქონდეს უნივერსალური მნიშვნელობა.

აი, ჩვენი მოსაზრებები დემოკრატიული სახელმწიფოს შესახებ.

თავი V

ოლიგარქიის ერთ-ერთ სახეობას ახასიათებს მდიდრებისათვის უპირატესობის მინიჭება იმდენად, რომ ღარიბები, რომლებიც უმრავლესობას წარმოადგენენ, არ მონაწილეობენ სახელმწიფოს მმართველობაში. სახელმწიფოს მმართველობაში დაიშვებიან მხოლოდ 1292b
ისინი, რომლებმაც შეაგროვეს ქონება.

შემდეგი ფორმა ოლიგარქია არის ის, სადაც სათავეში ექცევიან დიდი ქონების პატრონნი და შემდეგ ისინი ირჩევენ იმ თანამდებობის პირებს, რომელნიც აკლიათ. თუ ეს შევსება წარმოებს მდიდრების მთელი შემადგენლობიდან, მაშინ შეიქმნება არისტოკრატიული სახელმწიფო, მაგრამ თუ მოსახლეობის განსაზღვრული ფენიდან, მაშინ ისევ ოლიგარქიას მივიღებთ.

ოლიგარქიის მესამე სახეობაში შვილი იკავებს მამის თანამდებობას. მეოთხე ფორმაში მმართველობა ხორციელდება ზემოთქმულის მიხედვით, მაგრამ საზოგადოებას მართავს არა კანონი, არამედ თანამდებობის პირები. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ოლიგარქიაში ხდება ტირანიის გადასვლა მონარქიაში, როგორც დემოკრატიისა დემოკრატიაში. ასეთ ოლიგარქიულ სახელმწიფოს უწოდებენ დინასტიურს.

MYTOPBOOK.ORG

აი, რამდენი სახე არსებობს დემოკრატიისა და ოლიგარქიისა. არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან ის სახელმწიფოები, რომლებიც კანონის მიხედვით დემოკრატიულნი არ არიან, მაგრამ ტრადიციებისა და სოციალური სისტემის მიხედვით კი დემოკრატიულნი არიან. ასევე პირიქით, ზოგიერთი სახელმწიფო კანონის მიხედვით დემოკრატიულია, ხოლო ტრადიციებისა და ცხოვრების წესის მიხედვით კი ოლიგარქიული. ეს მეტწილად ხდება სახელმწიფოებში მომხდარი ცვლილებების შედეგად, როდესაც სწრაფად კი არ ხდება გადასვლა ახალზე, არამედ პატარ-პატარა ცვლილებების დაგროვების გამო. ასე, რომ ადრე არსებული კანონები ინარჩუნებენ თავის ძალას, ძალაუფლება კი გადადის იმათ ხელში, ვინც გადატრიალება მოახდინა.

ზემოთქმულიდან ცხადი ხდება, რომ დემოკრატიისა და ოლიგარქიის ასეთი სახეები არსებობს. აუცილებელია, რომ სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობდეს მოსახლეობის ყველა ფენა, ანდა ზოგი მონაწილეობდეს და ზოგი არა. როდესაც მიწათმოქმდენი და საშუალო ფენები არიან სათავეში, მაშინ სახელმწიფოს მართვა ხორციელდება კანონებით. რადგან ისინი შრომით ცხოვრობენ და დასვენება არ შეუძლიათ, ამიტომ ისინი ყველაფერზე მაღლა კანონს აყენებენ და საერთო სახალხო კრებებს მხოლოდ აუცილებლობის შემთხვევაში აწყობენ სხვა მოქალაქენი კი მმართველობაში მონაწილეობენ იმ შემთხვევაში, თუ დააგროვებენ ქონების კანონით დაშვებულ რაოდენობას. ამგვარად, შეძლების მქონე ყველა მოქალაქე მონაწილეობს მმართველობაში. თუ ეს უფლება ყველას არ ექნება, შეიქმნება ოლიგარქია. მაგრამ თავისუფალი დრო არ ექნება კაცს, თუ ცხოვრების სახსარი არა აქვს. აი, ამ მიზეზის გამო ესაა დემოკრატიის პირველი სახეობა.

დემოკრატიის შემდეგ სახეს აქვს ასეთი განმასხვავებელი ნიშნები: აქ ყველას აქვს უფლება მონაწილეობდეს მმართველობაში, თუ არაა ეჭვი მის კეთილშობილურ წარმოშობაზე. მაგრამ მონაწილეობს ის, ვისაც აქვს საამისო თავისუფალი დრო. ასეთ დემოკრატიაში მართავენ კანონებით, რადგან ხალხს არა აქვს თავისუფალი დრო.

დემოკრატიის მესამე სახისათვის დამახასიათებელია ყველა თავისუფალი მოქალაქის მონაწილეობა მმართველობაში ზემოხსენებული მიზეზის გამო. ასე რომ, ამ სახელმწიფოში ხელმძღვანელობენ კანონით.

1293a მეოთხე სახეობა დემოკრატიისა წარმოშობა დასახელებულ სახელმწიფოებზე გვიან, რადგან სახელმწიფოები ადრინდელთან შედარებით გაიზარდნენ და შემოსავალიც მოემატათ. სახელმწიფოს მმართველობაში მონაწილეობს

უბრალო ხალხის უმრავლესობა და ისინი ეწევიან პოლიტიკურ საქმიანობას, რადგან იღებენ რა ხელფასს, უხვად აქვთ თავისუფალი დრო. ხალხის მასას საკუთარ საქმეებზე ზრუნვა ხელს აღარ უშლის, მდიდრებს კი უშლის, რის გამოც ისინი ხშირად არ ესწრებიან სახალხო კრებებს და სასამართლოებს, ამიტომ ხალხის მასა ხელთ იგდებს ძალაუფლებას და კანონებიც კარგავენ თავის მნიშვნელობას.

აი, რამდენი სახეობა არსებობს დემოკრატიისა, რატომ არსებობენ ისინი და რა მიზეზით.

ოლიგარქიის პირველი სახეობაში ქონება აქვს ხალხს, თუმცა მცირე რაოდენობისა და არა ძალიან დიდი, რის გამოც მას აქვს საუფლება მიიღოს მონაწილეობა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში. ესაა ოლიგარქიის პირველი სახე. რადგან აქ ქონების მფლობელნი მონაწილეობენ მართველობაში და რადგან მათი რიცხვი დიდი, ამიტომ აუცილებელია, რომ მთელი ძალაუფლება იყოს არა ადამიანების, არამედ კანონების ხელში, რახან ის დიდად არის დაშორებული მონარქიისაგან. აქ ხალხს არა აქვს იმდენი ქონება, რომ არ ზრუნავდეს საარსებო საშუალებების მოპოვებაზე, მაგრამ არა აქვს იმდენად ცოტა, რომ სახელმწიფოს შესანახი გახდეს. ამიტომ ისინი მოითხოვენ, რომ სახელმწიფოს მართავდეს კანონი და არა პიროვნება. რადგან მდიდრები მცირერიცხოვანნი არიან, მაგრამ უფრო მეტად მდიდრები, ვიდრე ოლიგარქიის პირველ ფორმაში, ამიტომ წარმოიშობა ოლიგარქიის მეორე ფორმა, სადაც მდიდრებს დიდი უფლებები აქვთ და ამიტომ მეტ მოთხოვნებს აყენებენ. ისინი ირჩევენ თანამდებობის პირებს დანარჩენი მოსახლეობიდან. მაგრამ ისინი იმდენად ძლიერნი არ არიან, რომ კანონების გარეშე მართონ სახელმწიფო, ამიტომ ადგენენ შესაბამის კანონებს.

როდესაც მცირდება დიდი ქონების მფლობელთა რიცხვი, მაშინ წარმოიშობა ოლიგარქიის მესამე სახე, სადაც მთელი ძალაუფლება ამათ ხელშია. ხოლო მათი სიკვდილის შემდეგ კანონების საფუძველზე მათი ვაჟები იკავებენ მათ თანამდებობებს. მათი ქონება დიდად იზრდება, მომხრეებიც ემატებათ და ძალაუფლებაც გადადის არა კანონების, არამედ ადამიანების ხელში. ასეთი დინასტია უახლოვდება მონარქიას. ასეთია ოლიგარქიის მეოთხე სახე. ესაა უკიდურესი დემოკრატიის სრულიად საწინააღმდეგო ფორმა.

დემოკრატიისა და ოლიგარქიის გარდა, არსებობს კიდევ ორი სახელმწიფო წეს-წყობილება, რომელთაგან ერთ-ერთს როგორც ყველა, ისე ჩვენც ვთლით ოთხი ფორმიდან ერთ-ერთად. ეს ოთხი ფორმაა: მონარქია, ოლიგარქია, დემოკრატია, არისტოკრატია და მეხუთე ატარებს

MYTOPBOOK.ORG

ყველა სახელმწიფოსათვის საერთო სახელს "პოლიტეია". რადგან ის ხშირად არ გვხვდება, ამიტომ შეუმჩნეველი რჩება იმათთვის, ვინც ცდილობს სახელმწიფოს სახეების ჩამოთვლას და ამიტომ ასახელებენ
1293b სახელმწიფოს მხოლოდ ოთხ ფორმას. მაგალითად, პლატონი თავის "სახელმწიფოში". არისტოკრატია ამ სახელმწიფოს სწორად ეწოდება, რის შესახებაც ჩვენ უკვე ვთქვით ჩვენს ზემომოტანილ საუბრებში. ამ სახელს ატარებს ეს სახელმწიფო, როგორც სახელმწიფო, ასევე ადამიანების გამო, რომელნიც ნამდვილად არიან სათნო და არა რაღაც პირობების გამო. ამ ერთ რამეში, ზნეობაში, პოლიტიკოსნი და მოქალაქენი იგივეობრივნი არიან. სხვა სახელმწიფოებში კი მოქალაქენი ასეთნი არიან მხოლოდ სახელმწიფოსთან მიმართებაში. მაგრამ არსებობენ სხვა სახელმწიფოებიც, რომლებიც განსხვავდებიან ოლიგარქიულისაგან და არისტოკრატია ეწოდებათ. ისინი განსხვავდებიან აგრეთვე "პოლიტეიისაგან", სადაც მაღალ თანამდებობებზე ინიშნებიან არა მხოლოდ სიმდიდრის, არამედ აგრეთვე სათნოების გამო. ეს სახელმწიფო განსხვავდება ორივესაგან და ეწოდება არისტოკრატიული სახელმწიფო. იმ სახელმწიფოებშიც კი, სადაც საერთოდ არ ზრუნავენ მოქალაქეთა ზნეობაზე, არიან ადამიანები, რომლებსაც კარგი სახელი აქვთ და პატიოსნებად თვლიან. იქ, სადაც ყურადღებას აქცევენ სიმდიდრესაც, სათნოებასაც და მოსახლეობის დიდ ფენებსაც, მაგალითად, კართაგენში, იქ არისტოკრატიული სახელმწიფოა. ხოლო სადაც მხოლოდ ორ რამეს აქცევენ ყურადღებას, ზნეობასა და ადამიანებს, იქ სახელმწიფო წარმოადგენს ზნეობისა და დემოკრატიის ნარევს. ზემოდასახელებული ფორმების გარდა, არისტოკრატიას უნდა დაემატოს ეს ორი სახე და მესამე ე.წ. "პოლიტია", რომელიც უფრო ოლიგარქიისაკენ იხრება.

თავი VI

დაგვრჩა განსახილველი ე.წ. "პოლიტია" და ტირანია. ჩვენ ისინი ასე მოვათავსეთ, თუმცა არც პოლიტია და არც ტირანია არ არიან სახელმწიფოს დამახინჯებული ფორმები. სიმართლე რომ ითქვას, ყველა ისინი სწორ სახელმწიფოებრივ წეს-წყობილებასთან შედარებით, არიან ერთგვარი შეცდომა. ისინი შერე მიაკუთვნეს დამახინჯებულ ფორმებს, რაც წარმოადგენს გადახვევას სწორი სახელმწიფოებრივი ფორმებიდან, როგორც დასაწყისშიც აღვნიშნეთ. და ბოლოს, გასინჯული იქნება განვიხილოთ ტირანია, რომელიც ყველაზე ნაკლებ არის რესპუბლიკური

სახელმწიფოებრივი წეს-წყობილება, თუმცა ჩვენი კვლევა რესპუბლიკას ეხება.

თუ რატომ ვაწარმოებთ ამ კლასიფიკაციას, ამის შესახებ უკვე ვთქვით. ახლა კი უნდა შევუდგეთ პოლიტეის განხილვას. დავადგინეთ რა ოლიგარქიისა და დემოკრატიის ხასიათი, ახლა უფრო ნათელი გახდება პოლიტეის არსი. მარტივად რომ ვთქვათ, პოლიტეა არის ოლიგარქიისა და დემოკრატიის ნარევი. ხალხი პოლიტეიას უწოდებს იმ სახელმწიფოებს, რომლებიც იხრებიან დემოკრატიისაკენ, ხოლო რომლებიც იხრებიან ოლიგარქიისაკენ, არისტოკრატიას უწოდებენ, რადგან მდიდრები უფრო მეტად აქცევენ ყურადღებას სწავლა-განათლებას და კეთილშობილებას. ამას გარდა, ფიქრობენ, რომ მდიდრებს აქვთ ის, რის გამოც ბოროტნი ბოროტმოქმედებას სჩადიან. აქედან წარმოიშო მათი სახელწოდება "კალოგათია" და "ცნობილნია".

არისტოკრატიაში სურთ, რომ უპირატესობა საუკეთესო მოქალაქეებს
მიეცეს. ოლიგარქიაც, ძირითადად, კარგი და მშვენიერი მოქალაქეებისაგან 1294a
შედგება. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ შეუძლებელია კარგი კანონები ჰქონდეს იმ სახელმწიფოს, რომელსაც ხელმძღვანელობენ არა კარგი, არამედ ცუდი ადამიანები. ასევე შეუძლებელია არისტოკრატიული იყოს ის ქვეყანა, რომელსაც კარგი კანონები არა აქვს. კანონიერება არ იქნება იქ, სადაც კანონები კარგია, მაგრამ მას არ ასრულებენ. მაშ, უნდა მივიღოთ, რომ კანონიერება ნიშნავს კანონებისადმი მორჩილებას. არის სახელმწიფოები, სადაც ემორჩილებიან კარგად შედგენილ კანონებს. მაგრამ ხდება ხოლმე ისიც, რომ ასრულებენ ცუდად შედგენილ კანონებს. კარგი კანონები კი ორგვარია: კარგი მოქალაქეთათვის და კარგი აბსოლუტური მნიშვნელობით.

ვფიქრობთ, რომ არისტოკრატია არის ისეთი სახელმწიფო, სადაც, პირველ რიგში, პატივს სცემენ ზნეობრივ ადამიანებს და მასში საზომია ზნეობა, ოლიგარქიაში საზომია სიმდიდრე, დემოკრატიაში - თავისუფლება. ყველა სახელმწიფო, ოლიგარქიაც, არისტოკრატიაც, დემოკრატიაც, გადამწყვეტ მნიშვნელობას აძლევს უმრავლესობის აზრს. ე.ი. გადამწყვეტია ის, რასაც ფიქრობს ხელმძღვანელ პირთა უმრავლესობა.

სახელმწიფოში უმრავლესობას აქვს ერთი ნიმუში პოლიტეიის სახით, რაც გულისხმობს მდიდრებისა და ღარიბების, სიმდიდრისა და თავისუფლების ნარევს. უმრავლესობა სახელმწიფოებში მდიდრებს უკავიათ კარგი და მშვენიერი ადამიანების ადგილი.

ის თვისებები, რომლებიც აცხადებენ სახელმწიფოებში პრეტენზიას თანასწორობაზე, არიან შემდეგი: თავისუფლება, სიმდიდრე და

MYTOPBOOK.ORG

ზნეობრიობა. მეოთხე — კეთილშობილი წარმოშობა თან სდევს ორ უკანასკნელს, რადგან კეთილშობილება ძველებურად სიმდიდრესა და ზნეობრიობას ნიშნავს. ცხადია, რომ სიმდიდრისა და სიღარიბის ნარევს პოლიტია უნდა ვუწოდოთ, ხოლო პირველი სამი თვისების ნარევს სხვებთან შედარებით უფრო მეტად არისტოკრატია შეიძლება ეწოდოს, გარდა პირველი, ჭეშმარიტი არისტოკრატიისა.

ამრიგად, ცხადია, არსებობენ მონარქიის, დემოკრატიისა და ოლიგარქიის სხვა სახელმწიფოებრივი ფორმებიც. ითქვა იმის შესახებ, თუ როგორი არიან ისინი, რით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან პოლიტია და არისტოკრატია, რომელნიც ერთმანეთისგან დიდად არ არიან დაშორებული.

თავი VII

იმის შემდეგ, რაც ვთქვით, ახლა ვილაპარაკოთ იმის შესახებ, თუ დემოკრატიისა და ოლიგარქიის გარდა, როგორ წარმოიშობა პოლიტია და როგორია მისი წეს-წყობილება ამით ნათელი გახდება აგრეთვე ის ნიშნები, რაც ოლიგარქიასა და დემოკრატიას განასხვავებს. მივიღოთ ეს განსაზღვრებები და თვითეული მათგანის ნახევრების შეერთებით შევადგინოთ ერთი მთელი.

შეერთებისა და შერევის კი სამი სახე არსებობს: პირველი, ორივე კანონმდებლობიდან უნდა ავიღოთ ის, რაც საერთოა ორივესათვის, მაგალითად, სასამართლო საქმეების წარმოება. ოლიგარქიაში მდიდრებს აჯარიმებენ, თუ არ მონაწილეობენ სასამართლოს საქმიანობაში, ღარიბებს კი მონაწილეობისათვის ხელფასს აძლევენ. დემოკრატიაში ღარიბებს აძლევენ ხელფასს სასამართლოში მონაწილეობისათვის, მდიდრებს კი არ
1294b აჯარიმებენ. პოლიტია კი წარმოადგენს მათ გაერთიანებას და შუალუდს მათ შორის. ასეთია ამ ორი სისტემის გაერთიანების პირველი გზა.

მეორე გზა არის შუალედი იმ დადგენილებებისა, რომელიც გამოაქვს ამ ორ სახელმწიფოს. მაგალითად, დემოკრატია სახალხო კრებაში მონაწილეობისათვის არ მოითხოვს არავითარ ქონებრივ ცენზს, ან მოითხოვს ძალიან მცირეს, ოლიგარქია კი მოითხოვს ძალიან დიდ ცენზს. ამ მხრივ მათ შორის არაფერი საერთო. ამიტომ საჭიროა მათ შორის შუალედი გზის გამონახვა.

მესამე გზა კი გულისხმობს დადგენილებების ნაწილის აღებას ოლიგარქიის კანონებიდან, ნაწილისა კი დემოკრატიიდან. მე ვგულისხმობ

შემდეგს: დემოკრატიაში მაღალი თანამდებობის პირებს ნიშნავენ კენჭისყრით, ოლიგარქიაში არჩევნებით. დემოკრატიაში თანამდებობის დაკავებისათვის არაა საჭირო ქონებრივი ცენზი, ოლიგარქიაში საჭიროა. დემოკრატია და პოლიტია იღებენ ამ წყობიდან ერთ-ერთ ნიშანს: ოლიგარქიიდან მაღალი თანამდებობის პირების არჩევნებს, დემოკრატიიდან ქონებრივი ცენზის უარყოფას. აი, ასეთია ამ სახელმწიფოების შეერთების მესამე გზა.

ამ სახელმწიფოების კარგი შეერთების საზომი არის ამ სახელმწიფოების შეფასება ერთდროულად როგორც დემოკრატიულად, ისე ოლიგარქიულად. ისინი, რომლებიც ამას ამბობენ, გრძნობენ, რომ ნარევი კარგია. ასევე განიცდება შუალედიც, რომელშიც მოჩანს ორივე უკიდურესობა. ამას ადგილი აქვს ლაკედემონის სახელმწიფოში. ბევრი ამტკიცებს, რომ ლაკედემონი არის დემოკრატიული სახელმწიფო, რადგან მას დემოკრატიული სახელმწიფოს ბევრი ნიშანი აქვს. მაგალითად, ბავშვების აღზრდის საკითხი. მდიდრების შვილები იმავე პირობებში იზრდებიან, როგორც ღარიბებისა. ისინი ისეთსავე განათლებას იღებენ, როგორსაც მდიდრების შვილები. მოწიფულობის და დავაჟკაცების პერიოდშიც მათი პირობები არ განსხვავდება. ასევე კვება: სისიტიებში ყველას ერთნაირი აქვს. მდიდრები ატარებენ ისეთსავე ტანისამოსს, როგორსაც ატარებენ ღარიბნი. ორი დიდი სახელმწიფოებრივი თანამდებობიდან ერთს ირჩევს ხალხი, მეორეს არჩევა კი ხდება ხალხის მასებიდან. გერონტებს ხალხი ირჩევს, ეფორატის არჩევნებში კი თვითონ ხალხი მონაწილეობს. ზოგი ფიქრობს, რომ ლაკედემონელების 3 სახელმწიფო არის ოლიგარქიული, რადგან მას ოლიგარქიულის ბევრი ნიშანი აქვს. მაგალითად, ყველა მაღალი თანამდებობის პირს ირჩევენ და კენჭისყრით არასოდეს არ ნიშნავენ. თანამდებობის პირებს იშვიათად აქვთ უფლება სიკვდილით დასჯის, გაძევებისა და სხვ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ პოლიტეიაში ორივე სისტემა კარგად არის შეერთებული და არც ერთ მათგანს არ ეძლევა უპირატესობა. იგი თავს იცავს საკუთარი და არა გარეშე ძალებით. არც სათათბიროდ არიან მოწვეული გარეშე პირები. ეს ცუდი სახელმწიფოსათვის არის დამახასიათებელი. ამ სახელმწიფოს არც ერთ შემადგენელ ნაწილს არ სურს სხვა წეს-წყობილება.

ამრიგად, ჩვენ ვიმსჯელეთ იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა შეიქმნას ე.წ. პოლიტეია და არისტოკრატიული სახელმწიფო.

MYTOPBOOK.ORG

თავი VIII

1295a დაგვრჩა განსახილველი ტირანია არა იმიტომ, რომ მასზე ბევრის თქმა შეიძლება, არამედ იმიტომ, რათა მან დაიკავოს თავისი ადგილი ჩვენს გამოკვლევაში, რადგან ჩვენ მას ვთვლით სახელმწიფოს ერთ-ერთ სახეობად. მონარქია ჩვენ უკვე განვიხილეთ წინამორბედ საუბრებში, სადაც კვლევას ვაწარმოებდით ე.წ. მონარქიაზე, რათა დაგვედგინა, სასარგებლოა თუ არა ეს ფორმა და როგორ ნიშნავენ მეფეს.

ტირანიის ორი ფორმა ჩვენ განვიხილეთ იქ, სადაც მონარქიას ვიკვლევდით. ორივეს აქვს ისეთი თვისებები, რაც მონარქიას ემთხვევა. ორივე ემყარება კანონებს. ზოგიერთი ბარბაროსული ტომი ახლაც ირჩევს თვითმპყრობელ მეფეს და ძველ დროშიც, ადრეულ საბერძნეთში ასევე ნიშნავდნენ თვითმპყრობელ მეფეებს. რომელთაც ესუმნეტები ეწოდებოდათ. მაგრამ ამ ორ მონარქიას შორის არსებობს განსხვავებაც. ისინი კანონიერებისა და ხალხის ნებასურვილით არჩევის გამო არიან სამეფოები. მაგრამ დესპოტური მმართველობისა და საკუთარი ნებასურვილით მოქმედების გამო არიან ტირანული.

ტირანიის მესამე სახე უფრო მეტად არის თვითმპყრობელური ხასიათისა. იგი ტირანულია იმიტომაც, რომ უპისპირდება აბსოლუტურ მონარქიას. იგი აუცილებელად არის ტირანული იმის გამოც, რომ საუკეთესო მოქალაქეებს მართავს ანგარიშგების გარეშე საკუთარი და არა დაქვემდებარებულთა ინტერესებისათვის. ცხადია, რომ ის არის იძულებითი მმართველობა, რადგან არც ერთი თავისუფალი მოქალაქე არ დაემორჩილებოდა ასეთ მმართველობას.

ზემოთქმული მიზეზების გამო ასეთია და ამდენი ტირანული სახელმიფოს სახეები.

თავი IX

როგორია ყველაზე უკეთესი სახელმწიფო და ცხოვრების საუკეთესო სახე სახელმწიფოთა და ადამიანთა უმრავლესობისათვის? ეს არაა ცხოვრება ისეთი სათნოებით, რომელიც ჭარბობს ჩვეულებრივი ადამიანის სათნოებას, არც ცხოვრება განათლებით, რაც მოითხოვს ბუნებრივ მონაცემებსა და საშუალებებს რასაც იძლევა ბედნიერი შემთხვევა. ის არც სახელმწიფოა, რომელსაც მოქალაქეთა სურვილით ირჩევენ, არამედ ესაა ისეთი ცხოვრება, რომელიც ხელმისაწვდომია მოსახლეობის უმრავლესობისათვის და ისეთი სახელმწიფო, რომელიც მისაღებია სახელმწიფოთა უმრავლესობისათვის.

ე.წ. არისტოკრატია მიუღებელია სახელმწიფოების უმრავლესობისათვის. იგი უახლოვდება ე.წ. პოლიტეიას, ამიტომ მასზე, როგორც ერთ სახელმწიფოზე, ახლა ვილაპარაკებთ. მსჯელობა ყველა ამ საკითხების შესახებ იქნება დამყარებული იმავე პრინციპებზე. თუ "ეთიკებში" სწორადაა ნათქვამი, რომ ბედნიერი ცხოვრება არის ზნეობაზე დამყარებული ცხოვრება დაბრკოლებების გარეშე, ხოლო ზნეობა კი არის შუალედი, მაშინ საუკეთესო ცხოვრება იქნება შუალედური ცხოვრება, რომლის მიღწევა შეუძლია ყველა ადამიანს. იგივე განსაზღვრება ექნება აუცილებლად სახელმწიფოებრივ სათნოებასაც და მანკიერებას, რადგან 1295a
პოლიტეა არის იგივე სახელმწიფო ცხოვრება.

ყოველ სახელმწიფოს აქვს სამი ნაწილი: ძალიან მდიდრები, ძალიან ღარიბები და მესამე — მათ შუა მყოფი. რადგან ყველა აღიარებს, რომ ზომიერება და შუალედი არის საუკეთესო მდგომარეობა, ცხადია, რომ ქონებაშიც საუკეთესოა საშუალო ქონება. გონივრულია დაეთანხმო ასეთ თვალსაზრისს, მაგრამ, ძნელია დაეთანხმო ძალიან კარგს, ძალიან ძლიერს, ძალიან კეთილშობილს, და ამათ მოპირდაპირეს ძალიან ღარიბს, ძალიან სუსტს, ძალიან დამცირებულს. პირველნი ხდებიან უფრო მეტად თავხედები და უზნეონი, მეორენი კი ბოროტმოქმედნი და წვრილმანი უზნეონი. ერთნი სჩადიან უსამართლობას თავხედობის გამო, მეორენი კი ბოროტი თვისებების გამო. გარდა ამისა, ისინი ჯრ გაურბიან სახელმწიფო საქმიანობას, პირიქით, ეტანებიან მას, მაგრამ ორივე ეს ნიშანთვისება საზიანოა სახელმწიფოსთვის. ამას გარდა, ისინი, რომლებიც ზედმეტად კეთილდღეობაში იმყოფებიან და ძალაუფლებაც აქვთ, ჰყავთ მეგობრები და სხვა უპირატესობანი აქვთ, მათ არ სურთ დაემორჩილონ ხელმძღვანელობას და არც წარმოდგენა აქვთ ამაზე. ეს მათ მოსდგამთ ოჯახიდან და ბავშვობიდან. ისინი იმყოფებოდნენ რა ფუფუნებაში, არ არიან მიჩვეული მორჩილებას სასწავლებლებშიც კი. ხოლო მორენი დიდი გაჭირვების გამო ძალიან დამცირებული არიან, ამიტომ არ იციან არც ხელმძღვაგნელობა და არც ქვეშევრდომობა, არამედ მხოლოდ მონური მორჩილება. პირველნი არ ემორჩილებიან არავითარ ხელმძღვანელობას და თვითონ, როგორც დესპოტები, ისე ხელმძღვანელობენ. ასე წარმოიქმნა მონებისა და ბატონების სახელმწიფო, სადაც ერთნი შურით არიან აღვსილნი, მეორენი კი ზიზღით. ეს კი ეწინააღმდეგება მეგობრობას და სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებს. ხოლო მტრებს ერთ გზაზე გავლაც კი არ სურთ.

სახელმწიფოს სურს, რომ შედგებოდეს უმეტესად მსგავსი და თანასწორი მოქალაქეებისაგან. ეს კი ახასიათებს საუკეთესო პოლიტიკურ

MYTOPBOOK.ORG

წეს-წყობილებას, იმ სახელმწიფოს სიმყარეს, რომლის შესახებ ვამბობთ, რომ არის ბუნებრივი შედგენილობისა, ყველაზე მეტად საშუალო კლასი იცავს. საშუალო კლასს არც სხვების ავლა-დიდება სურს, როგორც ღარიბებს, არც სხვებს სურთ მათგან რაიმე, როგორც მდიდრებისაგან ღარიბებს და რადგან არც მათ სურთ სხვებისა და არც სხვებს სურთ მათი, ამიტომ ისინი მშვიდად ცხოვრობენ. ამასთან დაკავშირებით კარგად აქვს ნათქვამი ფოკულიდეს: "საშუალო ფენას მრავალი უპირატესობა აქვს. მე მინდა, რომ სახელმწიფოში საშუალო ფენას ვეკუთვნოდე"[4]. ცხადია, რომ საუკეთესო სახელმწიფოებრივი ურთიერთობა შეიქმნება
1296a საშუალო კლასის დახმარებით და კარგია იმ სახელმწიფოს მმართველობა, სადაც საშუალო ფენა ჭარბობს თუ ორივე მოპირდაპირე მხარეს არა, ერთ-ერთს მაინც, თუ ისინი დაუკავშირდებიან რომელიმე მხარეს, წარმოშობენ წონასწორობას და ხელს უშლიან მოწინააღმდეგე მხარეების გაძლიერებას. [უდიდესი ბედნიერებაა, როდესაც მოქალაქეებს აქვთ საშუალო, მაგრამ საკმარისი ქონება. იქ კი, სადაც ერთ მხარეს აქვს ძალიან ბევრი, მეორეს კი არაფერი, წარმოიშობა ან უკიდურესი დემოკრატია, ან სუფთა სახის ოლიგარქია, ანდა ტირანია] სადაც ორივე მხარე ჭარბად არის მოცემული. ტირანია წარმოიშობა უკიდურესი დემოკრატიისა და ოლიგარქიისაგან. გაცილებით ნაკლებ ჩნდება ის საშუალო ფენებზე დამყარებული და მათი მონათესავე სახელმწიფოებიდან. ამის მიზეზების შესახებ ჩვენ ვილაპარაკებთ მოგვიანებით, როცა შევეხებით სახელმწიფო გადატრიალების საკითხს.

ამრიგად, ცხადია, რომ სახელმწიფოს საშუალო ფორმა არის საუკეთესო, რადგან მხოლოდ მასში არა აქვს ადგილი აჯანყებებს იმის გამო, რომ ჭარბობს საშუალო კლასი და სადაც ჭარბობს საშუალო კლასი, იქ ნაკლებ აქვს ადგილი აჯანყებებსა და არეულობებს. დიდი სახელმწიფოებიც ამავე მიზეზით, ე.ი. საშუალო კლასის სიჭარბის გამო, არიან თავისუფალი აჯანყებებისაგან. პატარა სახელმწიფოებში კი ადვილია ორი მოწინააღმდეგე კლასის გაძლიერება ისე, რომ საშუალო კლასისათვის ადგილი აღარ დარჩეს და ყველანი ხდებიან ან ძალიან მდიდრები ან ძალიან ღარიბები. დემოკრატიული სახელმწიფოები უფრო მყარნი არიან, ვიდრე ოლიგარქიები და უფრო დღეგრძელნიც მათში საშუალო კლასის არსებობის გამო. ისინი დემოკრატიაში შეადგენენ უმრავლესობას და უფრო მეტად იკავებენ დიდ თანამდებობებს, ვიდრე ოლიგარქიაში. თუ არ არსებობს საშუალო კლასი, ღარიბები იმარჯვებენ თავისი სიმრავლით და მაშინ ადგილი აქვს ბოროტმოქმედებათა გაძლიერებას და სახელმწიფოც სწრაფად იღუპება. მაგალითისათვის შეიძლება დაგვესახელებინა საუკეთესო

პოლიტიკოსები, რომლებიც გამოვიდნენ საშუალო ფენებიდან, მაგალითად, სოლონი ამ კლასიდან იყო, რასაც მისი ლექსიც ადასტურებს, აგრეთვე ლიკურგე[5], რომელიც არ იყო მეფე, აგრეთვე ქარონდე და სხვანი მრავალნი.

აქედან ცხადია, თუ რატომ არის სახელმწიფოთა უმრავლესობა ან დემოკრატიული ან ოლიგარქიული. უმეტეს შემთხვევაში ამ სახელმწიფოებში საშუალო კლასი წარმოადგენს უმცირესობას, რის გამოც იმარჯვებს რომელიმე უკიდურესი მხარე, ხან მდიდრები, ხან ღარიბები. ისინი, სცილდებიან რა საშუალო ფენებს, სახელმწიფოს განაგებენ საკუთარი ნება-სურვილით და ასე წარმოიქმნება ან დემოკრატია ან ოლიგარქია. ამას გარდა, ღარიბ ხალხსა და მდიდრებს შორის წარმოიშობა ომი და აჯანყებები და რომელმა მხარემაც არ უნდა გაიმარჯვოს, ვერ ჰქმნის ერთ მთლიან და თანასწორ-უფლებიან მოქალაქეებისაგან შემდგარ სახელმწიფოს. გამარჯვებული მხარე იღებს სახელმწიფოს, როგორც საჩუქარს, და ჰქმნის ხან დემოკრატიას და ხან ოლიგარქიას. ამ ორი სახელმწიფოდან[6], რომელთაც ეკკუთვნოდათ ჰეგემონია საბერძნეთში, თვითეულს ჰქონდა საკუთარი წეს-წყობილება, ხან დემოკრატიული, ხან ოლიგარქიული და ზრუნავდნენ არა ამ სახელმწიფოების, არამედ პირად კეთილდღეობაზე, ამის გამო ან სულ არ შეიქმნა საშუალო წყობის სახელმწიფო, ან იშვიათად და მცირერიცხოვან სახელმწიფოებში. წინამორბედთაგან მხოლოდ ერთმა ადამიანმა[7] დაარწმუნა ხალხი შეექმნათ ასეთი წეს-წყობილება, მაგრამ თვით სახელმწიფოში უკვე არსებობდა
ასეთი ჩვევა, რომ არ სურდათ თანასწორობა, არამედ ცდილობდნენ 1296b
ან სათავეში მოხვედრას, ან მოთმინებით იტანდნენ ქვეშევრდომობას.

აქედან ცხადია, თუ რომელია საუკეთესო სახელმწიფო და რატომ. სხვა სახელმწიფოებიდან ზოგი მოვათავსეთ პირველ ადგილზე, ზოგი მეორეზე, რადგან ჩვენ ვთქვით, რომ ბევრია როგორც დემოკრატიული, ისე ოლიგარქიული სახელმწიფო. ამრიგად, წინ მოთავსებულნი უკეთესნი იქნებიან, ვიდრე მომდევნონი და აღარ იქნება ძნელი იმის შემჩნევა, თუ რომელია მათ შორის საუკეთესო სახელმწიფო. ყოველთვის უკეთესი იქნება ის სახელმწიფო, რომელიც საუკეთესო სახელმწიფოს უახლოვდება, უარესი იქნება ის, რომელიც დიდად არის დაშორებული საუკეთესო სახელმწიფოსაგან. უნდა გამოვრიცხოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც ვინმე მსჯელობს წინასწარ შემუშავებული თვალსაზრისით. "წინასწარ შემუშაებულ თვალსაზრისში" მე ვგულისხმობ ისეთ შემთხვევებს, როცა არსებობს სახელმწიფოსათვის მმართველობის სასარგებლო ფორმა, მაგრამ უპირატესობას აძლევენ იმას, რაც პირადად მათთვის არის სასარგებლო.

MYTOPBOOK.ORG

თავი X

ამის შემდეგ განვიხილოთ საკითხი იმის შესახებ, თუ სახელმწიფოსა და ხალხისთვის რომელი წეს-წყობილება არის სასარგებლო და რატომ. თავდაპირველად ყველა მათგანზე მივიღოთ წესად: სახელმწიფოში მომხრეთა ნაწილი უფრო ძლიერი უნდა იყოს მოწინააღმდეგეებზე. ყოველ სახელმწიფოს აქვს თვისობრიობა და რაოდენობა. თვისობრიობაში მე ვგულისხმობ თავისუფლებას, სიმდიდრეს, განათლებას და წარმოშობას. რაოდენობაში ვგულისხმობ ხალხის სიმრავლეს. შეიძლება მოხდეს ის, რომ სახელმწიფო შემადგენელ ნაწილთაგან თვისობრიობა ჭარბობდეს მეორე ნაწილს, ან პირიქით, რაოდენობა თვისობრიობას. მაგალითად, კეთილშობილნი რიცხობრივად შეიძლება ჭარბობდნენ არაკეთილშობილთ, ანდა მდიდრები ჭარბობდნენ ღარიბებს, მაგრამ რაოდენობა ისე არ უნდა ჭარბობდეს, როგორც თვისობრიობა რაოდენობას. ამიტომ საჭიროა, რომ ეს ორი მხარე თანაბარი რაოდენობით იყოს შერეული.

იქ, სადაც ღარიბთა მასა გადააჭარბებს ზემოაღნიშნულ წონასწორობას, ბუნებრივია, იქ წარმოიქმნება დემოკრატია. ხოლო დემოკრატიის სხვადასხვა ფორმებს წარმოქმნის თვით ხალხის მასის თავისებურება მაგალითად, როდესაც ჭარბობენ გლეხები, იშვება პირველი სახის დემოკრატია, ხოლო როდესაც ჭარბობენ ხელოსნები და დაქირავებული მუშები, იქ წარმოიშობა დემოკრატიის უკიდურესი ფორმა. ასევე წარმოიშობიან დემოკრატიის შუალედი ფორმები მაშინ, თუ მრავალრიცხოვან მასას თვისობრიობით ჭარბობენ მდიდრები და კეთილშობილნი და რაოდენობით კი ჩამორჩებიან. ოლიგარქია და ოლიგარქიის სხვადასხვა სახეები ჩნდება იმის და მიხედვით, თუ მოსახლეობის რომელი სახეობა ჭარბობს.

კანონმდებელი სახელმწიფოში ყოველთვის ორიენტაციას უნდა იღებდეს საშუალო კლასზე. მაშინაც, თუ ის ადგენს ოლიგარქიული წყობილების კანონებს, უნდა ემყარებოდეს საშუალო კლასს, ხოლო თუ ადგენს დემოკრატიულს, მაშინ საშუალო კლასი უნდა დაუჭვემდებაროს ამ კანონებს. სადაც საშუალო კლასი სძლევს ხალხის სიმრავლეს, ან ორივე
1297a უკიდურესობას, ან ერთ რომელიმე მათგანს, იქ სახელმწიფო მყარი იქნება, რადგან იქ არაა საშიშროება იმისა, რომ მდიდრები და ღარიბები ერთმანეთს დაუკავშირდებიან საშუალო კლასის წინააღმდეგ. ამათში არც ერთ მხარეს არ სურს ემონებოდეს მეორეს. ხოლო თუ შეკავშირებულნი შეეცდებიან გამონახონ ისეთი წყობილება, რომელიც ორივე მხარეს დააკმაყოფილებდა, ასეთი სახელმწიფო მხოლოდ საშუალო შიძლება იყოს. რიგრიგობით მართვას კი ისინი არ დათანხმდებიან, რადგან ერთმანეთს არ ენდობიან. ყველგან ყველაზე მეტად ენდობიან შუამავლებს, ხოლო

ესენი არიან საშუალო კლასის წარმომადგენლები. რაც უფრო მეტად იქნება სახელმწიფო შერწყმული, მით უფრო მყარი იქნება ის.

ისინი, რომლებსაც სურთ არისტოკრატიული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, შეცდომებს უშვებენ არა მხოლოდ იმით, რომ მდიდრებს დიდ უფლებებს აძლევენ, არამედ იმითაც, რომ ხალხს თავიდან იშორებენ. აუცილებელია, რომ გარკვეული დროის შემდეგ ყალბი სიკეთიდან ჭეშმარიტი ბოროტება გაჩნდეს, ხოლო მდიდრების მომატება უფრო მეტად ღუპავს სახელმწიფოს, ვიდრე ხალხი.

არსებობს ხუთი საშუალება, რითაც ცდილობენ ხალხის გადმობირებას. ესენია: სახალხო კრება, ძალაუფლება, სასამართლო, შეიარაღება და სპორტი. სახალხო კრებაში მონაწილეობის უფლება ყველას აქვს, მაგრამ მდიდრები და მათზე მაღლა მდგომი პირები ჯარიმდებიან, თუ გაურბიან სახალხო კრებას. მდიდრებს არა აქვთ უფლება უარი თქვან თანამდებობაზე, ღარიბებს კი აქვთ. მდიდრებს, თუ არ მონაწილეობენ სასამართლოში, აჯარიმებენ, ღარიბებს არა, ანდა მდიდრებს ადებენ დიდ ჯარიმას, ღარიბებს ნაკლებს, როგორც ამას ადგილი აქვს ქარონდეს კანონებში. ზოგან მიღებულია, რომ ყველა, ვინც სიაშია, უნდა ესწრებოდეს სახალხო კრებას და სასამართლოს, მაგრამ თუ სიაში შეტანილი არც კრებს ესწრება და არც სასამართლოს, მას დიდ ჯარიმას ადებენ, რათა ჯარიმის საშუალებით აღარ მოინდომოს სიაში შეტანა და ამით აღარ ჰქონდეს საშუალება არც კრებაზე დასწრებისა და არც სამართლის წარმოებისა. იგივე კანონმდებლობა მოქმედებს იარაღის ტარებისა და ფიზიკური ვარჯიშობების შესახებ. ღარიბებს ნება ეძლევათ არ შეიძინონ იარაღი, მდიდრებს კი აჯარიმებენ, თუ იარაღს არ შეიძენენ. ასევე სპორტშიც, მდიდრები ჯარიმდებიან, თუ არ ვარჯიშობენ, ღარიბები კი არა, რათა მდიდრები ჯარიმის შიშით მონაწილეობდნენ სპორტულ ვარჯიშში, ხოლო ღარიბები კი არა, რადგან ჯარიმის არ ეშინიათ.

ესაა ოლიგარქიული კანონმდებლობის ეშმაკობანი. დემოკრატიული სახელმწიფოს კანონმდებლობაში კი ამის საწინააღმდეგო მდგომარეობაა. აქ ღარიბებს ხელფასს აძლევენ სახალხო კრებებზე დასწრებისა და სასამართლოში მონაწილეობისათვის, მდიდრებს არავითარი ჯარიმა არ ედებათ. აქედან ცხადია, რომ ვისაც სურს მიაღწიოს სამართლიან ნარევს, მან უნდა გააერთიანოს ორივე წესი: მონაწილეებს გადაუხადოს გასამრჯელო, ვინც არ მონაწილეობს, დააჯარიმოს. ამგვარად შეიძლება ყველა კლასის შეკავშირება. წინააღმდეგ შემთხვევაში მმართველობა
1297b რომელიმე ერთი მხარის ხელში აღმოჩნდება. მმაართველობა უნდა იყოს მხოლოდ იმათ ხელში, ვისაც იარაღი აქვს. ქონებრივი ცენზის განსაზღვრა კი ძნელია, მაგრამ იმოდენა უნდა იყოს, რომ სახელმწიფოს მმართველობაში მონაწილეთა რაოდენობა ჭარბობდეს არამონაწილეთა

MYTOPBOOK.ORG

რაოდენობას. ასეც შეიძლება ამის დადგენა. ღარიბ ხალხს და მაღალი თანამდებობედან ჩამოშორებულებს სურთ მშვიდობა, თუ მათ არავინ არ შეურაცხყოფს და ქონებას არ ართმევს. ეს ადვილი არაა, რადგან ისინი, რომლებიც სახელმწიფოს მართავენ, ყოველთვის არ არიან პატიოსანნი. ომის დროს ისინი ფეხს ითრევენ, ღარიბი ხალხი კი უარს აცხადებს ომში წასვლაზე; თუ საკვებს არ მისცემენ, მაგრამ როგორც კი მისცემენ საკვებს, მაშინვე თანახმანი არიან ომში მონაწილეობაზე. ზოგიერთ სახელმწიფოში მოქალაქეებად ითვლებიან არა მხოლოდ ისინი, რომლებიც შეიარაღებულ ძალებში მუშაობენ, არამედ ისინიც, რომლებიც წინად მუშაობდნენ. მაგალითად, მალაიელებში სახელმწიფოს მოქალაქეებად ესენი ითვლებიან, ხოლო სახელმწიფოს მმართველობაში იმათ ირჩევენ, რომლებიც სამხედრო სამსახურში იმყოფებიან. საბერძნეთშიც მონარქიის შემდეგ პირველი სახელმწიფო მეომრებისაგან შედგებოდა, თავდაპირველად ცხენოსნებისაგან, რადგან მაშინ ომში ძალა და უპირატესობა ეძლეოდა ცხენოსან ჯარს. შეიარაღებული ფეხოსნები კი წესრიგის გარეშე გამოუსადეგნი იყვნენ, ძველ ბერძნებს კი ტაქტიკაში გამოცდილება არ ჰქონდათ, ამიტომ უპირატესობა ცხენოსან ჯარს ეძლეოდა. მაგრამ როდესაც სახელმწიფო გაიზარდა და ფეხოსან შეიარაღებულ ჯართა მნიშვნელობამაც იმატა, მაშინ მოქალაქეთა დიდი რაოდენობა იღებდა მონაწილეობას სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში. ამიტომ, რასაც ჩვენ დღეს ვუწოდებთ პოლიტეიას, მაშინ დემოკრატია ეწოდებოდა. ძველი სახელმწიფოები ბუნებრივად იყვნენ ან ოლიგარქიები, ან მონარქიები მოსახლეობის სიმცირის გამო, არ ყავდათ საშუალო კლასი დიდი რაოდენობით და რადგან ხალხი მცირერიცხოვანი იყო, ამიტომ ამჯობინებდნენ დარჩენილიყვნენ ქვეშევრდომებად.

ამრიგად, უკვე ვთქვით იმის შესახებ, რომ არსებობს სახელმწიფოების დიდი რაოდენობა, დასახელებულთა გარდა სხვებიც, მაგალითად, არსებობს დემოკრატიის არა ერთი, არამედ რამოდენიმე სახე, ასევე სხვა სახელმწიფოები. ითქვა იმის შესახებაც, თუ რა განსხვავებაა მათ შორის და რა მიზეზით, აგრეთვე თუ რომელია მათ შორის საუკეთესო და რომელ ხალხს რომელი სახელმწიფო შეეფერის.

თავი XI

ქვემოთ ჩვენ ვილაპარაკებთ იმის შესახებ, თუ რა აქვთ საერთო და განსხვავებული ამ სახელმწიფოებს იმ პრინციპებზე დამყარებით, რაც თვითეულ მათგანს შეესაბამება. ყოველ სახელმწიფოს აქვს სამი ნაწილი, რაც უნდა იცოდეს ყველა კანონმდებელმა, უნდა იცოდეს აგრეთვე ის,

თუ რაა სასარგებლო თვითეული მათგანისათვის. თუ ეს ნაწილები წესრიგშია, სახელმწიფოც წესრიგში იქნება, სახელმწიფოს განსხვავება სხვა სახელმწიფოებისაგან ამ ნაწილების განსხვავებაზეა დამოკიდებული. პირველი ნაწილია ის, სადაც წარმოებს თათბირი სახელმწიფოს საერთო 1298a
ინტერესების შესახებ. მეორე ნაწილი ეხება სახელმწიფოს მმართველობას, რაც გულისხმობს მაღალი თანამდებობების ხასიათს, საკითხებს, რასაც ისინი წყვეტენ და მათი არჩევნების ფორმას, თუ ვინ და ვისგან აწარმოებს მათ არჩევნებს. მესამე ნაწილი შეეხება სასამართლო საქმეების წარმოებას. სათაბირო ნაწილი განიხილავს შემდეგ საკითხებს: ომი და ზავი, სამხედრო კავშირების დამყარება და მათი დაშლა, კანონები, სიკვდილის განაჩენის გამოტანა და სამშობლოდან გაძევება, ქონების კონფისკაცია და პასუხისმგებლობის საკითხი. აუცილებელია, რომ ყველა ამ საკითხის გადაწყვეტა გადაეცეს ან ყველა მოქალაქეს, ან ზოგს. მაგალითად, გადაეცეს რომელიმე ერთ მმართველ პირს, ანდა რამოდენიმეს, ანდა ზოგი საკითხი გადაეცეს ერთს, ზოგი კი მეორეს, ანდა ზოგი საკითხი გადაეცემა მმართველობის მთელ შემადგენლობას, ან მის ნაწილს.

დემოკრატიისათვის დამახასიათებელია ყველა მოქალაქის მონაწილეობა ყველა საკითხის გადაწყვეტაში. სწორედ ასეთ თანასწორობას თხოულობს ხალხი. ყველა საკითხის გადაწყვეტაში რომ ყველა მონაწილეობდეს, ამისთვის არსებობს სამი გზა: ერთ-ერთი მათგანი მდგომარეობს იმაში, რომ იცავენ რიგითობას და მმართველობაში ყველა ერთად არ იღებს მონაწილეობას, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა ტელეკლეუს მილეთელთან და სხვა სახელმწიფოებში. იქ ყველა მოქალაქე იკრიბებოდა, თათბირობდა და თანამდებობებს რიგ-რიგობით იკავებდა ფილების, პატარა-პატარა დაჯგუფებების და სხვა ნაწილების წარმომადგენლობა, სანამ ყველას არ მოუწევდა რიგი. ხოლო იკრიბებიან მაშინ, როდესაც საჭიროა კანონების, ან სახელმწიფოს საქმეების განსჯა, ან ხელმძღვანელი პირების ანგარიშების მოსმენა. შემდეგი ხერხი მდგომარეობს იმაში, რომ იკრიბებიან მხოლოდ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის ასარჩევად, კანონების განსახილველად, ომისა და ზავის საკითხების გადასაწყვეტად, ანგარიშის მოსმენისათვის. დანარჩენ საკითხებზე კი მსჯელობენ ამ საკითხებზე გაპიროვნებული ადამიანები, [illegible] ირჩევენ ყველა მოქალაქისაგან კენჭის ყრით, ან [illegible] შემდეგი გზა: მოქალაქეები იკრიბებიან სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის ასარჩევად, მათი ანგარიშის მოსმენის და ომისა და სამხედრო კავშირების დამყარების შესახებ სათათბიროდ. სხვა საქმეებს კი წყვეტენ ხელმძღვანელი პირები, რომლებსაც ირჩევენ მათი შესაძლებლობების შესაბამისად. ეს ის პირებია, რომელთაც მმართველობისათვის აუცილებელი ცოდნა სჭირდებათ. მეოთხე გზა: ყველა

MYTOPBOOK.ORG

მოქალაქე იკრიბება და მსჯელობს ყველა საკითხებზე. ხელმძღვანელ პირებს არ გამოაქვთ არავითარი გადაწყვეტილება, არამედ აცნობენ მხოლოდ თავის წინასწარ დასკვნას. ამ მეთოდს იყენებს უკიდურესი დემოკრატია, რომელსაც ჩვენ ვთვლით მემკვიდრეობითი ოლიგარქიისა და ტირანული

თუ ყველა საკითხს რამოდენიმე პირი წყვეტს, მაშინ ოლიგარქიასთან გვაქვს საქმე.

აქაც არსებობს რამოდენიმე სახესხვაობა: თანამდებობის პირებს ირჩევენ ზომიერი ქონების მფლობელებისაგან და ზომიერი ქონება იძლევა არჩევნებში მონაწილეობის უფლებას. ასეთი ოლიგარქია უახლოვდება
რესპუბლიკას თავისი ზომიერი ხასიათის გამო. მაგრამ როდესაც
1298b სათათბიროში მონაწილეობს არა ყველა, არამედ წინასწარ არჩეულნი, რომლებიც მართავენ სახელმწიფოს კანონების საფუძველზე, როგორც ზემოხსენებულ სახელმწიფოში, მაშინ სახელმწიფო ოლიგარქიული იქნება. როდესაც სათათბიროში ხელმძღვანელობა თავის თავს ირჩევს, ვაჟი ენაცვლება თანამდებობაში თავის მამას და როცა ისინი კანონებზე მაღლა დგანან, ასეთი სახელმწიფო აუცილებლად ოლიგარქიული იქნება. ხოლო როდესაც ზოგიერთ საკითხს წყვეტს ზოგიერთი პირი, მაგალითად, ომისა და ზავის, თანამდებობის პირთა ანგარიშგების და სხვ., ხოლო სხვა საკითხებს კი წყვეტენ მაღალი თანამდებობის პირნი, რომლებსაც ირჩევენ და არ ნიშნავენ კენჭისყრით, მაშინ სახელმწიფო არისტოკრატიული იქნება. როდესაც ზოგ ხელმძღვანელს ირჩევენ, ზოგს კი კენჭისყრით ნიშნავენ, ხოლო კენჭისყრა ხდება ან მარტივად, ან წინასწარ შედგენილი სიებით, ანდა ერთდროულად ორივეთი, არჩევნებითაც და კენჭისყრითაც, მაშინ წარმოიშვება ან არისტოკრატიული სახელმწიფო ანდა რესპუბლიკა.

აი, ასეთი განსხვავებებია სათათბირო ხელისუფლებაში, რაც შეესატყვისება სახელმწიფოთა განსხვავებულ ფორმებს. თვითეული სახელმწიფო მისდევს დაყოფის ამ ფორმებს. დემოკრატია იმ გაგებით, როგორც ის ჩვენ დღეს გვესმის, არის სახელმწიფო, სადაც ხალხი უფრო ძლიერია, ვიდრე კანონი. მაგრამ სათათბირო სფეროში უკეთესი იქნებოდა იმ მეთოდის გამოყენება, რომელსაც მიმართავს ოლიგარქია სასამართლოში. იქ აჯარიმებენ იმათ, ვისაც ევალებათ სასამართლო საქმეების წარმოება, მაგრამ არ ასრულებენ ამ მოვალეობას დემოკრატიაში კი ღარიბებს ხელფასს ურიგებენ. კარგი იქნებოდა იგივე ღონისძიება სახალხო კრებებზე, სადაც ყველა ერთად იკრიბება, ცნობილი მოღვაწენი და უბრალო ხალხი. კარგი იქნებოდა აგრეთვე, თუ სათათბიროს წევრები ერთნაირად იქნებოდნენ ან არჩეულნი ან კენჭისყრით დანიშნულნი საზოგადოების ყველა ფენებიდან. აგრეთვე უკეთესი იქნებოდა, თუ უბრალო ხალხს ყველას განურჩევლად კი არ მიეცემოდათ გასამრჯელო,

რადგან ისინი რიცხობრივად ბევრად ჭარბობენ პოლიტიკოსებს, არამედ პროპორციულად განაწილდებოდა ცნობილი ხალხისა და უბრალო ადამიანების წარმომადგენელთა შორის. ანდა სიიდან ამოეშალათ ისინი, რომლებიც ზედმეტნი იყვნენ. ოლიგარქიებში ხალხის მასებიდან ან არჩევნებით უმატებენ თანამდებობების პირებს, ანდა ნიშნავენ და მათ უწოდებენ პრობულებსა და ნომოფიულაკებს[8]. მათ უნდა ემსჯელათ იმ დადგენილებებზე, რომელსაც თვითონ წამოაყენებდნენ. ასეთ შემთხვევაში ხალხი მონაწილეობს სათაბიროში, მაგრამ არ შეუძლია რაიმე ცვლილებების შეტანა მმართველობაში. ხალხს შეეძლო დათანხმებოდა ამ დადგენილებებს, მაგრამ არ შეეძლო წინააღმდეგობის გაწევა ამ დადგენილებების შემოტანაზე. ამრიგად, სათათბირო ხმის უფლება ეძლევა ყველას, მაგრამ გადამწყვეტი ხმის უფლება აქვთ მხოლოდ მაღალი თანამდებობის პირებს. სახელმწიფოებში დამკვიდრებული წესის საწინააღმდეგოდ, საჭიროა, რომ მასას მიეცეს კანონის უარყოფის უფლება, მაგრამ არა ახლის შემოტანისა. ახლის შემოტანის უფლება ისევ არქონტებს უნდა ჰქონდეთ.

რესპუბლიკაში კი პირიქით ხდება: მოქალაქეთა მხოლოდ მცირე რაოდენობას აქვს კანონის უარყოფის უფლება, ხოლო ახლის შემოტანის
უფლება კი არა აქვს. ეს უფლება ეძლევა უფრო დიდ კრებას. 1299a

ამრიგად, გავარკვიეთ სახელმწიფოში სათაბირო და გადამწყვეტი ხმის უფლების საკითხი.

თავი XII

ამასთან არის დაკავშირებული კითხვა უმაღლესი თანამდებობების შესახებ. სახელმწიფოს ამ ნაწილსაც აქვს მრავალი სახესხვაობა. რამდენია სახელმწიფოს მმართველობის სახე, რას ეხებიან ისინი და როგორია მათი მოქმედების ხანგრძლივობა? ზოგან მათ ირჩევენ 6 თვით, ზოგან უფრო ნაკლები ხნით, ზოგან ერთი წლით, ზოგან კი უფრო ხანგრძლივად. რომელი ხელმძღვანელი თანამდებობა არის მუდმივი ან ხანგრძლივი? ანდა ერთი და იგივე პირი რამდენჯერ შეიძლება იყოს არჩეული, თუ ერთი ადამიანი არ შეიძლება ორჯერ იქნას არჩეული, არამედ მხოლოდ ერთხელ? შემდეგ, ვის შეუძლია ხელმძღვანელი პირის გადაყენება, ვინ უნდა შესცვალოს ის და როგორ? ყველა ეს საკითხი უნდა იქნას განხილული და შემდეგ მიყენებული აბა თუ იმ სახელმწიფოსადმი იმისდა მიხედვით, თუ რომელს რომელი შეესაბამება.

არც იმის გადაწყვეტაა ადვილი, თუ რა ვუწოდოთ ამა თუ იმ

MYTOPBOOK.ORG

უმაღლეს თანამდებობას. სახელმწიფო მოითხოვს მრავალ თანამდებობის პირს. ამათგან ყველას ან ირჩევენ ან კენჭისყრით ნიშნავენ, მაგალითად, პირველ ქურუმს, რომელიც განსხვავებულია პოლიტიკური თანამდებობისაგან. ამას გარდა, არსებობენ ქორეგები[9], შიკრიკები და ელჩები. მათს მოვალეობას შეადგენს ზედამხედველობა მოქალაქეებზე ან მათ ნაწილზე. მაგალითად, სარდალი ხელმძღვანელობს ყველა მეომარს, ან მათ ნაწილს; იყვნენ აგრეთვე ქალთა და ბავშვთა ხელმძღვანელები, აგრეთვე სახელმწიფო მეურნეობის ხელმძღვანელები, რომელთაც უმეტესად ნიშნავენ სიტომეტრებად.[10] ზოგ თანამდებობას ყავს დამხმარე პერსონალი და ამ თანამდებობებზე, თუ შესაძლებელია, ნიშნავენ მონებს. საერთოდ, მარტივად რომ ვთქვათ, ხელმძღვანელს უწოდებენ კაცს, რომელსაც აქვს რჩევის მიცემის, მსჯელობის და განსაკუთრებით,მოწესრიგების უნარი. მაგრამ ამ განსხვავებას, პირდაპირ რომ ვთქვათ, არა აქვს არავითარი პრაქტიკული მნიშვნელობა. არასოდეს არა ყოფილა კამათი სახელების შესახებ, მაგრამ ამას აქვს სხვა აზრობრივი მნიშვნელობა.

რა უმაღლესი თანამდებობები, რა რაოდენობით არსებობს სახელმწიფოში? რომელია აუცილებელი სახელმწიფოსათვის, რომელია აუცილებელი, მაგრამ უსარგებლო? ამ კითხვებს მნიშვნელობა აქვს ყველა სახელმწიფოსათვის, მათ შორის პატარა სახელმწიფოსათვისაც. დიდ სახელმწიფოში მიზანშეწონილი იქნება ერთი თანამდებობის პირზე ერთი საქმის გაპიროვნება. მოქალაქეთა დიდი რაოდენობა იძლევა იმის საშუალებას, რომ სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობდეს მოსახლეობის უმრავლესობა. მაგრამ ერთ თანამდებობაზე ერთი და იგივე კაცი შეიძლება დაინიშნოს მხოლოდ ერთხელ, ანდა დიდი პერიოდის შემდეგ. საერთოდ უკეთესია, თუ თვითეულ საქმეს ასრულებს ადამიანი, რომელიც ერთი
1299b საქმითაა დაკავებული, ვიდრე ის, ვისაც მრავალი საქმე აბარია.

პატარა სახელმწიფოში აუცილებელი ხდება მრავალი თანამდებობის გადაცემა მცირე რაოდენობის პირებზე. მოსახლეობის სიმცირის გამო ძნელია, რომ ხელისუფლების სათავეში ბევრნი იყვნენ. ვინ უნდა შესცვალონ ისინი? ზოგჯერ პატარა სახელმწიფოებს სჭირდებათ ისეთივე ხელმძღვანელობა და კანონები, როგორიც დიდ სახელმწიფოს. იმ განსხვავებით, რომ პატარა სახელმწიფოში აკისრებენ ერთ კაცს ერთსა და იმავე თანამდებობას. დიდ სახელმწიფოში კი ეს დასაშვებია დროის დიდი მონაკვეთის შემდეგ. პატარა სახელმწიფოში არაფერი არ უშლის ხელს იმას, რომ ერთსა და იმავე პირებს მრავალი თანამდებობა ჰქონდეთ, ეს თანამდებობები ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგებიან. ამრიგად, მოსახლეობის მცირერიცხოვანების გამო აუცილებელია, რომ დიდი თანამდებობები დაემსგავსოს ბზრიალა ჭიას. თუ ჩვენ შევძლებთ იმის დადგენას, თუ ნებისმიერ სახელმწიფოში რამდენი თანამდებობა არის

საჭირო, რამდენია არა აუცილებელი, მაგრამ მაინც საჭირო, ყოველივე ამის გათვალისწინებით ადვილია მიხვედრა, თუ რამდენი თანამდებობის დაფანა შეიძლება ერთზე. არ უნდა დარჩეს გაუთვალისწინებელი არც ის, თუ რამდენი და რომელი ადამიანი უნდა ზრუნავდეს ერთ რომელიმე სფეროზე. ყველგან ერთი და იგივე პირებია საჭირო,თუ სხვადასხვა? მაგალითად, სხვადასხვა ბაზარში სხვადასხვა მომწესრიგებელი უნდა იყოს, თუ ერთი და იგივე? შემდეგ, თანამდებობის პირები უნდა არჩეულ იქნენ მდგომარეობის თუ ადამიანების შესაბამისად? მე ვგულისხმობ შემდეგს: ქალების ზედამხედველობისათვის სხვა პირია საჭირო და ბავშვებისათვის სხვა, თუ ერთი და იგივე? სახელმწიფოების შესაბამისად თანამდებობები განსხვავდება თუ არა? მაგალითად, დემოკრატიაში, ოლიგარქიაში, არისტოკრატიასა და მონარქიაში ერთი და იგივე მაღალი თანამდებობა არსებობს, თუ ისინი არც რაოდენობითა და არც თვისებებით არ არიან მსგავსი? მაგალითად, არისტოკრატიაში მაღალი თანამდებობის პირები არიან განათლებული ფენებიდან, ოლიგარქიაში მდიდრებიდან, დემოკრატიაში თავისუფალი მოქალაქეებიდან, თუ ისინი განსხვავებული არიან სახელმწიფოთა ფორმების განსხვავების მიხედვით და ზოგან სასარგებლოა, რომ ისინი მსგავსნი იყვნენ, ზოგან კი განსხვავებული? ზოგან მიზანშეწონილია, რომ მათ ჰქონდეთ დიდი უფლებები, ზოგან კი მცირე. ზოგიერთი თანამდებობა დამახასიათებელია მხოლოდ ზოგიერთი სახელმწიფოსათვის. მაგალითად, მრჩევლების თანამდებობა არ არის დამახასიათებელი დემოკრატიისათვის, თუმცა საბჭო დემოკრატიულია. მაგრამ საჭიროა ისეთი დაწესებულების არსებობა, რომელიც წინასწარ შეამზადებდა ნიადაგს სახალხო კრებაზე წინადადებების გასატანად, რათა ხალხს დრო ტყუილად არ დაეკარგა. თუ ეს დაწესებულება მცირერიცხოვანია, ის ოლიგარქიისათვის იქნება შესაფერი. მაგრამ პრობულები მცირერიცხოვანი არიან, მაშასადამე, ამიტომაც ის ოლიგარქიული დაწესებულებაა. ოლონდ სადაც არსებობს ორივე, მრჩეველებიცა და საბჭოც, იქ მრჩეველები საბჭოზე მაღლა დგანან, რადგან საბჭო დემოკრატიულია, მრჩეველები კი ოლიგარქიული.

საბჭო კარგავს თავის გავლენას ისეთი დემოკრატიის დროს, სადაც 1300a
ხალხის კრება წყვეტს ყველა საკითხს. ეს კი მაშინ ხდება, როცა კრების მონაწილეებს გასამრჯელოს აძლევენ და აქვთ რა თავისუფალი დრო, ხშირად იკრიბებიან ყველა საკითხის გადასაწყვეტად. ბავშვთა და ქალთა ზედამხედველნი და სხვა სახის გამგებელნი მოქმედებენ არისტოკრატიულ და არა დემოკრატიულ სახელმწიფოში, რადგან როგორ შესძლებდნენ ქალთა ზედამხედველები აეკრძალათ ღარიბების ცოლებისათვის სახლიდან გარეთ გამოსვლა? ქალთა ზედამხედველის თანამდებობა არაა

MYTOPBOOK.ORG

დამახასიათებელი არც ოლიგარქიისათვის, რადგან ოლიგარქების ცოლები ფუფუნებაში ცხოვრობენ.

საკმარისია ის, რაც ითქვა ამ საკითხების შესახებ. ახლა დავიწყოთ მაღალი თანამდებობების განაწილების საკითხის განხილვა. ზემოთქმულის გათვალისწინებით. მისთვის დამახასიათებელია სამი ნიშანი და მათი შეერთებით მივიღებთ ყველა სახეს. პირველი ნიშანი მდგომარეობს იმაში, თუ ვინ ნიშნავს მაღალი თანამდებობის პირს? მეორე — ვის ნიშნავს? და მესამე — როგორ ნიშნავს? თვითეულ მათგანს აქვს აგრეთვე სამი ნაწილი: თანამდებობებზე ნიშნავენ ან ყველა მოქალაქენი, ან ზოგიერთნი, ნიშნავენ ან ყველა მოქალაქეებიდან, ან მათი განსაზღვრული რაოდენობიდან. მაგალითად, მდიდრებისაგან, კეთილშობილთაგან, ან სათნოებით ან სხვა რაიმე ნიშნით გამორჩეულთაგან. როგორც მეგარაში ირჩევენ იმათგან, რომელთაც გაძევებიდან დაბრუნებულთ, მიიღეს მონაწილეობა ბრძოლაში დემოკრატიის წინააღმდეგ.

ეს მეთოდები შეიძლება დავაწყვილოთ, რაც გულისხმობს დაწყვილებას ნიშნით "ზოგი" ან "ყველა", ე.ი. მონაწილეობს ან ყველა, ან ნაწილი, ირჩევენ ყველა მოქალაქისაგან, ან მათი ნაწილისაგან, ზოგს არჩევნებით, ზოგს კენჭის ყრით.

თვითეული მათგანში არსებობს კიდევ ოთხი განსხვავება: ან ყველა ნიშნავს ყველასაგან არჩევნებით, ყველა ნიშნავს ყველასაგან კენჭისყრით. ნიშნავენ ან ყველა მოქალაქისაგან, ან რიგ-რიგობით მათი ნაწილებისაგან: ფილებისა, დემებისა[11] და ფრატრიებისაგან. სანამ ყველა მოქალაქე არ იქნება ჩართული სახელმწიფო საქმიანობაში. ანდა ნიშნავენ ყველა მოქალაქისაგან, ანდა ზოგს ასე და ზოგს კი სხვაგვარად. თუ რამოდენიმე მოქალაქე ნიშნავს ან ირჩევს ყველა მოქალაქისაგან ზოგან კენჭის ყრით, ზოგან არჩევნებით, ანდა ზოგისაგან აწარმოებს დანიშვნას ან არჩევნებით, ან კენჭისყრით. ამგვარად მივიღებთ თორმეტ მეთოდს, იმის გამოკლებით, რაც დაწყვილებით მივიღეთ.

ამათგან დანიშვნების ორი მეთოდი დემოკრატიულია, როცა ყველა ნიშნავს ყველა მოქალაქისაგან არჩევნებით, ან კენჭისყრით.

რესპუბლიკას შეესაბამება შემდეგი მეთოდი: როდესაც მხოლოდ ნაწილს აქვს უფლება დანიშნოს ან ყველა მოქალაქისაგან, ან მათი ნაწილისაგან კენჭისყრით, ან არჩევნებით, ან ორივე გზით. რაშიც მე ვგულისხმობ კენჭისყრასა და არჩევნებს.

თუ ზოგიერთი ყველა მოქალაქისაგან ნიშნავს ნაწილს არჩევანით, ნაწილს კენჭის ყრით, ან ორივეანირად — ეს ოლიგარქიისათვის არის დამახასიათებელი.

1300b არისტოკრატიულ სახელმწიფოს ახასიათებს ზოგჯერ დანიშვნა ყველა მოქალაქისაგან, ზოგჯერ მათი ნაწილისაგან, ხან არჩევნებით, ხან

კენჭისყრით. ოლიგარქიულია აგრეთვე ზოგიერთი მოქალაქის მიერ ზოგიერთის დანიშვნა არჩევნებით ან კენჭისყრით. ანდა ზოგი ნიშნავს ორივე მეთოდის გამოყენებით, თუმცა არაერთნაირად. როცა ზოგი ნიშნავს ყველა მოქალაქისაგან, ანდა ყველა ნიშნავს ზოგისაგან — ესაა არისტოკრატიისათვის დამახასიათებელი მეთოდი.

აი, რამდენი მეთოდი არსებობს უმაღლესი თანამდებობის პირთა დანიშვნისა. ეს მეთოდები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სახელმწიფო წყობილებათა განსხვავების მიხედვით. ახლა კი ცხადი გახდა, თუ რომელი მეთოდი რომელ სახელმწიფოს შეესაბამება, როგორ უნდა მოხდეს თანამდებობებზე დანიშვნა, რა ევალება თვითეულ თანამდებობის პირს და რა თანამდებობაა ეს. მოვალეობაში მე ვგულისხმობ შემოსავლისა და სამხედრო საქმის კონტროლს. მაგრამ სრულიად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან მთავარ-სარდლისა და ბაზრის ზედამხედველობის მოვალეობანი.

თავი XIII

სახელმწიფოს სამი ფაქტორიდან გახსახილველი დაგვრჩა სასამართლო ძალაუფლება. მისი მოქმედების მეთოდები, რაც უნდა განვიხილოთ ზემოთ მიღებული პრინციპებით. სასამართლოების მოქმედება ერთმანეთისაგან განსხვავდება სამი ნიშნით: ვისგან არის დანიშნული მოსამართლე, რა უფლებები აქვს მას და როგორ ასრულებს ის თავის მოვალეობებს? კითხვაში "ვისგან?" მე ვგულისხმობ, ვისგან დაინიშნა მოსამართლე: ყველა მოქალაქისაგან, თუ მისი ნაწილისაგან? კითხვაში "რა უფლებები აქვს მას" მე ვგულისხმობ სასამართლოს ფორმებს. "როგორ?" გულისხმობს, დაინიშნა მოსამართლე არჩევნებით, თუ კენჭისყრით.

ჯერ დავადგინოთ, თუ სასამართლოს რამდენი ფორმა არსებობს. არსებობს სასამართლოს რვა ფორმა: პირველი ისმენს თანამდებობის პირთა ანგარიშგებას, მეორე განიხილავს საზოგადოების ინტერესების ხელყოფის საკითხებს, მესამე განიხილავს ანტისახელმწიფოებრივ მოქმედებას, მეოთხე არჩევს ხელმძღვანელობასა და კერძო პირთა შორის დავას ჯარიმის შესახებ, აგრეთვე მკვლელობისა და უცხოელების საკითხებს. მკვლელობის საქმის განხილვა შეიძლება მოხდეს ან ერთი და იგივე, ან სხვადასხვა სასამართლის მიერ. მკვლელობის საქმე განიყოფება წინაწარ განზრახულ და შემთხვევით მკვლელობად. აგრეთვე როცა მკვლელი თავს სცნობს დამნაშავედ, მაგრამ ის სამართლიანად მიაჩნია. სასამართლოს შემდეგი სახე ეხება გაძევებიდან დაბრუნებულთ, რომელთაც ბრალად ედებოდათ მკვლელობა, მაგალითად, როგორიც იყო სასამართლო პროცესი

MYTOPBOOK.ORG

ათენში ფრეატეს საქმის გამო. ასეთი საქმეები ყოველთვის ცოტაა დიდ ქალაქებშიც კი. სასამართლო უცხოელების შესახებ არჩევს ან უცხოელის სარჩელს უცხოელის წინააღმდეგ, ან უცხოელის სარჩელს ადგილობრივი მცხოვრების წინააღმდეგ. ყველა ამ სასამართლოების გარდა, არსებობს აგრეთვე სასამართლოები ურთდრახმიანი ან ხუთდრახმიანი[12] პატარა საქმეების, ან ცოტა უფრო დიდი საქმეების შესახებ. ასეთი საქმეების გარჩევაც საჭიროა, თუმცა მათზე არაა საჭირო დიდი რაოდენობის მოსამართლეების დანიშვნა.

მაგრამ ჩვენ გამოვტოვებთ საკითხს როგორც ამის, ასევე მკვლელობისა და უცხოელების შესახებ. განვიხილავთ საკითხს ანტისახელმწიფოებრივი დანაშაულის შესახებ, რადგან ამ სასამართლოს არასწორი წარმოება იწვევს ხოლმე აჯანყებებსა და სახელმწიფო გადატრიალებებს. ამიტომ აუცილებელია, რომ ამ სასამართლოებში ყველა მოქალაქე იღებდეს მონაწილეობას ყველა საკითხის განხილვაში. მოსამართლენი კი ინიშნებიან ან არჩევნებით, ან კენჭისყრით. ასე მივიღებთ მოსამართლეთა დანიშვნის
1301a ოთხ მეთოდს. ამდენივე იქნება მაშინ, როცა ინიშნებიან რიგ-რიგობით. მოსამართლეები შეიძლება ინიშნებოდნენ მოსახლეობის ნაწილიდან და განიხილავდნენ ყველა საკითხს, არჩეულნი, ან დანიშნულნი კენჭის ყრით. ანდა ზოგი მათგანი იქნება არჩეული, ზოგი კი დანიშნული კენჭისყრით. ზოგ სასამართლოში კი საქმეებს არჩევენ ერთდროულად როგორც არჩეულნი, ისე კენჭისყრით დანიშნული მოსამართლენი.

ასეთია მოსამართლეთა დანიშვნის მეთოდები, რაც ჩვენს მიერ ზემოთქმულს შეესაბამება. ამას გარდა, ეს მეთოდები შეიძლება დავაწყვილოთ. მე ვგულისხმობ შემდეგს: ზოგი მოსამართლე ინიშნება ყველა მოქალაქისაგან, ზოგი მათი ნაწილისაგან, ზოგი ორივე გზით. მაგალითად, ერთსა და იმავე სასამართლოში ზოგი მოსამართლე იქნება დანიშნული ყველასაგან, ზოგი ნაწილისაგან, ზოგი არჩევნებით, ზოგი კენჭისყრით, ზოგიც ორივე მეთოდით.

ამრიგად, ჩვენ ვთქვით, თუ მოსამართლეთა დანიშვნის რამდენი მეთოდი არსებობს ამ მეთოდთაგან პირველი დამახასიათებელია დემოკრატიული სახელმწიფოსთვის, როცა ყველასაგან არჩეული მოსამართლე არჩევს ყველა საქმეს. ოლიგარქიულია სასამართლო, როცა მოსახლეობის ნაწილისაგან დანიშნული მოსამართლე არჩევს ყველა საქმეს და არისტოკრატიულია მესამე მეთოდი, რომ [illegible] რესპუბლიკასაც შეეფერის, როცა ზოგ მოსამართლეს ნიშნავს ყველა მ[illegible]ქე, ზოგს კი მხოლოდ ნაწილი.

განმარტებები

წიგნი I

1. ევრიპიდე, IA, 1400.
2. ჰომეროსი, "ოდისეა", IX, 114.
3. ჰომეროსი, "ილიადა", IX, 63.
4. ჰომონიმები — სიტყვები, რომლებიც გრამატიკულად და ფონეტიკურად ერთმანეთის მსგავსნი არიან, აზრობრივად დი შინაარსით განსხვავებული.
5. ეკონომია — სახლ[illegible] ან ოჯახის მმართველობა, სახლის ან ოჯახის მეურნეობა, ოჯახის კანონმდებ[illegible]ლობა. წარმოსდგება ორი ბერძნული სიტყვიდან "ოიკია" — სახლი და "ნომოს" კანონი.
6. დედალოსი — ძველი ბერძენი არქიტექტორი [illegible] სკულპტორი. იგი ითვლება პირველ მოქანდაკედ. მითი მას მიაწერ[illegible] თავისი ძმისწულის მკვლელობას, რომელმაც მას აჯობა ხელოვნებაში. ამიტომ დედალოსი ათენიდან გარბის კუნძულ კრეტაზე მეფე მინოსთან. მინოსის ბრძანებით ის აგებს ლაბირინტს, სადაც იმყოფებოდა ურჩხული მინოტავრი. დედალოსმა ასწავლა არიადნას, როგორ გამოეყვანა ლაბირიტიდან თეზეკესი, რომელმაც ურჩხული მოკლა. ამიტომ სდევნის მას მეფე მინოსი. მაგრამ მან თავის შვილ იკაროსთან ერთად ბუმბულის ფრთებით, რაც სანოლი[illegible] დაიმაგრა, გაფრინდა კუნძულ კრეტადან. მაგრამ იკაროსი, რომელიც [illegible]ზე მიუახლოვდა, დადნა და ჩავარდა ზღვაში, რომელიც დღესაც მის სახელს ატარებს.
7. ჰეფესტი ძველი ბერძნული მითოლოგიით ცეცხლის ღმერთი, ზევსისა და ჰერას შვილი. მფარველობს მჭედლებს. მისი სახელოსნო მოთავსებული იყო კუნძულ ეტნასთან ახლოს. მას გამოსახავენ ფართო მხრებითა და კოჭლს.
8. ჰომეროსი, "ილიადა", XVIII, 369.
9. პლექტრი — იარაღი, რომელიც მზადდება ხისგან, ან მეტალისაგან, სპილოს ძვლისაგან ან რქისაგ[illegible] და იხმარებოდა საკრავის სიმების ასაჟღერებლად.
10. არისტოტელე ეგზოტერიულ შრომებს წერდა ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის. ის წერ[illegible] აგრეთვე ეზოტერიულ შრომებს, განკუთვნილს მკითხველთა ვიწრო წრ[illegible]ისა, ძირითადად, თავისი მოწაფეებისათვის.
11. თეოდექტე — ტრაგიკოსი პოეტი, არისტოტელეს მეგობარი.
12. იხ. ფრაგმენტი 13.71.
13. მეფე მ[illegible] — ფრიგიის მეფე VIII საუკუნეში ჩვ. ე-დე. ბერძნული მითოლოგიით, [illegible]ერომ დიონისემ მას მისცა უნარი ყოველივე ოქროდ ექცია. რათა [illegible] ამ [illegible]ისგან, იბანავა მდინარე პაქტოლში. მუსიკალურ [illegible] [illegible] პირველობა მიაკუთვნა პანს, [illegible] ის აპოლონმა [illegible] სასჯელის [illegible]ით. აქედან წარმოსდგება გამოთქმა "მიდასის ყურები".
14. წარმოებულია ბერძნული სიტყვიდან "ტოკოს", რაც პროცენტებს ნიშნავს, ეტიმოლოგიურად კი ნიშნავს ნაყოფს, მოსავალს, დაბადებას.
15. თალესი მილეთელი — პირველი ბერძენი ფილოსოფოსი VII საუკუნეში

MYTOPBOOK.ORG

ჩვ. ე-მდე. მან დაარსა პირველი ფილოსოფიური სკოლა. ყოველივეს საწყისად თვლიდა წყალს, ამტკიცებდა, რომ ყოველითვე სავსეა ღმერთებით. იწინასწარმეტყველა 585 წლის მზის დაბნელება. იგი იხსენიება "შვიდ ბრძენთა შორის".

16. ამასისი — იგივე იახმოს II, ეგვიპტელების მეფე VI საუკ. ჩვ. ე-მდე. წარმოშობით იყო დაბალი ფენებიდან, რის გამოც მას მოსახლეობა პატივს არ სცემდა. მაშინ მან თასიდან, რომელშიც ფეხს იბანდა, გამოაქანდაკა ღმერთი და ხალხმა ქანდაკებას თაყვანი სცა. მაშინ ამასისს უთქვამს, ღმერთის ქანდაკება არის ფეხსაბანი თასიდან გაკეთებული და თუ მას თაყვანსა სცემთ, მაშ მეც უნდა მცეთ პატივი. მიუხედავად ჩემი წარმოშობისაო. ამასისი სპარსელების აგრესიისაგან თავდასაცავად ცდილობდა ბერძენ მეფეებთან ახლო კავშირი ჰქონდა.

ამასის შეს. იხ. ჰეროდოტე, II,172.

17. "ილიადა", I,544.

18. კალოკაგათია — ნიშნავს ზნეობრივ სისუფთავეს, პატიოსნებას. წარმოსდგება ორი ბერძნული სიტყვიდან "კალოს" — მშვენიერი, "აგათოს" — კეთილი.

19. გორგია — ცნობილი ბერძენი ფილოსოფოსი, სოფისტი, ორატორი, წარმოშობით ჭ.ლეონტინიდან. მისი ორატორობით მოხიბლულმა ათენელებმა ის ათენში მიიწვიეს, სადაც ის დარჩა და ეწეოდა ორატორულ და ფილოსოფიურ მოღვაწეობას.

20. სოფოკლე, "აიაქსი", 293.

წიგნი II

1. არკადია — მთაგორიანი ადგილი პელოპონესის შუაგულში. არკადიის მოსახლეობა ეწეოდა მიწათმოქმედებას და მეცხოველეობას. განთქმული იყვნენ სტუმართმოყვარეობით და ღვთისმოსაობით. მხატვრები ხშირად ხატავდნენ არკადიელ მწყემსებს, როგორც სუფთა, პატრიარქალური ზნეობის გამოხატულებას.

2. არისტოფანე — ცნობილი ბერძენი კომიკოსი პოეტი. ნაგულისხმევია მის მიერ წარმოთქმული სიტყვა სიყვარულის შესახებ ნადიმზე. იხ. პლატონის "ნადიმი", 198c და ქვემოთ

3. ეს გამონათქვამები მიეწერება პითაგორას. ისინი გამოყენებული აქვს აგრეთვე პლატონს. ‹ დიოგენე ოაერტელი, X,II, პლატონი, "სახელმწიფო", წ.IV, 424.

4. სისიტიები — საერთო, საზოგადოებრივი სასადილოები ძველ რომსა და საბერძნეთში.

5. ფრატრია — ძმობა, ფილია — მეგობრობა, სიტყვიდან "ფილოს" — მეგობარი. ფილია აწარმოებდა დაოჯახების ორგანიზაციას.

6. ილოტები — სპარტანელი მიწათმოქმედნი, რომელნიც ეკუთვნებოდნენ

რომელიმე სპარტიატს. ისინი მიმაგრებული იყვნენ სპარტიატის მიწის რომელიმე ნაკვეთზე. მიწით სარგებლობისათვის ბატონს უხდიდნენ შემოსავლის ნახევარს. მონებისაგან განსხვავებით, მათ ჰქონდათ საწარმოო საშუალებანი, მსაგრამ სრულიად უუფლებონი იყვნენ, რის გამოც ხშირად აწყობდნენ აჯანყებებს.

7. ამის შესახებ იხ. პლატონი, "სახელმწიფო", 451c — 452a.

8. იხ. პლატონის "კანონები", 734d,e, 740c, 745a.

9. იქვე,625c, 704, 842c-e.

10. ეფორია — ეფორების ხელისუფლება. ეფორი ნიშნავს უფროსს, მმართველს, ხელმძღვანელს. ეფორებს ირჩევდნენ ყოველწლიურად ხუთი კაცის შემადგენლობით. ისინი განაგებდნენ ფინანსიურ საქმეებს, ნიშნავდნენ ჯარის ხელმძღვანელს, ახორციელებდნენ ზედამხედველობას თანამდებობის პირებზე, მეფეზე, მოქალაქეებზე, ილოტებსა და პერიეკებზე.

გერუსია — უხუცესთა საბჭო, წარმოსდგება სიტყვიდან "გერონ" — მოხუცი. გერუსია შედგებოდა 30 კაცისაგან. იგი განიხილავდა სახელმწიფოს მნიშვნელოვან საკითხებს. გერუსია შედგებოდა 60 წლისა და მეტი ასაკის მოქალაქეთაგან.

11. "ილიადა", IX, 319.

12. ატარნეი ეკუთვნოდა ევბულეს. ატარნეის ალყას აწარმოებდა სპარსი მხედართმთავარი აგტოფრადატი 360-350 წწ. ჩვ. ე-დე.

13. დიოფანტე — ცნობილი ათენელი პოლიტიკური მოღვაწე IV საუკ. II ნახევარში ჩვ. წ-მდე.

14. ჰიპოდამე მილეთელი V საუკ. II ნახევრის ათენელი არქიტექტორი. მას მიეწერება ქალაქ პირეის, ფურიის, როდოსისა და სხვათა დაგეგმვა.

15. მნა — წონისა და ფულის ერთეული ძველ საბერძნეთში. მისი წონა ფინიკიაში შეადგნდა 364 გრ. ვერცხლით, ეგვეპტეში — 436 გრ.

16. პენესეტები თესალიელი გლეხები, რომლებიც ემსახურებოდნენ ბატონებს, ამუშავებდნენ მათ მიწებს და სამაგიერო გადასახადს აძლევდნენ ბატონს შემოსავლიდან.

17. პერიეკები სპარტელი გლეხები, რომლებსაც არავითარი უფლებები არა ჰქონდათ თუმცა მოქალაქეებად ითვლებოდნენ.

18. თებელების თავდასმა სპარტაზე მოხდა 369 წ. ჩვ. ე-მდე. სპარტელმა ქალებმა დიდი ხმაური ასტეხეს და ქმრები საყვედურებით აავსეს, რამაც ჯარში დაბნეულობა გამოიწვია.

19. იგულისხმება ლაკედემონის დამარცხება ლევკტრასთან ბრძოლაში 371 წ. ჩვ. ე-მდე.

20. იხ. პლატონის "კანონები",წიგნი I,თავი I, 630e.

21. პენტარქია — ხუთის ხელისუფლება. წარმოსდგება ორი ბერძნული სიტყვიდან "პენტა" — ხუთი, "არქია" — ხელისუფლება.

22. ძევგიტი — მეომარი, რომელიც იბრძოდა ორცხენიანი ეტლით.

23. ზალევკი და ქარონდე — ცნობილი ბერძენი კანონმდებლები.

24. პიტაკე მიტილენელი, დაიბადა 651 წ. სახელმწიფოს სათავეში ედგა 579-569 წწ. ერთ-ერთი შვიდ ბრძენთაგანი.

MYTOPBOOK.ORG

ნაწილი IV

1. მეტეკი — უცხოელი, სხვა სახელმწიფოს ქვეშევრდომი. ძათ არ ჰქონდათ ათენელი მოქალაქეების უფლებები. ათენელ მოქალაქეებს შეეძლოთ არჩევნებში მონაწილეობის მიღება, ჰქონდათ მაღალი თანამდებობის მიღების, ათენელი ქალის შერთვის, უძრავი ქონების ფლობის, აგრეთვე მსხვერპლშეწირვების ჩატარების უფლება და სხვ.

2. პროსტატი — მეტეკის მეურვე, რომელიც ასრულებდა შუამავლის როლს მეტეკსა და ხელისუფლებას შორის. პროსტატი უნდა ყოფილიყო სრულუფლებიანი მოქალაქე და ევალებოდა მეტეკის უფლებების დაცვა.

3. ლარისა — ქალაქი თესალიაში. "ლარისელს" აქვს ორი მნიშვნელობა: ქ.ლარისის მცხოვრებისა და ლარისების ანუ ქოთნების მკეთებელი ოსტატისა.

4. ტირანების გაძევება მოხდა 509 წ. ჩვ. ე-მდე. კლისთენის რეფორმები ჩატარდა 508-507 წწ. ჩვ. ე-მდე.

5. ფრაგმენტი ევრიპიდეს დაკარგული ტრაგედიიდან "ეოლა", ფრ. 17.

6. "ილიადა", XII, 59, IX, 648.

7. ტირანია — იგივეა, რაც დიქტატურა. სახელმწიფოს ხელმძღვანელი სათავეში მოსულია ძალით და არა ხალხის ნება-სურვილით. ტირანია არის დესპოტური მმართველობა, როგორც დიქტატურა. საბერძნეთში არსებობდა VII-VI სს. ჩვენს ერამდე და შემდეგაც.

8. ლიკოფრონი უნდა იყოს სოფისტ გორგიას მოწაფე.

9. ეპიგამია — ხელშეკრულება სხვადასხვა სახელმწიფოს მოქალაქეთა ქორწინებაში შესვლის ნებართვის შესახებ.

10. ანტისთენე — V-IV სს. ბერძენი ფილოსოფოსი, სოკრატეს მოწაფე, კინიკური სკოლის დამაარსებელი.

11. ოსტრაკიზმი — კანონი, რომლის საფუძველზე სახელმწიფოს მეთაურს შეეძლო სახელმწიფოდან გაეძევებინა ან სიკვდილით დაესაჯა ის მოქალაქენი, რომლებსაც სხვებთან შედარებით რაიმე უპირატესობა ჰქონდათ.

12. პერიანდრე იყო ქ. კორინთოს ტირანი VII-VI სს. ჩვ. ე-მდე. მან ჩაატარა მრავალი სასარგებლო რეფორმა, შემოიღო ქალაქები კერკირი, ამბრაკია, პოტიდეია და სხვ. ის მიაკუთვნეს შვიდ ბრძენს.

თრაზიბულე — მილეთის ტირანი

13. "შეორედ ცურვა" გულისხმობს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც ზეურგის ქარმა იცვალა მიმართულება და ხომალდი იძულებულია ნიჩბებით იმოძრაოს.

14. "ილიადა", II, 391 და ქ. "ილიადას" ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტში არაა უკანასკნელი სტრიქონი.

15. ანტიმენიდე და პოეტი ალკეოსი ძმები ყოფილან.

16. არისტოტელე "შუალედში" გულისხმობს შუალედურობას.

17. "ილიადა", X, 224.

18. იქვე, II, 372.

IV ნაწილი

1. არისტოტელე კონსტიტუციურ მონარქიას, რესპუბლიკას უწოდებს "პოლიტეას" რომელიც მას სახელმწიფო მმართველობის საუკეთესო ფორმად მიაჩნდა.

2. პლატონი, "პოლიტიკოსი" 302A და ქვ.

3. ლაკედემონი - იგივე სპარტა.

4. ფოკულიდე — ცნობილი ათენელი ლირიკოსი პოეტი VII საუკუნისა ჩვ. ე-მდე.

5. ლიკურგე — სპარტის კანონმდებელი IX —VIII სს. ჩვ. ე-მდე. მას მიაწერენ სპარტის სახელმწიფო წესწყობილების შემოღებას, გადასვლას პირველყოფილი თემური წყობილებიდან კლასობრივზე, მიწების გადანაწილებას, გერუსიის, სისიტიების, სახალხო კრების — ეკლესიის, სპარტანული აღზრდის სისტემის შემოღებას და სხვ. სპარტაში არსებობდა ლიკურგეს კულტი.

სოლონი — VII-VI სს ათენელი პოლიტიკური მოღვაწე, კოდრიდების სამეფო გვარიდან. მან სახელი გაითქვა ათენელების ბრძოლაში სალამინთან მეგარელების წინააღმდეგ. მან მოსპო მონობა ვალის გადაუხდელობის გამო, გამოისყიდა მორავალი ათენელი მონობიდან, შემოიღო ანდერძის თავისუფლება, მოახდინა წონა-ზომის ერთეულების უნიფიკაცია და სხვ. იყო ერთ-ერთი პირველი ბერძენი პოეტი, წერდა ელეგიებსა და იამბიკოებს. იგი შეიყვანეს შვიდ ბრძენთა რიცხვში.

6. იგ. სპარტა ან ათენი.

7. ნაგულისხმევია ან პიტაკე ან სოლონი.

8. პრობულები — მაღალი თანამდებობის პირნი, რომლებსაც ევალებოდათ ახალი კანონების შემოღება. ნომოფულაკებს ევალებოდათ კონტროლი კანონების გატარებაზე და იმათი დასჯა, ვინც სახელმწიფოში მავნე კანონებს შემოიტანდა.

9. ქორეგი — ქოროს ხელმძღვანელი. ევალებოდა გუნდის ჩამოყალიბება. ყოველი ფილა (კავშირი) ნიშნავდა ერთ ქორეგს, პელოპონესის ომის შემდეგ ერთ ქორეგს ირჩევდა ორი ფილა. ქორეგად ირჩევდნენ დიდი ქონების პატრონს.

10. სიტომეტრებს ევალებოდათ მოსახლეობისათვის გასაცემი ხორბლის აწონვა.

11. დემები — ხალხის კავშირები.

12. დრახმა წონისა და ფულის ერთეული ძველ საბერძნეთში. მისი წონა უდრიდა 4,25 გრამს. მისი გამოჭედვა დაიწყეს VI ს. ჩვ. ე-მდე.

MYTOPBOOK.ORG